

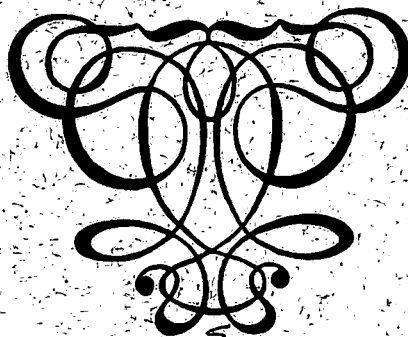
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 51

1948

HÄFT. 4

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1948, liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinsende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÉNOS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 12 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (e) hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1947.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

- HECKSCHER, GUNNAR, Konselj och statsrådsberedning 305
PFANNENSTILL, BERTIL, Tattarna — en sociologisk grupp och ett socialt problem. II 316

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

- Europa vid skiljevägen. Av ERIK ARRHÉN 336
Den nya italienska författningen. Av HARALD MIRSKY 341
Den avgörande faktorn vid riddarhusets bankmansval 1840. Av GERT HORNWALL 350

LITTERATURGRANSKNINGAR

- Arne Wåhlstrands Regeringsskiftena 1900 och 1902. Anm. av OLLE NYMAN 354
Ernst Andersens Författning og Sædvane. Anm. av BENGT E. GRIMLUND 359
Genmäle till fil. lic. Gösta Hasselberg. Av FREDRIK LAGERROTH 362
Replik. Av GÖSTA HASSELBERG 364
Tidskriftsöversikt. Av H. MEJER 364

- SAKKUNNIGUTLÅTANDEN avgivna för tillsättning av Lars Hiertas professur i statskunskap vid Stockholms Högskola 367

KONSELJ OCH STATSRÅDSBEREDNING

Av Professor GUNNAR HECKSCHER, Stockholm

De grundläggande bestämmelserna om regeringens inre arbetsformer i den svenska författningen återfinnas i regeringsformens 4 och 9 §§. I § 4 heter det: »Konungen äger att allena styra riket på det sätt denna RF föreskriver; inhämta dock, i de fall, här nedanföre stadgas, underrättelse och råd av ett statsråd . . .». § 9 lämnar en redogörelse för tillvägagångssättet vid konungens och statsrådets överläggningar: ». . . Statsrådets tillstådesvarande ledamöter böra, under ansvarighet för rådslagen, till den påföljd, varom i 106 och 107 §§ vidare stadgas, ovillkorligen till protokollet sina meningar yttra och förklara; konungen dock förbehållet att allena besluta. . . Den, som ej särskild mening till protokollet anfört, vare för beslutet ansvarig, såsom hade han styrkt konungen att det beslut fatta.»

Om man skulle tänka sig att en person, som icke visste någonting om det svenska statsskicket eller över huvud taget om hur de moderna styrelseformerna fungera i praktiken, sökte inhämta kunskap ur dessa paragrafer, skulle han utan tvivel få en ganska klar — ehuru givetvis felaktig — bild av hur det går till i en konselj. Han skulle se framför sig konungen omgiven av sina rådgivare, lyssnande till deras överläggningar och diskussioner, och föreställa sig huru monarken, sedan frågan ingående diskuterats, drog sina slutsatser och fattade ett beslut under hänsynstagande till alla de olika synpunkter som kommit fram. Åtskilligt tyder på att det också varit grundlagsstiftarnas mening att det skulle gå till på det sättet. Det överensstämmer i själva verket såväl med upplysningstidens allmänna betraktelsesätt som med äldre svenska traditioner.

För 1700-talets människor tedde det sig i regel ganska klart att i varje fråga måste finnas en enda ståndpunkt som var den riktiga, och att det oförvillade och upplysta omdömet kunde bringas fram till denna ståndpunkt genom att tillgodogöra sig en diskussion,

där alla upplysningar lämnades och alla argument fingo brytas mot varandra.

Å andra sidan utgjorde ju den kollegiala arbetsformen en gammal svensk tradition. Också om i konseljen själva besluten skulle fattas enligt enrådighetsprincipen, kunde det te sig naturligt att det förutgående förfarandet skulle vara kollegialt. Under det nya statsskicketes första år följde man mycket noggrant formerna för kollegial handläggning, och dessutom innehöllo ju själva regeringsformens regler principen om ansvarighet för vota, icke för beslut, något som också stod i god samklang med det kollegiala systemet. Det enda undantaget härvidlag — om man bortser från ansvarigheten för ett beslut till vilket rådgivaren samtyckt genom stillatigande — är ju det i regeringsformen § 38 avsedda, då konungens beslut strider mot regeringsformen och föredraganden är skyldig att vägra sin kontrasignation. Mot bakgrunden härav ter det sig också naturligt, att den svenska grundlagen så bestämt avvisar varje tanke på »ministerstyrelse». Ansvarighetsbestämmelserna äro i själva verket så utformade, att det torde vara ytterligt svårt att få in de självständiga beslut departementschefen trots allt har rätt att fatta under den konstitutionella granskningens och kontrollens former. Förklaringen är naturligtvis att man från början icke räknade med att några sådana beslut över huvud skulle komma i fråga.

I själva verket har ju som bekant regeringskonseljen aldrig fungerat på det avsedda sättet. Den första konungen, Karl XIII, hade en påfallande benägenhet att falla i sömn under varje överläggning, vilket givetvis gjorde det mycket svårt att påverka honom genom några argument. När Karl Johan först som kronprins och sedan som konung tog regeringsmakten i sina händer, uppstodo andra svårigheter. Avgörande var här ingalunda någon brist i monarkens förmåga att följa en argumentation, men däremot de rent språkliga svårigheterna. Konseljens förhandlingar måste föras på franska, och även om den tidens statsrådsmedlemmar naturligtvis hade mycket kvar av 1700-talets franska orientering, var det likväl icke särdeles lätt för dem att göra sina åsikter rättvisa i en diskussion på främmande språk och inför risken att när som helst översköljas av en kaskad av fransk vältalighet. Det är måhända ovisst, huruvida Karl Johans kunskaper i svenska verkligen voro så små som han själv tycktes vilja göra troligt; i varje fall var okunnigheten ur många synpunkter en tillgång för honom. Oavsett huruvida det i regeringsformen uttryckta systemet rent principiellt var möjligt

att tillämpa eller ej, kom det sålunda aldrig att prövas i praktiken, utan utvecklingen gick andra vägar.

Viktigast är här givetvis statsrådsberedningen. Särskilda sammanträden av statsrådets medlemmar för behandling av viktiga ärenden äro belagda så tidigt som 1813. Detta år inrättades också den särskilda krigsberedningen, och tre år senare erhöll denna, såsom Nils Forssell på sin tid påvisat, sin officiella motsvarighet i den s. k. civila beredningen, varur statsrådsberedningen närmast kan sägas ha vuxit fram. Redan tidigt under Karl Johans tid blev denna en enhetlig och permanent institution. Den fick väsentlig politisk betydelse som en samlingspunkt för rådgivarna, där dessa även hade möjlighet att utforma sina ståndpunkter i opposition mot konungens mening. När Karl Johan av detta skäl 1840 gjorde ett försök att avskaffa statsrådsberedningen, var det för sent: denna hade redan fått sådan betydelse att den icke kunde undvaras utan efter helt kort tid åter fungerade på i stort sett alldeles samma sätt som tidigare. Beredningens betydelse förminskas knappast om man konstaterar, att verkliga och ibland mycket stormiga diskussioner under både Karl Johans och Oscar I:s tid ej sällan också ägde rum inför konungen i konseljen.

Under Oscar I:s tid var den allmänna statsrådsberedningen i alla bemärkelser regeringsmaktens centrum. Den sammanträdde praktiskt taget varje dag, och alla regeringsärenden föredrogos där. Ett statsråds hela tillvaro var knuten till beredningen. Här satt han dagligen i timal, här skrev han brev, gjorde anteckningar, läste handlingar, tog mot besök, och man misstänker storligen att han ibland njöt en stärkande sömn. Givetvis följde härmed allvarliga olägenheter. Statsrådet fick för liten tid för att i förväg arbeta med sina egna ärenden i departementet. I själva verket sammanfalla olägenheterna med en allmän statsrådsberedning i många hänseenden med svårigheter som följa med en bokstavlig tillämpning av regeringsformens principer för konseljens arbete. Skillnaden bestod ju endast i monarkens frånvaro.

Det var utan tvivel dessa praktiska olägenheter som ledde till, att man övergick till att föredraga flertalet ärenden i s. k. departementsberedning. När denna genomgripande förändring ägt rum, är ännu oklart. Det kan knappast ha skett före representationsreformen, och den omständigheten att Louis de Geer icke nämner något om saken i sina minnen tyder på att tidpunkten ligger efter 1880. Å andra sidan uppger landshövding Hjalmar Hammarskjöld, som

blev statsråd första gången 1901 och redan tidigare (från 1895) varit byråchef för lagärenden, att han icke har erfarenhet av det äldre systemet. Med rätt stor säkerhet skulle sålunda omläggningen kunna dateras till någon gång under de 15 åren mellan 1880 och 1895 och i varje fall till tiden 1865—1901.

När man därefter går att försöka redogöra för regeringens arbetsätt i modern tid och de utvecklingstendenser, som där kunna skönjas, uppstår från början en principiell svårighet. Det finns nämligen egentligen intet eller i varje fall mycket ringa dokumentariskt material. Den framställning, som i det följande lämnas, bygger väsentligen på intervjumetoden, vilken alltid är osäker och i detta fall ytterligare begränsas till sitt värde genom att kontrollintervjuer med flera statsrådsledamöter från samma regering endast i ringa utsträckning ägt rum. Framställningen lämnas därför med reservation för möjliga misstag, även om dessa knappast gälla de väsentligaste punkterna.

I modern tid behandlas löpande ärenden som regel i s. k. *veckoberedning*, som på varje departement-äger-rum på viss dag eller (huvudsakligen när departementets ärenden äro fördelade på två eller flera statsråd) vissa dagar i veckan. Här föredragas ärendena inför departementschefen eller det ansvariga statsrådet av departementets tjänstemän. Det förekommer ibland att även ett konsultativt statsråd är närvarande. I äldre tid var detta regel. Så var fallet ännu på 1920-talet, ehuru det från den Lindmanska regeringen (1928—30) meddelats att det »inte undantagslöst» gällde att konsultativt statsråd var närvarande. Från och med 1932 släpptes emellertid taget efter hand. Från samlingsregeringen under det andra världskriget uppgives det, att konsultativt statsråd icke brukat rådfrågas i rutinärenden, men däremot i mera tveksamma frågor, ej blott juridiska knäckfrågor utan även andra spørsmål av större svårighetsgrad. Uppenbarligen växlade praxis emellertid i olika departement, beroende på departementschefens läggning och administrativa erfarenhet. Numera är det regel att intet konsultativt statsråd är närvarande vid veckoberedningen: »konsult betyder numera någon att konsultera vid behov».

Motpolen betecknar den *allmänna statsrådsberedningen*, i vilken alla statsråd delta under statsministerns ordförandeskap. I början av 1900-talet synes sådan allmän statsrådsberedning ha ägt rum relativt sällan, men ända från 1920-talet sammanträder den van-

ligen ungefär en gång i veckan, givetvis med undantag för sommar-
månaderna. Numera har allmän beredning blivit allt vanligare, och
man har fått mer eller mindre fasta sammanträdesdagar — fredagar
efter konseljen, tisdagar. Praxis torde väl även härvidlag växla mellan
olika regeringar. Kallelse till allmän statsrådsberedning sker genom
kort, på vilket ofta angives ett eller ett par av de viktigaste ärenden,
som skola behandlas. Någon fullständig föredragningslista utsändes
däremot ej.

Det faller av sig självt att man i allmän beredning handlägger
ärenden av större vikt eller andra ärenden av utpräglad politisk
natur. Avgränsningen torde emellertid vara allt annat än klar.
Följande ärenden brukade enligt uppgift handläggas i allmän stats-
rådsberedning på samlingsregeringens tid: utrikes- och handels-
politiska frågor, alla större lagförslag, alla skattefrågor, finans-
ministerns uttalande om budgeten i statsverkspropositionen, sådana
budgetfrågor där enighet ej kunnat vinnas mellan fackdepartement
och finansdepartementet, viktigare utnämningar (biskopar, lands-
hövdingar, generaler, verkchefer), samt alla andra frågor som hade
principiell betydelse för samtliga departement, där departements-
chefen var osäker eller där en politisk storm kunde befaras. Man
fäster sig här kanske särskilt vid den begränsade utsträckning, i
vilken budgetfrågor kommo upp i allmän beredning.

Kännetecknande för statsrådsberedningens förfaringsätt äro de
fria överläggningarna. Över huvud äro formerna mjuka och kunna
lätt förändras. En intressant punkt utgör därvid närvaron av utan-
för regeringen stående ämbetsmän och andra experter. Under det
första världskriget förekommo, såsom »Junius» på sin tid framhöll,¹
sådana i mycket stor utsträckning under hela sammanträdet. Ännu
under den Lindmanska regeringens tid (1928—30) uppges utom-
stående i regel ha varit närvarande även under överläggningarna.
Detsamma gällde den följande ministären (1930—32); det var endast
i viktigare politiska frågor, som överläggningen ägde rum sedan
tjänstemännen gått. Från samlingsregeringens tid uppges däremot
att vid besluten utomstående ytterst sällan voro närvarande, och att
detsamma i princip gällde diskussionerna, men att undantag härvid
förekommo. I den nuvarande regeringen uppges undantagen vara
allt sällsyntare. Uppenbarligen har här en utveckling ägt rum, genom
vilken statsrådets medlemmar i högre grad slutit sig för sig själva.
Förklaringen ligger givetvis på det politiska planet; de frågor, som

¹ Svensk tidskrift 1922.

behandlas, äro i regel av partipolitisk natur, och man räknar med att de tillkallade experterna icke sällan ha en helt annan politisk ståndpunkt än regeringens medlemmar. Även om det egentligen icke är fråga om något tvivel på deras lojalitet, känner man sig icke i stånd att diskutera med nödig öppenhet, då föreliggande meningsskiljaktigheter härigenom avslöjas för ämbetsmän och andra personer av annan politisk uppfattning än regeringens. Förfaringsättet kritiserar däremot från administrativt håll: man klagat över att de uppgifter, som lämnats, bli missförstådda och att sakkunniga icke få tillfälle att korrigerat missförstånden innan beslut fattas, vilket kan leda till att besluten måste göras om, då man utgår från felaktiga förutsättningar.

Hur fattas besluten — genom votering eller helt enkelt genom en överenskommelse? I princip synes det senare vara fallet. Det ligger också i sakens natur att inom en regering icke alla röster kunna väga lika; sålunda måste ju å ena sidan departementschefens, å andra sidan statsministerns och de politiskt mest inflytelserika statsrådets mening tillmätas särskild betydelse. Detta hindrar emellertid icke, att öppna voteringar ibland äga rum för att klargöra »hur saken ligger till» och på det sättet tjäna till ledning för den sammanfattning av regeringens ståndpunkt, som närmast synes åligga statsministern att utforma. Den nuvarande statsministern lär förhållandevis gärna begagna denna metod, vilken emellertid också torde ha kommit till användning i Brantings första regeringar. Över huvud förefaller det naturligt att behovet härav minskas allteftersom regeringschefens auktoritet ökas och regeringen trimmas tillsammans.

Såsom ett karakteristiskt drag i statsrådsberedningen har det brukat anses att några protokoll icke skola förekomma. Visserligen finnas från år 1816 ett par dylika, men de ha betraktats som helt isolerade företeelser. Å andra sidan ligger det i sakens natur att många statsrådsmedlemmar ha intresse av att föra anteckningar om vad som sker i beredningen, särskilt kanske i koalitions- och samlingsregeringar, där djupgående politiska motsättningar föreligga. Något hinder härför har icke ansetts existera i vårt land; som jämförelse kan nämnas den motsatta praxis i det brittiska kabinettet, vid vars sammanträden länge endast premiärministern ansågs ha rätt att föra anteckningar. Från och med nuvarande statsministerns ämbetsutträdande för emellertid statsministerns sekreterare, som ju är en statligt avlönad ämbetsman, på sin chefs uppdrag fortlöpande

anteckningar vid sammanträdena i allmän statsrådsberedning. Dessa anteckningar kunna icke betraktas som protokoll i egentlig mening. Deras privata karaktär måste i själva verket betonas också ur den synpunkten, att de i annat fall skulle komma att bli offentliga handlingar och som sådana tillgängliga för allmänheten, eftersom de icke genom sekretesslagen äro undantagna från de regler, vilka i övrigt gälla för sådana. Man torde också kunna förutsätta att en avgående statsminister skall ha rätt att taga dem med sig, då han lämnar regeringen. Trots detta ha de sålunda förda anteckningarna ur olika synpunkter — icke minst den historiska forskningens — särskild betydelse, dels genom att de föras regelbundet, dels också genom att de upprättas av en tjänsteman, som icke själv deltar i överläggningarna och därför har lättare än statsrådsledamöterna att lämna ett opartiskt referat av dessa.

Veckoberedningarna och den allmänna statsrådsberedningen utgöra de båda mest utpräglade formerna av statsrådsberedning. Här emellan ligger emellertid en rad andra beredningstyper.

Närmast den allmänna statsrådsberedningen stå de s. k. *lunchberedningarna*, de tvångsfria överläggningar, vilka föras vid de gemensamma statsrådsluncherna. Också här kan det vara skäl att dra upp en parallell med de »cabinet dinners», vilka under 1700-talet tidvis utgjorde den brittiska regeringens viktigaste arbetsform. Praxis med lunchberedningar torde först ha införts av dåvarande konsultativa statsrådet Schlyter i Brantings tredje ministär (1924—26). I den Lindmanska regeringen synas däremot några liknande överläggningar som regel icke ha förekommit. 1930—32 diskuterades åter regelbundet ärenden vid luncherna, och praxis synes där efter vara obruten, vare sig de gemensamma statsrådsluncherna ägt rum i riksdagshuset, i kanslihuset eller annorstädes.

Gemensam beredning mellan cheferna för flera departement nämnes ofta i statsrådsprotokollen. Innebörden av uttrycket växlar emellertid i hög grad. Det kan betyda vad som helst från ett tillfälligt möte på Riksbron, ett kort telefonsamtal eller en blyertsanteckning på någon handling till ett formligt sammanträde under flera timmar mellan de berörda regeringsmedlemmarna och departementstjänstemännen. En särskild form av gemensam beredning utgöra de *finansberedningar*, vilka äga rum i samband med budgetarbetet. Här närvara finansministern, åtföljd av en rad tjänstemän från finansdepartementet, samt vederhörande fackminister med sina tjänstemän, eventuellt också ett till fackdepartementet knutet konsultativt stats-

råd. Finansministern är ordförande och fackdepartementets statssekreterare föredragande. Trots att dragkampen i finansberedningarna ofta är hård, synes det aldrig ha varit tal om att statsministern skulle tillkallas som skiljedomare. Om överenskommelse i någon viss fråga synes omöjlig att uppnå, kan denna i stället uppskjutas för behandling i allmän statsrådsberedning.

Det framgår av det ovan sagda, att de verkliga avgörandena träffas i statsrådsberedningen, icke i konseljen. Den fiktiva karaktären är i själva verket det mest utmärkande för konseljsammanträdena. Detta beror i första hand på den våldsamma ökningen i antalet ärenden. Numera behandlas i konseljen ett tusental ärenden under loppet av ett sammanträde på en halvtimme eller 45 minuter. Ökningen är mycket stor: på 1920-talet kunde antalet normalt uppgå till ett par hundra med undantag för nyårskonseljen, som hade särskilt många ärenden. Att statsrådsprotokollen sedan gammalt bygga på en fiktion är allmänt känt och stämmer ju för övrigt med karaktären också hos många andra protokoll.

Konseljen bygger på de föredragningslistor, vilka upprättas i varje departement och vid sammanträdet eller kort före detta överlämnas till konungen och statsråden. Här upptagas samtliga ärenden med nummer, kort rubrik och diarienummer. Föredragningen tillgår så, att departementschefen summariskt föredrar ärendena i klump jämte en antydan om beslutet: »under punkt nr 1—15 torde ansökan bifallas, under punkterna nr 16—27 torde ansökan avslås, under punkt nr 28 torde byråsekreterare Karlsson utnämnas, ärendena nr 28—51 torde få behandlas enligt förut tillämpade grunder» o. s. v. Departementschefen utgår härvid från en särskild föredragningslista, vilken jämte nummer och rubrik även upptar en sammanfattning av besluten vid varje ärende. Undantagsvis lär det ha förekommit, att en departementschef rent av föredragit sina ärenden så att han yttrat: »under punkterna nr 1—71 torde beslut meddelas».

Man kan fråga sig vad hela detta förfarande skall tjäna till. Det förefaller på något sätt meningslöst att ägna ens någon stund varje vecka åt en överläggning av detta slag. Betydelsen ligger emellertid i den kontrollmöjlighet som föredragningslistorna erbjuda. Med stöd av dessa kan konungen begagna sin rätt att få viktigare ärenden föredragna enskilt för sig och statsrådets ledamöter sin rätt att få ett ärende hänskjutet till allmän statsrådsberedning eller särskilda överläggningar med departementschefen. I själva verket förekom-

mer det icke sällan att ett ärende får »utgå från listan», antingen utan att bli föredraget — i så fall vanligen därför att departementschefen själv blivit tveksam — eller (formlöst nog) efter föredragningen, då någon av kollegerna begär att få titta närmare på saken. För de ärenden, vilka uteslutande behandlats vid veckoberedningen av departementschefen själv, numera som nämnts oftast utan medverkan ens av något konsultativt statsråd, är denna möjlighet långt ifrån oväsentlig.

Man kan emellertid också spåra en tendens att förbigå konseljen. Härvidlag finnas i huvudsak två möjligheter. Den ena är att ärendet anmäles men att intet beslut anges. Föredragningen tillgår då så, att departementschefen yttrar t. ex. »ärende nr 56 anmäles reservationsvis; beslutet torde bero av justeringen». Härvid kvarstå kontrollmöjligheterna, eftersom ju både konungen och kollegerna veta att ärendet är uppe och ha tillfälle att göra sin mening gällande. Det kan emellertid ha andra konsekvenser. Nyligen gick genom pressen ett meddelande om att Backa kommun i skrivelse till konstitutionsutskottet beklagat sig över handläggningen av ett inkorporeringsärende. Härmed förhöll sig på följande sätt. Enligt 12 § L. K. I. skall en kommunal indelningsändring träda i kraft vid det årsskifte konungen bestämmer, dock tidigast fyra månader efter beslutets fattande. I september 1947 hade representanter från kommunen gjort en uppvaktning i inrikesdepartementet och därvid fått löfte att de av dem anförda synpunkterna skulle övervägas. När beslutet kom, befanns det gå dem emot och var daterat i slutet av augusti, varför indelningsändringen kunde träda i kraft den 1 januari 1948. Uppenbarligen har man här kringgått indelningslagens bestämmelse på ett sätt som kommunen icke haft anledning att räkna med. Detta förfaringsätt torde icke vara sällsynt; jag har själv vid ett tillfälle inlämnat ett för ett ärendes behandling nödvändigt dokument som var daterat den 9 juli och sedermera erhållit ett beslut daterat den 29 juni.

Den andra metoden innebär, att ett ärende som man säger »hänges på» ett tidigare konseljsammanträde: beslutet införes i protokollet för detta sammanträde, ehuru ärendet varken varit upptaget på föredragningslistan eller nämnts vid sammanträdet. Detta torde med få undantag ske endast mellan konseljerna, varvid emellertid bör observeras att tidsintervallen under somrarna, då kungakonselj icke äger rum varje vecka, likväl kan bli relativt betydande. Förfarandet har relativt gammal hävd, men praxis har undergått icke oväsentliga

förändringar. Det förekom redan i slutet på 1920-talet, då anmälan emellertid synes ha skett för samtliga de statsråd som varit närvarande vid ifrågavarande konselj. Också i den Ekmanska regeringen 1930—32 förekom att »någon enstaka gång, om så var absolut nödvändigt . . . konungens och samtliga statsråds samtycke inhämtades». Numera förekommer det regelmässigt; några listor över sålunda behandlade ärenden utsändas icke till statsråden, men konungen tillfrågas genom hänvändelse från departementets expeditionschef till tjänstgörande kabinettskammarherren.

Den utveckling, vilken i det föregående skisserats, har som sina väsentliga drivkrafter ökningen av antalet regeringsärenden samt regeringens politicering. Så gott som omedelbart efter 1809 överflyttades ärendenas realbehandling från konseljen till statsrådsberedningen. Under större delen av 1800-talet låg avgörandet i denna församling, vilken arbetade kollegialt. Mot århundradets slut upplöstes de kollegiala formerna i statsrådsberedningen, därigenom att de löpande ärendena överflyttas från allmän statsrådsberedning till departementsberedning. Efter hand har också departementsberedningen förlorat sin karaktär av statsrådsberedning genom att konsultativt statsråd icke längre regelbundet är närvarande. Konseljen kvarstår som det enda kontrollinstitutet, men även här har en upplösning ägt rum genom att möjligheterna att göra beslut beroende av justeringen eller »hänga på» ärenden kommit till ökad användning. Praxis har förändrat sig i riktning mot en alltmera utbildad ministerstyrelse.

I och för sig är detta knappast överraskande. I de allra flesta länder har den parlamentariska regeringens arbete just formen av ministerstyrelse. Förändringen är likväl icke utan betydelse.

För det första ändras härigenom förutsättningarna för den konstitutionella kontrollen. Denna, som i vårt land bygger på statsrådsprotokollen, utgår från principen om ansvarighet för rådslagen och kollegial handläggning. I den mån ministerstyrelsen tar fast form, tillkommer problemet huruvida det icke skulle vara befogat att godtaga förändringen också formellt och i samband härmed söka nya vägar för kontrollen över regeringsärendenas handläggning, så att statsrådsprotokollen icke längre bli utgångspunkten för konstitutionsutskottens granskning.

Det är emellertid i själva verket icke fråga om endast denna kontroll. Det kollektiva ansvaret för regeringens åtgärder och den

ömsesidiga kontroll, som statsrådets medlemmar kunna utöva gentemot varandra, kan säkerligen under vilka former som helst bevaras i avseende på politiskt betydelsefulla ärenden, så länge det demokratiska statsskickets förutsättningar icke upplösts. Något annorlunda förhåller det sig beträffande administrationens fasthet och lagbundenhet. Den högsta regeringsmyndighetens ändrade arbetsätt illustrerar i viss mån en utveckling, som visar sig också på många andra områden, och som möjligen kan komma att förändra själva grundvalarna för det svenska förvaltningssystemets lagbundna karaktär.

TATTARNA — EN SOCIOLOGISK GRUPP OCH ETT SOCIALT PROBLEM

Av Docent BERTIL PFANNENSTILL, Lund

II.

En föregående artikel^{16a} gjordes ett försök att bestämma, vad som menas med »tattare», och med konkreta exempel visades, hur det typiska tattarlivet ter sig, och hur vissa tattarfamiljer söka komma ifrån tattarmiljön. Man kan nu fråga sig, om det är möjligt för samhället självt att med lämpliga socialpolitiska åtgärder påskynda en social assimilering av tattarna. Med sådana åtgärder kan man emellertid blott nå resultat, om det är möjligt att förändra tattarnas »natur». Det är dessa problem, som tagas upp till behandling i föreliggande artikel, som alltså direkt anknyter till den föregående.

3. *Den socialpolitiska frågan.* En mycket pessimistisk syn på tattarnas anpassningsmöjligheter framträder i förslaget att låta sterilisering komma till flitigare användning för tattarna än för övriga befolkningsgrupper. Ett sådant förslag måste emellertid bestämt avvisas, ty som jag redan påpekat, är det många medlemmar av mycket ökända tattarsläkter, som äro på god väg att assimileras med den övriga befolkningen. Många tidigare asociala tattarfamiljer börja sköta sig bra, och barnen visa sig vara duktiga och ordentliga. Men framför allt så länge man ej känner till, i vilken utsträckning tattarnas asociala drag bero på en ärftlig disposition, finns ej någon anledning att förorda en annan grund för sterilisering än den som gäller för befolkningen i övrigt.

Härmed är naturligtvis ej sagt, att ifråga om andra åtgärder av socialvårdande art det skulle vara ur vägen att beakta skillnaden mellan tattare och övrigt socialt hjälpklientel. Att anpassa tattarna till samhället är nämligen svårare än att försöka återföra andra svårt

^{16a} Denna tidskr. 1948, s. 226 ff.

missanpassade familjer till samhället, man må sedan ha vilken rasbiologisk teori som helst om tattarna. Först och främst får man tänka på att tattarna leva i en dålig miljö, som ej är begränsad till den enskilda familjen eller till kvarteret. Familj och grannskap betraktas av sociologer som primära, d. v. s. ursprungliga, omedelbara gruppbildningar, men för tattarnas gruppbildning är ofta slakten, ävenså andra tattare, av en sådan primär beskaffenhet. De olika tatarfamiljerna höra ihop, och denna sammanhållning stärkes av att de ha svårt att få tillträde till den övriga befolkningen, åtminstone mycket sällan på jämbördig fot. Om man ej kan sanera hela den sociala gruppens miljö, riskerar man lätt, att den familj man söker hjälpa, ganska snart återfaller i den forna miljön.

Särskilt svårartade måste naturligtvis de fall vara, där man har att göra med vagabonderande individer, och än mer om dessa höra till kategorien vagabonderande alkoholister. En samordning av de olika sociala hjälporganens ingripanden är här nödvändig. Icke minst bör undersökas, i vilken utsträckning denna vagabondering är konstitutionellt betingad och i vad mån den är miljöbetingad. Mellan dessa båda betingelser råder i allmänhet ej något antingen-eller utan blott ett mer eller mindre. Vagabonderande tattare ha blivit bofasta, men vi ha också sett exempel på hur denna vagabonderings-tendens kan dyka upp i en följande generation. Detta problem är särskilt viktigt inom tatarforskningen, ty just vagabonderingsdriften har man tagit som intäkt för att tattarna härstamma från zigenarna. Dock minskar detta argument i värde, när man numera kan peka på att även zigenare kunna bli bofasta.¹⁷ På sociologiens nuvarande ståndpunkt kan man vara mycket optimistisk beträffande möjligheterna att omskola vagabonderande människor, blott man börjar i tid. I Norge har man sedan mitten av förra århundradet bedrivit missionsverksamhet bland tattare och zigenare och försökt omskola dem. Särskilt den bekante prästen och statistikern Eilert Sundt har här gjort en banbrytande insats. Visserligen betraktade kyrkan ofta dessa människor som förtappade varelser, eftersom de ofta ej voro döpta, men samtidigt menade ju kyrkan, att om de blevo döpta, undervisade i Guds ord och omvända hade de samma salighetsmöjligheter som andra människor. Denna uppfattning är en teologisk motsvarighet till den moderna sociologiska uppfattningen av människan som till stor del miljöbetingad och därför möjlig att föra till rätta. Man började sålunda i Norge med en social upp-

¹⁷ Jfr Ivar Lo-Johansson, *Zigenare*. Sthlm 1929, ss. 137 ff.

fostringsverksamhet för att göra tattarna bofasta. När det gällde de vuxna tattarna, hade det redan utbildats en så hård »cake of customs», att deras omskolning ej ledde till något lysande resultat. Däremot lyckades man mycket väl beträffande barnen, och $\frac{2}{3}$ av de omhändertagna ha blivit bofasta och självförsörjande.¹⁸

Mången hade kanske väntat sig än bättre resultat, andra kanske hade väntat sig sämre, alltefter som man är miljöteoretiker eller rasbiolog. Men om man gör rättvisa åt båda faktorerna, är det ovan nämnda resultatet något som man kunde ha väntat. I den mån som tatarbarnen uppfostrats i anstalter el. dyl., föreligger ej heller här en fullt tillfredsställande miljö. Goda fosterhem ha ej stått alla tatarbarnen till buds. Och efter skolan har det ej varit lätt att skydda dem för den gamla miljön. Dessutom äro tatarbarnen ofta intellektuellt undermåliga. Enligt en undersökning av 324 barn till tattare, som utförts i vårt land av Manne Ohlander, skulle »ungefär en tredjedel av tatarbarnen kunna betraktas som psykiskt efterblivna».¹⁹ Tatarbarnens psykiska efterblivenhet har även framkommit i Allan Berglunds undersökning av »hjälpklassmässiga» elever inom ett område av Skaraborgs län.²⁰ Att dåliga miljöförhållanden — särskilt trångboddhet och slarvig och oregelbunden skolgång — i hög grad oförmånligt måste påverka lärläsning och skolkunskaper och därmed också betygen är självklart, men däremot har man menat, att intelligensmätningen dock är ett objektvt kriterium på den medfödda intellektuella utrustningen. Emellertid har det visat sig, att även vid dessa intelligensprövningar skolkunskaper och miljöförhållanden ej äro utan sin betydelse. Hur mycket, är naturligtvis omöjligt att angiva, eftersom man aldrig kan renodla dessa båda faktorer, arv och miljö. Vissa försök ha gjorts i Amerika för att utröna relationen mellan dem. Jag vill här referera resultatet av två dylika undersökningar, eftersom de äro särskilt ägnade att belysa vårt problem om miljöns betydelse. De bygga dessutom på material, där det varit möjligt att i största utsträckning hålla anlagsfaktorn och miljöfaktorn i sär.

Den ena undersökningen jag åsyftar, är den tvillingundersökning, som utförts av en biolog, en psykolog och en statistiker i samarbete

¹⁸ Etzler, Tattarfrågan i Norge och Sverige. Svenska Dagbladet 13. 2. 1935 (under »strecket»). Jfr J. Björck, Tattare. Sollefteå 1915, s. 18.

¹⁹ Begåvningsförhållandena hos tattarna, Tidskrift för Psykologi och Pedagogik, 1 (1943), s. 115.

²⁰ Undersökningen rörande avgången efter F. S. par. 48 inom Skaraborgs södra inspektionsområde under tiden 1932—42. Hjälpkolan, 1944, s. 19.

med varandra.²¹ Det mest intressanta i denna studie, som måste betraktas som tvillingforskningens standardarbete, är undersökningen av de enäggstvillingar, som redan från tidiga barndomen uppfostrats i olika miljöer, samt jämförelsen mellan denna tvillinggrupp och de båda andra tvillinggrupperna — enäggstvillingar uppfostrade tillsammans och tvåäggstvillingar. Man utgår ju från att ett par enäggstvillingar har fullkomligt identiska arvsanlag, varför de differenser mellan dem, som så småningom uppstå, måste tillskrivas miljöinflytanden. Jag har ej någon anledning att här diskutera de tre forskarnas teorier och metoder utan nöjer mig med att anföra deras allmänna slutsats: »De föregående korrelationerna visa sålunda, att miljödifferenserna för de skilda fallen äro beledsagade av små förändringar för en del drag, exempelvis längd, och mycket stora förändringar beträffande andra drag, exempelvis skolresultat. Det är också tydligt, att för vikt och intelligens är verkan av en extrem variation i miljön ensam av samma ordning som den som är framkallad av både anlag och miljö inom en familj. Slutligen är effekten av miljöskillnaderna på skolresultatet större än den effekt, som är resultatet av både positiva ärftliga och små miljöbetingade skillnader hos tvåäggstvillingar, som vuxit upp tillsammans. I överensstämmelse med resultatet av den föregående paragrafen i detta kapitel finna vi sålunda, att miljöfaktorn, i det att den opererar ensam i de fall, då det är fråga om enäggstvillingar, skilda från varandra, kan åstadkomma skillnader, som äro lika stora eller större än de som frambringas, när både ärftliga och miljöbetingade faktorer operera inom tvillingfamiljer, såsom beträffande tvåäggstvillingar.»²²

Att denna miljöpåverkan blott kan bli av något betydande värde, om förändringen sker vid mycket unga år, framgår också av den andra undersökningen, jag vill åberopa mig på. Den utgör en undersökning av barn i fosterhem, utförd av Marie Skodak.²³ Av den framgår det, att en förlust eller en vinst på 20 IQ-poäng icke är ovanlig för barn, som tidigt bli underkastade en förändring i sin miljö. Den mest givande delen i denna undersökning gäller frågan, hur barn utvecklas i intelligenshänseende, som före sex månaders ålder placeras i fosterhem. Man anställde jämförelser mellan olika

²¹ H. H. Newman, F. N. Freeman & K. J. Holzinger, *Twins. A study of heredity and environment*. Chicago 1937.

²² *Ibid.* s. 348.

²³ *Children in foster homes. A study of mental development*. Univ. of Iowa studies. *Studies in child welfare*. Vol. XVI:1, Iowa 1939.

grupper av barn med hänsyn till deras »riktiga» föräldrars samhällsställning och i vissa fall intelligensnivå och fosterföräldrarnas sociala ställning. Särskilt följande jämförelseresultat har betydelse för förståelsen av vårt tattarproblem: när barn av psykiskt efterblivna (»feeble-minded») mödrar jämföras med samtliga barn, som undersökts vid samma genomsnittsålder och i liknande fosterhem, voro differenserna mellan de genomsnittliga intelligenskvoterna obetydliga. Barn, som komma från hem tillhörande samhällets lägsta skikt och placeras i fosterhem inom de högre yrkesgrupperna, följa samma utvecklingsmönster som samtliga barn placerade i liknande fosterhem. Samma resultat får man genom att jämföra barnen från lägre samhällsskikt placerade i fosterhem hos lantbrukare och hos delvis eller ej alls yrkesutbildade arbetare, med barn placerade i liknande hem men med de »riktiga» föräldrarna från samhällets olika skikt.²⁴

Även om amerikanska sociologer och psykologer gärna vilja överbetona miljöns betydelse för individens psykiska utveckling, och om man därför tager ovan anförda resultat med en viss reservation, kan man dock ej förneka tendensen. Man bör sålunda se ganska ljusst på möjligheterna att genom miljöombyte uppfostra tattarbarnen till goda samhällsmedborgare. Vilka praktiska möjligheter det finns att ordna ett dylikt miljöbyte, kan jag ej här diskutera. Det är ej lätt att skilja barnen från föräldrarna, ej ens när det gäller tattarfamiljer, eller kanske allra minst dessa, ty enligt den allmänna uppfattningen och enligt alla de forskare, som yttrat sig om förhållandet mellan föräldrar och barn hos tattarna, skulle detta folkslag utmärkas av en stark kärlek till sina barn.²⁵ Emellertid får man vara försiktig med generaliseringar i detta avseende. Av mitt material framgår, att det finns tattare, som äro ganska likgiltiga för sina barn. Vidare behandlas barnen ej konsekvent. På grund av tattarens labila känsloläge och förmåga att ge uttryck för starka känslor kunna de ena gången vara mycket ömma och kärleksfulla mot barnen för att andra gången lägga i dagen hårdhet och grymhet eller kanske helt tanklöst försumma barnen. Man vet ej heller, hur mycket tattarnas kärlek till sina barn är betingad av den osäkerhetskänsla, som måste uppstå, när myndigheterna, såsom de gjort i alla tider och i de flesta länder, där tattare och zigenare vistats, ingripit mot tattarna, skilt föräldrar och barn åt för att få barnen i mera ordnade för-

²⁴ A. a. s. 89.

²⁵ Se särskilt Eilert Sundt, a. a. ss. 318 f.

hållanden. Tattarna ha gått i ständig ängslan för att länsmanen skulle komma och taga barnen ifrån dem.

Det kan naturligtvis också vara möjligt, att kärleken till barnen är av samma art som tattarnas bekanta släktkärlek. »Tattare trivas med att gytttra ihop sig. Ju trängre de ha omkring sig, ju flera släktingar de äro omgivna av, desto bättre trivas de», säger sålunda Etzler.²⁶ Detta skulle också vara förklaringen till den ohygieniska tattarmiljön. Om nu denna tillvaro är så att säga avsiktlig, utgör ett moment av trivsel i tattarnas tillvaro, stå de socialvårdande myndigheterna inför ett problem, som måste betraktas som ett specifikt tatarproblem. För Etzler ter sig denna benägenhet för hopgyttring som en rasegenskap hos tattarna. Men även om man betraktar denna egenskap som miljöbetingad, måste man dock taga hänsyn till att en miljöbetingad egenskap ofta kan vara lika outrotbar som en arvsbetingad. Två skäl tala för att denna tattarnas trångboddhet till stor del är miljöbetingad. För det första försvinner denna benägenhet att gytttra ihop sig, då en tattarens bostadsförhållanden förbättras. Hopgyttring är något, som ofta hör ihop med livet i slumkvarter. Det är ej heller lätt för tattaren att få hyra i ordentliga bostäder och därför måste han söka sig till de sämre kvarteren och husen. För det andra ger det kringresande livet upphov till inneboendesystem. Ha ej tattarna haft möjlighet att under sina resor få tag på en tatarfamilj att övernatta hos, ha de »våldgästat» hos den bofasta befolkningen. Trångboddheten i en tatarbostad kan därför ändra sig från dag till dag. Som exempel på en dylik trångboddhet kan hänvisas till ovan anförda fall nr 30. Ett lämpligt exempel kan man kanske i än högre grad finna i förhållandet mellan familjerna nr 50 och 51, som äro släkt med varandra och tillhöra en av de mera kända tatarläkterna i landet. Jag skall referera fallet relativt utförligt, eftersom vi här kunna spåra ett nytt vagabonderingssätt hos tattarna på grund av de socialpolitiska åtgärderna, som även kommit tattarna till del.

Nr 50, 51. Mannen i fam. nr 50 plåtslagare, sammanbor med »fästmö», med vilken han har ett barn. Försörjer sig med att förfärdiga blecksaker, plåtkärl etc., som han sedan säljer i hemmen. Han har bl. a. varit dömd till fängelse för fylleri och misshandel. »Fästmön» är syster till mannen i nr 51. Denne bodde några veckor hos sin »svåger» med hela sin familj, som bestod av man, hustru och fyra barn. Någon avsikt att skaffa sig arbete i Borås hade denna familj ej. Den var en typiskt vagabonderande familj, som

²⁶ Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige, s. 162.

reste från ort till ort, ej på grund av något kringflackande yrke utan närmast för kringresandets egen skull. Resor och uppehälle bekostades av fattigvården i de olika kommunerna, som sällskapet besökte för att hälsa på släktingar. Överallt skaffade sig mannen läkarintyg på att han på grund av neurasteni var oförmögen till arbete. Intygen varierade en smula. En läkare skrev blott »nervåkomma», en annan läkare uppgav »neuros», en tredje »neurosis och hjärtfel», medan en fjärde läkare var mera utförlig och skrev »neurasteni (trötthet, dålig sömn, kverulant, obstinat, ränteneuros)». Sistnämnda term var väl den mest träffande för hans »sjukdom», eftersom han använde alla möjliga metoder för att skaffa sig understöd, nästan alltid med framgång. Följande avsnitt ur familjens odysse kan anföras: Till och med oktober 1942 uppbar den långvarigt fattigvårdsunderstöd av Stockholms stad med 175 kr/mån. Under tiden november—april erhöll den samma månatliga belopp från municipalsamhället S. samt fick 50 kr. i flyttningskostnader till municipalsamhället T., där mannens föräldrar voro bosatta. Under maj och juni samma månadsunderstöd där, sedan flyttningskostnader till köpingen M., där familjen erhöll 175 kr. för juli månad. Samma månad flyttade de till Borås. Möblerna fingo stå outlösta på järnvägsstationen. Själva slog de sig ned hos ovannämnda släkting i hans enrumslägenhet. Det blev alltså nio personer. Hustrun med sina fyra barn lågo i köket. Mannen låg oftast i tält. Värdfolket låg i rummet. Köket var osnyggt utan matta. På dagen låg den minsta flickan på en hög filter i ett hörn av köket. Barnen voro illa klädda, oknäppta och i illasittande kläder. Det första mannen gjorde, då han kom till Borås, var att uppsöka en läkare och få sitt vanliga intyg. Sedan skickades hustrun i väg till fattigvården. Här meddelades hustrun, att de icke kunde få understöd för att användas till reseomkostnader, men att man skulle bevilja dem understöd i form av inköpsanvisningar för en dag i sänder. Häröver blev hustrun mycket missbelåten och sade sig skola samråda med sin man, vilken på grund av »nervositet» ej kunnat följa med till byrån. Efter någon timma återvände hustrun och bad att återfå mannens läkarintyg. Detta vägrades henne, enär man ej ville att hon med detta skulle tillskansa sig understöd på annan ort. Hustrun begärde då medel till mat, som de skulle ha på resan, eftersom de nu beslutat att återvända till Stockholm. Pengar till resan hade de fått genom att pantsätta en kostym och genom lån av släktingen. Hustrun beviljades då ett understöd för mat åt barnen, men då hon fick understödet i form av inköpskort, vägrade hon taga emot något och lämnade i vredesmod byrån. — Mannen har sedan varit intagen på alkoholistanstalten Vennarn men rymde därifrån. Intogs sedan på Svartsjö, men rymde även här.

Detta är alltså en tattare, som ej tål några bojor och bäst trivs med att flacka omkring från ort till ort. Han behöver ej ens ägna sig åt något av de vanliga tattaryrkena för att få sin reslust tillfredsställd, ty kommunerna betala såväl uppehälle som en del av resekostnaderna. För bostad behöver han ej heller lägga ut, utan han gästar sina släktingar, hur trångbott det än mången gång blir. Släktkärleken och trångboddheten behöva därför ej vara uttryck

för några s. k. ursprungliga rasegenskaper hos tattaren, såsom Etzler hade velat göra gällande. De tyckas mera höra ihop med den vagabonderande livsföringen än vara ett arv från zigenarnas klanorganisation. Men vilket ursprung denna slätkärlek än har, gör den sig fortfarande starkt gällande hos tattarna. Även om den ursprungligen hörde ihop med det vagabonderande livet och kanske även med en mängd andra sociala faktorer, har den naturligtvis under århundradena fått ett orubbligt egenvärde, som nu kan vara oberoende av det vagabonderande livet. Förr i tiden togo de kringresande tattarna in hos en tatarfamilj, som ägde en stuga. Ortsbefolkningen kallade detta för »släktmöten», utan tvivel med en viss rätt. Dylika släktmöten förekomma fortfarande, stundom i förbindelse med kringresandet (se nyssnämnda exempel), stundom för sitt eget ändamål.

Det är emellertid nödvändigt att se de olika egenskaperna i deras totala sammanhang, och ej isolera dem från varandra. Om ett av elementen i en sådan »cake of customs» försvinner, följer ofta ett annat element med. Vagabonderingstendensen har försvagats, och otvivelaktigt ha därmed även »släktmötena» blivit färre och slätkärleken mindre stark. Fortfarande är emellertid förkärleken för det vagabonderande livet stark hos tattaren. Det har ej heller varit lätt för honom att komma bort ifrån den, även om, som vi sett, många tattare lyckats mycket bra därmed. Samhället har i allmänhet fört en mycket hård politik mot tattarna. I nyss refererade fall var den visserligen alltför generös, men det gemensamma för båda slagen av tatarpolitik är, att den varit felaktig, ty både då den varit mild och då den varit hård, har den understött tattarnas vagabonderingstendenser. Det har sålunda ej varit fråga om någon konstruktiv socialhjälp. Fortfarande förekommer det, att tattarna drivas från kommun till kommun. »Vi ha nu lyckats bli av med våra tattare», är ju ett välkänt uttryck, som icke minst avser kommunens *aktiva* deltagande i försöket att få bort tattarna från orten. Som exempel kan jag taga följande fall:

Nr 30. Mannen J. ägde ett hus i en landskommun. Detta hus inköpte kommunen för att bli fri från tattare, som höllo till där. En kommunalman upplyser: »Fastigheten var visserligen ej av något värde, men vi ville bli av med tattarna. J. var visserligen skötsam och mot honom fanns ej någon anmärkning. Kvinnan A., med vilken J. sammanbodde, var dock besvärlig. Hon sprang omkring och tiggde».

I allmänhet är det ej svårt för en kommun att bli av med tattarna i den mån som de tillfälligt vistas där. Bestämmelserna om hemortsrätt kunna stundom vara mycket effektiva. Den enskilda kommunen kan visserligen härigenom vinna åtminstone en tillfällig befrielse från »tattarplågan», men om alla kommuner tillämpa samma princip, vinnes ju ingenting för landet i dess helhet, utan tvärtom kommer tattarnas kringfläckande att uppmuntras. Hemortskommunen i sin tur kan genom snäv behandling av tattarna få dem att flytta. Härvidlag äro naturligtvis landsbygdskommunerna strängare än stadskommunerna. Det är ju ej blott tattarna bland understöds- tagarna, som äro rädda för fattigvårdsmyndigheterna på landet. Följande fall gäller en känd tattare.

Nr 4. M. sökte övertyga fattigvårdsmyndigheterna i Borås, att han hade hemortsrätt där och icke i X. Blev därför mycket besviken, då det ej lyckades, och ville ej ha understöd, om hemortskommunen underrättades. Han försökte till och med en gång att låna ihop pengar för att betala en sjukhusvistelse, som hemortskommunen annars hade måst lägga ut för. — Ur en skrivelse från X till fattigvårdsstyrelsen i Borås: »Styrelsen vill emellertid anhålla om hemsändning och att M. måtte hänvisas till härvarande ålderdomshem». Man förstår M:s ängslan!

Det kanske är mera sällan, som myndigheterna nu för tiden göra det svårt för tattarna. I de större städerna göres väl knappt någon skillnad mellan tattarna och övrigt hjälpklientel. Tor Jacobsson berättar dock från Jönköping, att tattarna här relativt oftare än andra få rätt på högre ort, då de överklaga fattigvårdsstyrelsens beslut, vilket skulle visa, att de i understödsavseende behandlas strängare än andra.²⁷

Mera bekant är allmänhetens motvilja mot tattarna. Därför är det mycket svårt för tattarna att få ordentliga lägenheter.

Nr 5. Kom till Borås. Fick ej hyra någonstans utan måste inhysas med barnen å ålderdomshemmet. Lyckades till sist ordna en bostad, mycket mörk och kall. Hustrun lider av ledgångsreumatism. Värden uppgav, att familjen lämnat lögnaktiga uppgifter, varför han skall försöka få kontraktet att återgå. Om ej detta lyckas, skall han söka få vräkningsdom på dem. Det var dock för sent för värden att ångra sig.

I ett annat fall var det hyresgästerna, som tvingade värden att vräka en tattarfamilj.

Nr 48. Hyresgästerna hotade att flytta, om ej tattarfamiljens lägenhet sades upp. Sedan tattaren en gång låtit det gå ett par dagar över tiden med

²⁷ A. a. s. 35.

hyrans erläggande, sades familjen upp till avflyttning, och värden vägrade att taga emot den sedan erbjudna hyran. Då två månader gått, utan att familjen flyttat, blev den vräkt.

Det har stundom hänt ute på landsbygden, att ortsborna tagit lagen i egen hand och drivit bort tattarna. Mest bekant är väl i det fallet en händelse i Finnerödja socken i Västergötland. Här hade tattarna bosatt sig i en by, kallad »Krämarsta'n», som bestod av eländiga kojor, ett arv från den finnbefolkning, som en gång bott där. Bönderna samlade sig och överfölo tattarna, som hals över huvud fingo lämna sina hyddor och till och med sitt lösöre, som sedan lär ha delats mellan deltagarna. Det är C. M. Bergstrand, som har anfört episoden, och han gör följande reflexion: »Man måste förvåna sig över att ett sådant övergrepp som detta . . . opåttat kunnat ske så sent som för ett tjugotal år sedan.»²⁸ Då jag i mina exempel i allmänhet blott hållit mig till episoder ur tattarelivet efter 1940, skulle jag ej ha återgivit ifrågavarande händelse, om den hade saknat aktualitetsvärde. Något liknande inträffade nämligen så sent som 1946 på en annan plats i landet. Där om läses i dagspressen: »Talrika besök av tattare i en gård i byn Norra Mon i Malung ha kommit folk att tröttna på sällskapet . . . och till slut gick folket praktiskt taget mangrant ur gårdarna bort till stugan, där tattarna huserade, och uppmanade dem i tydliga ordalag att försvinna. Två av tattarna sprang livrädda till skogs, och även de andra fann för gott att bege sig från platsen. Tattarna har nu av polisen fått åläggande att lämna bygden.»²⁹

Naturligtvis är det i allmänhet tattarnas egen livsföring, särskilt de ständiga striderna och knivslagsmålen mellan dem, som, åtminstone förr i tiden, kommit folk att vilja ha bort dem från orten. Det har sålunda ej i första hand varit fråga om en »instinktiv» motvilja mot en, som man tror, främmande ras. Man är helt enkelt rädd för folk, som bråkar och stojas, och som har lätt att gripa till kniven eller revolvern, hur mycket man än är övertygad om att tattarna mest slåss inbördes och låta den utomstående vara i fred. Men tattarna ha dock begått många våldsdåd, även mot den bofasta befolkningen, särskilt då de ansett sig bli illa bemötta. Helt nyligen (1946) inträffade en sådan händelse i Värmland, där en lantbrukare blev slagen sanslös, emedan han förebrått ett tattersällskap för det ofog de faktiskt ställt till. Denna händelse är i många avseenden

²⁸ A. a. s. 108.

²⁹ Svenska Dagbladet, A-uppl., 24. 5. 46.

belysande för tattarlivet. De hade varit samlade till släktmöte i en stuga, tillhörig en tattarfamilj på trakten. Omedelbart efter dådet drogo de sina färde. Bygdens ungdom gav luft åt sina hämndkänslor genom att tåga till stugan, slå sönder fönsterrutorna och förstöra en del inventarier.³⁰

Även om befolkningens ovilja mot tattarna är fullt förklarlig, är det dock nödvändigt att med rationella, socialpolitiska metoder söka lösa tattarproblemet. Om vagabonderande tattare betraktas som något socialt ont, och det måste man göra på grund av den asocialitet, som oftast hör ihop med vagabonderandet, måste ju sådana metoder, som blott bestå i att driva bort ett tattarsällskap från en kommun eller bygd, ge vagabonderandet och asocialiteten ny näring i stället för att motverka denna livsföring. Hur än denna vagabonderingsdrift en gång har uppstått, bör den i alla fall ej hållas vid liv av samhällets egen reaktion mot tattarna. Det finns många exempel på hur ökända tattarfamiljer ha blivit bofasta och skötsamma, varför man ej har anledning att betrakta vagabonderingen som ett oundvikligt rasbiologiskt arv från zigenarna. Särskilt genom ett studium av blandtattarna kan man se, att tattarskarorna gärna ha blandat sig med andra asociala element, varför vagabonderandet även på detta sätt är socialt betingat.

4. *Blandtattare och icke-tattare.* För den som i tattaren uteslutande ser zigenarhärkomsten, skulle nya tattarsläkter blott kunna uppstå, om zigenare blanda sig med den bofasta, »vita» befolkningen. Det skulle i så fall vara mycket lätt för vår tids antropologer att studera tattarnas rasbiologiska egenskaper. Men åtminstone den nuvarande tattarrekyteringen går ej till på detta sätt. Varken de icke-zigenare, som leva tillsammans med zigenare, eller de barn, som bli följden av en sådan förbindelse, kallas tattare. I folkmeningen skiljer man noga mellan halv-zigenare och halv-tattare, mellan zigenarhärkomst och tattarhärkomst. Naturligtvis betyder livsföringen en del, och har uppblandningen skett relativt långt tillbaka i tiden, bli ju distinktionerna i praktiken omöjliga att upprätthålla. Det är till och med svårt att följa härkomsten ett led tillbaka, när det gäller vagabonderande individer. Ett sådant exempel är, som jag visat, nr 24. Man skulle kunna säga, om man tänjer tattarbegreppet, att mannen i denna familj är tattare men ej av tattarsläkt. Fallet är mycket belysande för hur en tattarsläkt kan uppstå. Visserligen är ortstraditionen här mycket vacklande, men det beror på att de som

³⁰ Göteborgs-Posten 26. 6. 46.

sökt få hans härstamning fastställd ej vilja betrakta honom som tattare. Förr i tiden hade man däremot varken samma möjlighet att fastställa härkomsten eller samma intresse för en sådan undersökning, varför ett motsvarande fall då utan vidare skulle rubricerats som tattare liksom hans familj och hans efterkommande. Släktskapens betydelse framgår ej minst därav, att halv-tattare räknas som tattare, och följaktligen komma många kvartstattare och personer med än mer utspätt »tattarblod» att betraktas som tattare. Tattarbenämningen har en otrolig förmåga att sprida sig. Man skulle kunna säga, att ur sociologisk synpunkt föreligger här en »dominerande» faktor. En icke-tattare, som sammanbor eller gifter sig med en tattare, betraktas ofta som tattare. Folket på orten kanske från början väl känner till att hon — det gäller nämligen särskilt den kvinnliga parten — ej är av tatarhärkomst, men så småningom glömmes härkomsten, i synnerhet som en sådan persons livsföring ofta ej skiljer sig från tattarens, och vidare flytta tatarfamiljerna från ort till ort.

Enligt den populära rasuppfattningen äro blandraser mera mindervärdiga än de raser, som ingå i rasblandningen. Samma uppfattning gör sig nu gällande även beträffande inställningen till blandtattarna. Otivelaktigt har folkmeningen här ett visst stöd i fakta. Icke-tattarna bland tattarna äro ofta mera asociala än tattarna själva, och barn till dylika föräldrar äro ju sålunda socialt och kanske också ärftligt belastade. Emellertid får man ej generalisera, ty i själva verket finns det två kategorier icke-tattare, som förena sig med tattarna. Av mitt material framgår, att tattare på väg att assimileras med den övriga befolkningen, gifter sig med ordentliga icke-tattare, medan däremot de asociala tattarna, ifall de få en partner bland icke-tattarna, hålla sig till de mera oordentliga. Naturligtvis äro undantagen många, liksom i socialt material över huvud, och vidare är det omöjligt att få en tillförlitlig socialmoralisk måttstock för mätande av en persons sociala standard. I mitt material skulle jag dock vilja räkna med blott ett undantag, nämligen i nr 5, där sonen, som för ett mycket asocialt liv, är gift med en icke-tattare, som får betraktas som socialt oförvitlig. I socialstyrelsens inventering är hon emellertid upptagen som tattare, varför detta exempel ej utan vidare kan betraktas som relevant för problemet om »blandäktenskap».

Utom fall nr 36 (en tattare gift med en vagabonderande kvinna av icke-tattarsläkt), som jag i andra avseenden redogjort för, vill

jag nu för att belysa livsföringen hos de icke-tattare, som lierat sig med tatterna, anföra två exempel, i det ena exemplet är det den kvinnliga parten, i det andra den manliga parten, som ej är av tattersläkt.

Nr 49. E., f. 1914. Föräldrarna skilda. Fadern dömd bl. a. för koppleri. En broder till E. skaffar sig stundom inkomster som gårdsmusikant, en annan broder är arbetsoför, epileptiker. E:s ett år yngre syster har undergått skyddsuppfostran, åtalad för bedrägeri, ett barn med okänd fader, förde redan vid 16 års ålder ett sedeslöst liv. År 1931 levde systrarna tillsammans med modern i ett mycket litet och dåligt rum, där det blott fanns en bädd. Modern hade under kortare eller längre perioder haft hos sig inneboende en mansperson med vilken hon delat bädd de nätter han tillbringat i staden. De båda flickorna lågo på golvet, och de hade ofta sina »fästmän» hos sig på nätterna. Under ett par månader hade emellertid E. (då 17 år) bott hos sin »fästman» (20 år) i dennes föräldrahem och delat bädd med honom. Ynglingens föräldrar, vilka snart hade funnit E. mycket olämplig som blivande husmoder, förbjödo de båda unga att vidare umgås med varandra, varför de hade flyttat in i det lilla rum, som E:s moder hade. Under åren 1932—35 var E. intagen på skyddshem. När hon kom därifrån, började hon springa ute på gatorna. Hon fick ett barn, men då hon hade varit tillsammans med flera män, kunde faderskapet till barnet ej fastställas. Strax före kriget gifte hon sig med en okänd, kringflackande tattare. Ej långt efter det att hon hade fått ett barn med honom, lämnade han henne. Hon försörjde sig ett tag med att sälja småsaker vid dörrarna. Hon delade ett spisrum med en väninna. Rummet var ytterst torftigt och smutsigt. Väninnan hade en stor grand danois, som bl. a. låg i sängkläderna och obehindrat slickade mat och porslin. Barnet lämnades ofta ensam med hunden. — 1941 fick E. ett barn till. En person A. hade erkänt sig vara fader till barnet, men då E. och A. efter ett halvår blevo oense och flyttade i sär, förnekade båda, att A. var fader till barnet. E. uppgav i stället en för henne okänd man, som hon tillfälligtvis träffat vid en dansbana. En kort tid därefter ringförlovade hon sig med en man, M., som flyttade hem till henne. Hon uppgav nu, att det var han som var barnafadern. Då den äkta mannen oförmodat dök upp, slog hon upp med fästmannen, och makarna började på nytt sitt samliv. De uppgåvo, att han (maken) besökt E. vid en sådan tidpunkt, att han mycket väl hade kunnat vara fader till barnet. Familjen skötte sig nu mycket bra, hemmet såg ordentligt ut, men så gjorde hon sig skyldig till försakingring och snart försämrades även förhållandet till mannen. En framtidsprognos måste te sig dyster.

Nr 40. Fru B. äger tattarutseende och är i församlingsboken antecknad som tattare. Hon har varit gift två gånger, första äktenskapet upplöst genom skilsmässa, andra genom mannens självmord. Ett barn föddes i första äktenskapet, men hennes dåvarande man var ej fader till barnet. I andra äktenskapet hade hon två barn, av vilka det ena är psykopatiskt. Efter andra mannens död sammanbor fru B. periodvis med en icke-tattare, en

danska. I Norge studerades tattarna av Eilert Sundt redan 1850, d. v. s. under den tid, då det existerade ett verkligt »tattarliv» i bygderna. Sundt skilde mellan s. k. »Storvandringar» och »Smaa-vandringar», de förra bestodo av zigenare, de senare av tattare, fanter. Enligt Sundt blandades dessa båda vandrarfolk med varandra, men även med andra folk, som stundom voro stadda på vandring och illa sedda av den bofasta befolkningen, framför allt finnar och s. k. skogslappar.³¹ Sundt omtalar också, att i en svensk lag från 1303 refererades det till »skojare», som förde ett vagabonderande liv i Kolmårdens djupa skogar³² — en notis som sedan åberopats av så gott som alla, som skrivit i tattarfrågan. Eftersom vid denna tid ej några zigenare hade hittat hit upp till Norden, måste man naturligtvis göra den reflexionen, att tattarna ej utslutande kunna betraktas som ett blandfolk av zigenare och den infödda svenska befolkningen. Även om många skojarsläkter ha blandat sig med zigenare, så kunna andra däremot ha gått fria från denna inblandning. I vissa trakter av vårt land kallas tattarna ofta för »skojare»,³³ och denna urgamla benämning ha de väl knappast kunnat få först genom en uppblandning med zigenare.

Eftersom tattarna gjort ständiga resor mellan de nordiska grannländerna, är det mycket som talar för att tattarfolket är av samma art i dessa länder. Ofta ha tattarna hållit till i gränstrakterna, där de genom att resa fram och tillbaka över gränsen kunnat undgå polisens förföljelser. Häri ligger förmodligen en av orsakerna till den rikliga förekomsten av tattare i Värmlands gränsbygder (t. ex. i Östmark) och i gränstrakterna till de forna danska provinserna, särskilt till Halland. I den statliga utredningen om förslag till lösdrivares behandling 1923, vari även vissa undersökningar av tattarna ingå, framhölls bl. a., att tattarna i Värmland fortfarande stå i livlig förbindelse med tattarna i Norge.³⁴ I samma utredning anföres också en officiell berättelse från K. B. i Hallands län, där det nämnes, att tattarna ofta av den bofasta befolkningen kallas »kältringar».³⁵ Denna danska benämning på tattarna finner man även i folklivsskildringar från denna bygd.³⁶ Man skulle då vänta att finna den motsvarande norska benämningen, fanter, i de svenska

³¹ A. a. ss. 18 ff., 208 ff., 212 ff.

³² Ibid. s. 14.

³³ Finnerödja. En socken i Västergötland. Sthlm 1944, s. 551.

³⁴ S. O. U. 1923:2, s. 349.

³⁵ Ibid. s. 328.

³⁶ Johan Lundskog, Från den gamla kyrkstigen. Sthlm 1945, s. 255.

gränstrakterna till Norge. I själva verket användes detta uttryck av Fröding i ett par av hans dikter.³⁷ Man har också funnit det i Jämtland, Dalarna och Härjedalen.³⁸ Slutligen kan också Västmanland nämnas.³⁹ I Västsverige kallas ofta tattarna för finnar,⁴⁰ varför man även i Sverige liksom i Norge har ett visst stöd för att tattare uppblandats med de sämre elementen bland de finnar, som hade sökt sig över till Sverige och Norge. Från Finnerödja — av ortsnamnet framgår förbindelsen med finnarna — berättas också, att tattarna bosatte sig i en by, där en del finnköjor voro belägna, men ortsbefolkningen skilde dock mellan finnar och tattare.⁴¹

I vad mån dessa notiser, som jag hämtat ur olika källor, kunna betraktas som avgörande bevis för att de svenska tattarna äro av samma art som de norska och danska, vill jag låta vara osagt. Det finns å andra sidan ej några vägande skäl för att danska »kält-ringer», norska »fanter» och svenska »tattare» skulle ha uppkommit på olika sätt. Det ser också ut som om dessa folkgrupper även skulle försvinna på samma sätt. Hittills ha emellertid blott de danska tatarfolken assimilerats med den övriga befolkningen. Danska forskare betona numera allmänt, att »tattarna» utgöra en från zigenarna skild befolkningsgrupp, som fått sin särart genom att innehava vissa av den övriga befolkningen föraktade yrken som att kastrera och slakta hästar, få döda djurkroppar, tjänstgöra som bödlar, skära ned hängda, gå omkring i gårdarna och sota etc. När dessa sysselsättningar förlorade sin sociala stämpel av minder-värdighet, upphörde även »tattarna» så småningom att finnas till.⁴² Så enkelt ligger det dock ej till för svenska förhållanden, men det är dock allmänt omvittnat, att tattarna ej längre utgöra samma svåra problem som tidigare, åtminstone ha de blivit lugnare och beskedligare. Vi ha också sett, att många tatarfamiljer äro på väg att assimileras. Om tattarna däremot härstamma från zigenarna, blir nog assimileringen svårare.

Man har ofta velat stödja tattarnas zigenarhärkomst på de båda befolkningsgruppernas likartade livsföring. Emellertid har man därvidlag alltför mycket fäst sig vid den för båda utmärkande vaga-

³⁷ Östergren, Nusvensk Ordbok, II, Sthlm 1926, s. 47.

³⁸ Joh. Ernst Rietz, Svenskt dialekt-lexikon, Lund 1867, s. 127.

³⁹ Elsa Nyblom, Strängt personligt. Sthlm 1945, s. 261.

⁴⁰ Bergstrand, a. a. s. 48.

⁴¹ Finnerödja, s. 553.

⁴² Se framför allt: Anton Gaardboe, De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel. Aarhus & Kbhvn 1900, s. 14. — En likhet mellan de danska och svenska tattarna är också deras förkärlek för dubbelnamn (H. P. Hansen, a. a. I, s. 113).

bonderande livsföringen. Denna har med all sannolikhet lett till vissa lieringar mellan dem, men då är tattarnas vagabondering en orsak till och ej en följd av deras zigenaruppblandning. Jag har också sökt visa, att en enda egenskap, t. ex. vagabonderingen, ej får betraktas isolerad, utan de olika egenskaperna kunna höra ihop i en helhet. Man skulle därför kunna tänka sig, att även förkärleken för vissa yrken hör ihop med vagabonderingen och sålunda ej är ett direkt arv från zigenarna. Till och med hästhandel och hästbyten kunna kanske räknas till de vagabonderande yrkena.

Viktigare för problemet är emellertid att studera skillnaderna. Enligt Socialstyrelsens zigenarräkning (i hela landet enligt denna 453 zigenare; tattarnas antal däremot som vi sett 8000) få zigenarna främst sitt uppehälle som musiker och tivoliarbetare.⁴³ Samma resultat har man kommit till beträffande de danska zigenarna.⁴⁴ De svenska tattare däremot, som ha kringflackande yrken, ägna sig åt gårdfarihandel, skrot- och lumphandel etc. Deras vagabonderande liv är också mycket mera begränsat än zigenarnas. Till största delen äro de bofasta, fastän de gärna flytta från ort till ort, från lägenhet till lägenhet. De bo emellertid gärna kvar i de trakter, där tattare på grund av sitt kringflackande affärsyrke haft största utbytet på att slå sig ned. Rasbiologen Bertil Lundman har sökt visa gästgivaregårdarnas roll beträffande de s. k. »tattarbyarna» i Dalarna.⁴⁵ Om jag håller mig till det landskap, där Borås är beläget, alltså Västergötland, skulle nog Lundman få stöd för sin teori även här. Men frågan är, om icke, åtminstone för västgötatattarnas vidkommande, det primära är marknadsplatserna, som här skapat tatarcentra. Det finns här två tatarcentra, södra Västergötland och nordöstra hörnet av landskapet. I ena fallet skulle marknadsplatsen Svenljunga utgöra samlingspunkten, i andra fallet Hova och Finne-rödja. »Svenljunga tater» har blivit ett stående uttryck i bygden däromkring.⁴⁶ Tattarna ha naturligtvis även bosatt sig i socknarna däromkring. Emellertid får man ej stirra sig blind på en faktor. Jag har förut nämnt tatarbebyggelsen i gränstrakter, t. ex. i socknarna nära gränsen till Halland. Här har det också funnits en ganska inbringande födkrok för tattarna, nämligen försäljning av

⁴³ Zigenarnas antal och levnadsförhållanden. Sociala meddelanden. 1944, s. 126. Jfr Ivar Lo-Johansson, a. a. ss. 203 ff.

⁴⁴ Bartels & Brun, a. a. s. 57.

⁴⁵ Lundman, Dala-allmogens antropologi. Uppsala 1945, s. 53.

⁴⁶ Bergstrand, a. a. s. 30. Jfr också Fritz Claesson, Tranemo socken under 100 år 1837—1937. Mariestad 1939, s. 183.

krukor från krukmakarnas verkstäder i Halland och i Marks härad i Västergötland.⁴⁷ Dessa faktorer — Svenljunga marknad, lämpliga försäljningsartiklar, gammal tradition och kanske dessutom gästgivaregården — kunna ha samverkat till tattarnas bosättning i Örby socken, ett par mil från Svenljunga och ett par mil från Halland. Vad tattarnas boplatser i nordöstra Västergötland beträffar, bodde de såväl i Finnerödja som i Hova, men från den förra socknen utdrevos de, som jag redan nämnt. Finnerödja hade både en berömd marknadsplats och en livligt frekventerad gästgivaregård. Framför allt besökte tattarna Hova marknad, som en tid betraktades som den största marknaden i Sverige näst Värnamo marknad.⁴⁸

Varken vagabonderingen eller yrkesvalet kan tagas som intäkt för tattarnas ev. zigenarhärkomst (förut har jag påpekat den osäkerhet, som vidlåder argumentet om det gemensamma språket). Även tattarnas benägenhet för att lätt gripa till kniven kan tolkas som beroende av yttre faktorer. Etzler, som ju är en energisk förespråkare för tattarnas zigenarhärkomst, framhåller att »kärleken till kniven är stark och ursprunglig hos rasen».⁴⁹ Vad menas nu över huvud taget med att en egenskap är ursprunglig hos rasen? Förmodligen måste man i Etzlers uppfattning inlägga den populära meningen av en medfödd egenskap. »Kärleken till kniven» är emellertid en alltför speciell egenskap för att över huvud taget kunna betraktas som ursprunglig eller biologiskt betingad. Asocialitet och våldsamt sinnelag kanske med större rätt skulle kunna betraktas som ursprungliga i denna mening, och sedan skulle benägenheten för knivslagsmål vara en följd av den mera allmänna egenskapen. Även en sådan förklaring får tagas med stor försiktighet. Egentligen är det underligt, att Etzler så starkt betonar kärleken till kniven som en rasegenskap, ty i själva verket strider detta mot antagandet, att tattarna skulle vara zigenaravkomlingar. I så gott som all vetenskaplig litteratur om zigenarna framhålles det, att de sällan göra sig skyldiga till grövre brott. Däremot utmärkas tattarna av en utpräglad kriminalitet, som icke minst tager sig uttryck i knivskärningsdramer.

Finns det då någon förklaring på varför tattarna så gärna använda kniven som vapen? Någon tillfredsställande förklaring finnes här knappast. Det var visserligen vanligare förr i tiden, att man

⁴⁷ Martin A. Ohlsson, Om de halländska krukmakarna. Svenska Kulturbilder. N. F. IX, 1937, ss. 76, 86 ff.

⁴⁸ Finnerödja, ss. 544 f.

⁴⁹ A. a. s. 163.

slogs med kniv, och det är mycket möjligt, att tattarna, som föra ett vildsint och asocialt liv, längre än andra befolkningsgrupper hållit fast vid denna grova sed. Men som ensam förklaring är den otillräcklig. En annan bidragande faktor har kunnat vara de folkslag, som varit med om att under de tidigare åren rekrytera tatar-skarorna. Finnar och skogslappar ha ju varit kända för att ha haft kniven lätt åtkomlig. De finnar, som hade flytt från Finland till Sverige, blevo ofta förföljda av den inhemska svenska befolkningen, varför många av dem drevos till ett vagabonderande liv. Även om de flesta lyckades bli bofasta, och i förnöjsamhet och renlighet ofta kommo att höja sig över den svenska bondebefolkningen, är det klart, att dylika förföljelser lätt skapa rotlösa skaror, som förena sig med andra av samhället förföljda. Det är i alla fall intressant att se, hur ofta folklivskildringar berätta om knivskärningsdåd med finnar som de agerande. Jag har stött på berättelser om sådana händelser såväl inom Svenljungaregionen som inom Finnrödjaregionen, för att nu blott hålla mig till de båda ovannämnda tatarcentra.⁵⁰

Ett mera avgörande skäl för tattarnas förkärlek till kniven är otvivelaktigt deras yrke. De ha varit »vallackare», hästslaktare, »hudflåare» etc., alltså yrken, där kniven är ett nödvändigt redskap. Det är ju ett sociologiskt faktum, att en folkgrupp använder det vapen, som ligger dem närmast till hands, naturligtvis blott under förutsättning att det ej föreligger några moraliska hämningar mot bruket av ifrågavarande vapen. Tradition och livsföring göra sedan sitt till att sedvänjan bevaras. Vi sågo ju i nr 5, där den agerande tattaren skyllde på att hans umgänge alltför ofta talade om kniven och därför hade förlätt honom att i ett av sprit omtöcknat tillstånd själv draga kniv. Det är sålunda ej yrket ensamt, som skapat kärleken till kniven, utan det föreligger här ett konglomerat av olika krafter, sociala och psykologiska, som åtminstone åstadkommit, att den avgörande kraften fått detta utlopp och för tider framåt bibehållits i sin inriktning. Kniven har förresten nu ofta ersatts av revolvern, men den är ju mycket svåråtkomlig. Det finns emellertid ingen anledning att tala om kärleken till kniven som något ursprungligt hos tattarrasen, hur svagt grundade de nu av mig anförda förklaringsätten än kunna synas.

Över huvud taget är det mycket svårt att upprätthålla uppfattningen av tattarna som en särskild antropologisk grupp. Däri kan

⁵⁰ Gabriel Djurklou, *Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet*. Sthlm 1885, ss. 26 f.; *Finnerödja*, s. 243.

jag vara överens med Gunnar Dahlberg. Studerar man nämligen historiskt och sociologiskt, hur tattargrupperna ha uppstått, finner man, att tattarskarorna i vårt land till största delen rekryterats från rent svenska befolkningsgrupper. Man kan sålunda även med sociologiska argument komma till samma uppfattning som Gunnar Dahlberg, att tattarna ej äro en ur rasbiologisk synpunkt säregen grupp. Detta hindrar oss dock ej från att antaga, att det finnes en eller annan tattare, som uppvisar rasegenskaper, som överensstämma med zigenarnas. Men även om denna inblandning hade varit än större, skulle detta dock ej nödvändigtvis gjort tattarna till en ur *sociologisk* synpunkt särskild grupp. Det kan nämligen vara andra faktorer än rasbiologiska som göra en befolkningsgrupp till en sociologisk grupp. Tattarproblemet försvinner ej med de rasbiologiska eller antropologiska kriterierna. Håri ligger Dahlbergs misstag. Tattarfrågan är till och med ett socialt problem, ty i och med att tattarna utgöra en sociologisk grupp, måste också mer eller mindre ett socialt anpassningsproblem uppstå med hänsyn till andra grupper i samhället.

Man kan sålunda säga, att tattarproblemet är ett sociologiskt problem framför allt däri, att flertalet tattare äga en särskild livsföring, ett särskilt etos, samtidigt som den övriga befolkningen, när den kommer i kontakt med dessa personer, gripes av ett ras-etos. Därför utgör tattarproblemet också fortfarande ett socialt problem, emedan man ej lyckats komma till rätta med dessa båda etos, varken med tattarnas livsföring, särskilt deras benägenhet att bilda slutna grupper, eller med folkmeningens inställning. Härigenom utgör tattarproblemet blott en underart av en mängd liknande sociala problem, som med den allmänna sociologiens facktermer kunna formuleras så: det sociala objektet eller värdet och den sociala attityden måste förändras samtidigt för att en bestående förändring skall komma till stånd. Det betyder, att man måste förändra såväl tattarnas livsföring som den övriga befolkningens attityd till tattarna. Kan man ej ändra tattarnas livsföring, har man ej heller stora utsikter att kunna ändra inställningen till tattarna, men kan å andra sidan ej denna inställning förändras, blir det svårt för tattarna att ändra om sin livsföring. I det nuvarande samhället äro dock dessa förändringar på god väg. Fortsätta de i samma takt som de gjort de senaste två decennierna, kan man vänta, att tattarproblemet även ur sociologisk synpunkt blott kommer att höra historien till.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Europa vid skiljevägen. Winston S. Churchill höll den 5 mars 1946 under sin Amerikaresa ett uppmärksammat anförande i Fulton (Missouri, U. S. A.), vari han bl. a. krävde fred med fast uppträdande mot Sovjetunionen. Det medel, som därvid borde komma till användning, angavs vara ett intimare samarbete mellan Europas splittrade folk. Ett tal i samma anda höll Churchill även i Zürich, senare på året, den 16 september, sedan han återvänt till Europa. Det torde ej vara för djärvt att antaga, att dessa uttalanden i allra högsta grad voro genomdiskuterade med ledande nord-amerikanska politiker. »Marshallplanen» befann sig i tillblivelsestadiet vid denna tidpunkt och snart nog framträdde även U. S. A:s utrikesminister, general Marshall, med en deklARATION i ämnet. Det skedde den 6 juni 1947 och innebar en rekommendation för den »gamla världen» att sammansluta sig till Europas Förenta Stater. Samtidigt påbörjades detaljförhandlingarna om »Marshallplanen». I september 1947 ingicks den s. k. Rioöverenskommelsen under åberopande av F. N:s stadga, § 52, och denna aktion, som innebar en proklamerad samhörighet mellan den »nya världens» stater, tedde sig som en fingervisning för Europa.

Den engelska Labourregeringens utrikesminister Bevin hade anledning att av två orsaker med uppmärksamhet följa denna utveckling. För det första hade han till övermått kunnat göra den iakttagelsen, att ett samarbete med Sovjetunionen vid försöken att bringa ordning i Europas angelägenheter var omöjligt, enär det ständigt från det hållet saboterades. Han kom till insikt om, att det enda möjliga vore att söka åstadkomma en kraftsamling, användbar främst i det fredliga återuppbyggnadsarbetets tjänst men även för andra syften, försvarets. Bevin hade för det andra även anledning att se upp med »oppositionsledarens», mr Churchill, aggressiva metoder, då det gällde att politiskt mynta och att i praktisk politik föra fram tanken om nödvändigheten av ett enat Europa. Englands konservativa tedde sig under fjolåret i dessa avseenden mera »radikala» än labourmännen, vilka dessutom inte hade fullt klart för sig, om samlingen skulle ske på »socialistisk grund» eller som en allmän västeuropeisk manifestation. I detta sista avseende kom man emellertid snart nog till klarhet. Attlee och finansministern Cripps höllo på nyåret 1948 tal, i vilka de betonade de gemensamma dragen i den västeuropeiska kulturuppfattningen, bl. a. under starkt betonande av det kristna kulturarvets betydelse i dessa sammanhang.

Sedan dessa preludier voro undanstökade, skred labourregeringen till en offensiv, som alltså, efter vad jag kunnat finna, i första hand visserligen gällde den utrikespolitiska men i andra hand den inrikespolitiska fronten. Bevin höll sitt stora tal den 22 januari i år. Det hade skarp udd mot Sovjet-

unionen och lät ett samarbete med Frankrike och Beneluxstaterna skymta. I bakgrunden kunde man även skönja Italien och utanför Europa Mellersta Östern, Afrika och Ostindien. En dylik konfiguration vore dock icke att vänta från den ena dagen till den andra. Arbetet bleve med säkerhet mödosamt. Likväl vore det nödvändigt. Eden gav på de konservativas vägnar Bevins »försöksballong» — ty något mera torde det till en början icke ha varit — sin hela välsignelse och det visade sig åter, att de konservativa egentligen syftade ännu längre, icke bara till ett »samarbete» utan till en »union».

Det har ingalunda varit min avsikt att förringa diskussionen om »Europas Förenta Stater» till en inrikespolitisk kontrovers i England, där Attlee-Bevin och Churchill sökte överbjuda varandra. Anledningen till att debatten överhuvudtaget öppnats och att projekten nu ingå i dagens praktiska politik ligga djupare än så. Det är emellertid av intresse att få stryka under, att detta tema nu står centralt placerat både inom det engelska regeringspartiet och inom oppositionen med de växelverkningar, som därmed kunna uppstå. Man har enats om vägen och man driver varandra framåt.

Churchill har under den senaste tiden varit ivrigt verksam inom *United Europe movement*, vilken jag omnämnt i en tidigare uppsats i denna tidskrift.¹ En annan verksam kraft i denna rörelse är Duncan Sandys, Churchills svärson och tidigare understatssekreterare, d. v. s. medlem av krigsregeringen. I början av detta år tog denna rörelse, vars ordförande är labourledamoten i underhuset Gordon Lang, initiativet till inkallandet av en »Europakongress», avsedd att samlas i Haag den 7—10 maj. Här skulle Churchill framträda och i olika anföranden tolka en bredare allmänhets syn på Europas angelägenheter. Kongressen skulle dels tjäna syftet att proklamera idén inför folken, dels ge den reklam, och dessutom »driva» regeringarna i de olika länderna till forcerad handling.

En del radikala socialister främst i Frankrike men även i England, vilka ansågo, att det förenade Europa måste byggas på »socialistisk grund», kunde icke acceptera denna uppläggning utan sammankallade en egen konferens till Paris, vilken ägde rum 23 april. Många av dess deltagare synas emellertid mera ha infunnit sig för att höra och se. De reste sedan också till Haag och deltog där i förhandlingarna. För närvarande torde detta embryo till schism vara eliminerat. Det värsta, som kunnat hända arbetet för ett enat Europa, hade varit, om deltagarna grupperat sig efter ideologiska linjer.

I september 1947 hade Europas parlamentariska union bildats i Gstaad (Schweiz), en sammanslutning av alla världsdelens parlamentariker, som intresserade sig för spørsmålet att ena Europa.² Denna organisation ställde sig nu som en av inbjudarna till Haagmötet. I förspelet ingick också, att en samordningskommitté bildades för alla de organisationer, vilka med sin propaganda riktade sig till allmänheten. Denna åtgärd utgjorde ett stort framsteg och erhöll ännu större betydelse därigenom, att man också överenskom, att den parlamentariska unionen skulle inbegripas i samarbetet.

¹ Europas Förenta Stater — utkast till en författning, Statsv. tidskr. 1947, sid. 376 ff.

² Se härom min o. a. uppsats, s. 374 ff.

Den parlamentariska unionen representerar i dessa sammanhang en särskild styrka. Den innesluter i de ledande länderna huvuddelen av de aktiva parlamentariska krafterna. Dessa äro alltså väl insatta i »spelet», vana att argumentera i en debatt och att på lämpligt sätt förbereda ett framträdande i en demokratisk församling. De parlamentariska grupperna bestå dessutom av medlemmar ur olika partier. Den linje, som framkommer ur deras överläggningar, blir resultatet av kulisskompromisser och hålla även inför ett stormigt »plenium». På grund av dessa elementära premisser blev den parlamentariska unionens deltagande i Haagkonferensen av stor betydelse. Dess verkställande organ, »rådet», sammanträdde i april i London och diskuterade därvid i huvudsak igenom den linje, som borde följas i Haag, det arbetsmaterial, som borde föreläggas konferensens »kommissioner» o. s. v., t. o. m. den allmänna uppläggnings av Churchills tal var redan vid denna tidpunkt känd i denna krets.

Om Haagkonferensens yttre förlopp, vilket pressen skildrat, skall jag icke orda. Det är likväl värt att ytterligare betona, att den var tänkt som en »megafon» ut bland massorna: Det är fara i dröjsmål, förenen eder! Den efterlämnade emellertid också några resolutioner. Dessa kunna vara av ett visst intresse vid försöken att få ett grepp om de intentioner i samband med det stora spörsmålet, vilka för dagen kunna skönjas. Resolutionerna äro emellertid icke att fatta som beslut. Den församling av delegater och »observatörer», som voro samlade i Haag, var icke auktoritativ, hade inga som helst mandat av uppdragsgivare. Den utgjorde en tämligen diffust sammansatt representation för en strömning inom dagens europeiska opinion, låt vara att den även inneslöt element — Churchill, Eden, Ramadier, Paul Reynaud, Georges Bohy, Maccas, Ludwig m. fl. — som gävo den större tyngd.

Konferensens *politiska resolution* uttalar, att det är en brådskande angelägenhet att bilda en europeisk union på det politiska och ekonomiska området och att det är glädjande att se, att det förberedande arbetet redan är i gång. Det är nödvändigt, att staterna avstå en del av sina suveräna rättigheter till »unionen», enda förutsättningen för att möjliggöra en utveckling av deras resurser. Vidare begär man ett skyndsamt sammankallande av ett europeiskt parlament, valt av staternas folkrepresentationer, inom eller utom deras krets, i avsikt att ge uttryck för en europeisk opinion, att ge anvisning på praktiska åtgärder för att åstadkomma en ekonomisk och politisk sammanslutning i Europa och att utreda de juridiska och konstitutionella förutsättningarna för en dylik förening samt dennas inverkan på det ekonomiska och sociala livet. Unionen skall stå öppen för alla europeiska folk, som styras efter demokratiska principer och som respektera de mänskliga fri- och rättigheterna. Resolutionen talar vidare om behovet av en domstol, inför vilken talan får föras av varje folk inom unionen, som ej kommit i åtnjutande av de förmåner beträffande styrelsemetoder m. m., som tidigare omnämnts. Unionen skall sörja för folkens fred och frihet och dessa skola ej besväras av en kontroll utifrån och ej heller behöva befara att ledas till krig mot andra. Man talar vidare om sin vilja att avlägsna allt slaveri och all ekonomisk osäkerhet i världen och att man är beredd att låta den standard, man når upp till i Europa, även komma de folk till del,

som bo i kolonierna. Sist fastslår man den meningen, att det förenade Europa är förutsättningen för en förenad värld.

I Haag fördes en rätt förvirrad ordstrid — inom den parlamentariska unionen förutsedd, när samma spörsmål var föremål för debatt vid dess konstituerande möte i Gstaad i sept. 1947 — angående frågan, om medlemmarna i det europeiska parlamentet skulle väljas efter *indirekt* metod av folkrepresentationerna eller *direkt* av folken. Motionär för den senare lösningen var ingen mindre än Frankrikes konseljpresident 1940 Paul Reynaud. Hans förslag blev emellertid till slut med stor majoritet avvisat. Den nordiska delegationens talesmän gjorde här en insats för att få Reynauds synpunkter vederlagda.

Anledningen till Reynauds aktion låg däri, att han och hans meningsfränder misströstade om möjligheten att vinna parlamentarikerna för så radikala förslag, som det här gällde. Man måste lita till folkrörelser. Mitt privata intryck från dels Gstaad i sept. 1947, London i april och Haag i maj detta år är emellertid, att den parlamentariska unionen ligger åtskilligt före de s. k. folkrörelserna, vilka mera yttra sig i diffusa ordalag, under det att den förra utarbetat konkreta förslag av stor praktisk räckvidd.

Den *ekonomiska och sociala kommissionen* hade ett arbetsmaterial, som gick tillbaka på en P. M., vilken utarbetats av en kommitté inom United Europe movement, tryckt som manuskript i mars detta år. Författarna till detta åktstycke äro kända engelska ekonomer, ehuru de föredragit att framträda anonymt. I Haag mötte man denna P. M. i omstuvat skick men med i huvudsak samma innehåll. Den antagna resolutionen kräver, att handelspolitiken så fort som möjligt befrias från kvotabestämmelser samt import- och exportrestriktioner. Dessutom förutsätter den ett successivt raserande av tullmurarna mellan Europas stater. Man begär vidare budgetbalans inom varje stat, multilaterala clearingavtal och successivt återställande av den fria handels princip inom unionens område. Det talas även om vikten av att man uppgör ett program för jordbrukets produktion i avsikt att få en utjämning till stånd samt högsta möjliga produktionsresultat. Av största vikt är, att Europas kol- och elkraftproduktion utvecklas samt att kommunikationsväsendet samordnas. Huvudspörsmålet är att få i gång en ökad produktion som grundval för en allmän standardhöjning, att befrämja arbetskraftens liksom kapitalets möjligheter att fritt röra sig inom det större området, en av garantierna för full sysselsättning. Resolutionen nämner även önskemålet om en enhetlig valuta för Europa och om en samordnad social lagstiftning, även om dessa åtgärder förläggas till det fjärrare perspektivet.

Haagkonferensens *kulturella kommission* förklarar sig bl. a. tro, att »en verklig enighet, i trots av våra folks nationella, ideologiska och religiösa olikheter, måste byggas på det kristna arvet och andra andliga och kulturella värden och på vår allmänna lojalitet mot människans fundamentala rättigheter, särskilt tanke- och yttrandefriheten». Debatten på kongressen rörde sig egentligen i dessa avseenden endast om formuleringen. Somliga talade för uttrycket »kristen grund», andra för »i kristen anda», strider om påvens skägg, som löstes enligt citatet här ovan. I övrigt uttalade man sig för skapandet av ett *europeiskt kulturcentrum*, vilket som central uppgift

borde göra tjänst som »Europas röst». Härifrån skulle press, film, radio och undervisning få sina impulser för att propagera Europatanken i dess olika aspekter. Härifrån skulle också vetenskaplig forskning främjas och bl. a. även »revisionen av historieböckerna, vilken redan genomförts i de skandinaviska länderna», verkställas. Resolutionen uttalar sig även för ett dylikt »centrum», när det gäller barn och ungdom samt åtgärder till deras fromma, bl. a. att möjliggöra resor för ungdomen inom världsdelen.

Detta utgjorde alltså Haagkonferensens resultat. Winston Churchill gav i sina tal goda uttryck för de europeiska folkens gemensamma värden och intressen. Likväl står det för var och en klart, att innebörden av alla förslag, särskilt de på det ekonomiska området, dels är tämligen vag, dels förutsätter en »världsdelsplanering» och en »världsdelsplanhushållning», vilka måste ställa oerhörda krav på respektive länders ekonomiska traditioner och böjelser. Jag saknar här möjlighet att i detalj belysa en dylik invändning. Det vore emellertid lätt nog.

Och likväl! En fortsättning följer. Paul Reynaud begärde i Haag, att det europeiska parlamentet skulle inkallas före detta års slut. Konferensen stannade för att beteckna sammankallandet som »brådskande», vilket i sak torde betyda en senare tidpunkt. Omedelbart efter Haagkonferensen sammanträdde emellertid parlamentariska unionens råd nära Dinant (Belgien) för att diskutera ett av dess juridiska kommissioner under ledning av François de Menthon (f. d. fransk minister och professor vid universitetet i Paris) utarbetat författningsförslag för Europas Förenta Stater; avsett att bli unionens. Det lär f. n. finnas sju dylika utkast. Det senaste, jag erhållit, är skrivet av minister Eduard Ludwig (Österrike).³ För Coudenhove-Kalergis och prof. Arnold J. Zurchers förslag från New York under kriget har jag tidigare redogjort i denna tidskrift.⁴ Det nya utkastet torde antagas vid parlamentariska unionens nästa möte.

Det viktigaste är emellertid, vad regeringarna kunna tänkas taga för initiativ i framtiden. Efter det mycket bestämda valresultatet i Italien i maj torde det vara möjligt att få detta land med i ett europeiskt samarbete samt likaså att låta ett antagligen federativt organiserat Tyskland (»Trizonien») ansluta sig.

Därmed vore, ytligt sett, »unionen» ett faktum. Men de flesta problem kvarstå likväl olösta. Genom energiska åtgärder kunna emellertid vissa vinnningar på det försvarspolitiska området inhöstas. Som ett led i detta arbete ingår för övrigt det amerikanska utbyggandet av de österrikiska Alperna till en ointaglig fästning, försedd med atomvapen och flygstyrkor, likaså befästningsarbetena i Schweiz m. m. Själva gången av en eventuell utveckling mot ett Europas Förenta Stater illustrerar världsdelens prekära läge. Mången torde först ha velat se samordningen på det ekonomiska, sociala och kulturella området och sist den politiska och militärpolitiska konklusionen. Man tvingas emellertid nu av förhållandena att rulla filmen baklänges. Europa känner greppet om sin strupe och måste på det ena sättet eller det andra bli det kvitt. Det är inte heller så säkert, om man ser

³ Eduard Ludwig: Österreich und das neue Europa, Wien 1948.

⁴ A. a. 1947, s. 376 ff.

problemet historiskt, att den utveckling, som börjar med en samordning på det utrikes- och militärpolitiska planet, innebär, att man »rullar filmen baklänges». Om man betänker »nationens födelse» i U. S. A. och händelserna i samband med uppkomsten av flera av staterna i Sydamerika samt på andra håll under historiens gång, har det nog varit så, att en gemensam fara utgjorde incitamentet till ett förbund, vilket till en början var av militär art men sedermera utvecklades till en gemenskap även på andra områden. Det är alltså möjligt, att den utveckling, som nu är i gång ute i Europa, är fullt normal med hänsyn till de mål, man uppställt. Det synes ej heller orimligt att antaga, att utvecklingen mot ett enat Norden slår in på samma banor, åtminstone av dagens tecken att döma.

Det är alltså en tvångssituation, på grund av föreliggande omständigheter, som ligger bakom diskussionen om Europas enande. Det hela är mera än en god idé av Winston Churchill, vilken tvingat fram Englands labourregering på scenen för samma syften, är mera än ett försök att samordna »Marshallhjälpen». Det gäller att varaktigt bereda vår världsdel möjlighet att leva vidare, att göra den stark både för att kunna stå emot aggressionshot och att utveckla sina potentiella resurser. Ty de finnas där, nu som förut, om de blott bli utnyttjade. Den »union», som nu planlägges, skulle med sina 250 miljoner människor bli överlägsen både ett östligt Ryssland och ett västligt U. S. A. Europa skulle återtaga sin ställning »mitt i världen», icke längre som en hård för krig och blodsutgjutelser men som en fredsfaktor, en balansvikt i spelet mellan öst och väst. Denna fredliga tanke, som är »Europarörelsens» och måste vara dess härande idé, ger ett nytt perspektiv åt den internationella politiken och äger möjligheter att skapa »fred i vår tid».

Sveriges position under alla dessa spekulationer och förhoppningar — ty, väl att märka, mera än det är det inte ännu — torde tills vidare bäst hävdas genom att man ställer sig den engelska sentensen: *wait and see* till efterrettelse, att man, som sagt, efterforskar, huruvida vårt land icke har något att lära ur den engelska och kontinentala diskussionen om dessa ting med hänsyn till våra näraliggande nordiska förhållanden. *Charity begins at home!*

Erik Arrhén.

Den nya italienska författningen. Den nya italienska författning, som trätt i kraft den första januari i år, har sin föregångare i den för etthundra år sedan tillkomna författningsslagen, statutet av den fjärde mars 1848 (*Statuto del Regno*). Den fascistiska diktaturen upphävde aldrig statutet, utan fyllde dess parlamentariska former med totalitärt innehåll. Behovet av en ny författning gjorde sig därför efter Mussolinis fall starkt gällande, och det fick sitt första officiella uttryck i en lagförordning av den 25 juni 1944, i vars första paragraf det heter, att efter landets befrielse skall det italienska folket vid allmänna, direkta och hemliga val tillsätta en konstituerande nationalförsamling, som skall besluta om statens nya organisation. Valet till denna hölls den 2 juni 1946. De största partierna

i den av 556 medlemmar bestående församlingen blevo katolska folkpartiet (Democrazia Cristiana) med 207 platser och över 8 miljoner röster, socialisterna (Partito Socialista) med 115 platser och kommunisterna med 104 platser. Därefter följde en mängd mindre partier, som representerade högerextremistiska, republikanska och liberala grupper.¹

Den nya italienska författningen måste således komma att bli en kompromiss mellan de tre starkast representerade ideologierna inom den konstituerande nationalförsamlingen, nämligen katolicism, marxism och liberalism.

Det katolska folkpartiet, nationalförsamlingens största parti, är en exponent för den radikala katolska riktning, som i Frankrike fått sin motsvarighet i Mouvement Républicain Populaire. Partiet kan anses vara arvtagare till Partito Popolare, det progressiva katolska parti, som grundades av prästen don Sturzo efter första världskriget. Dess samhällsåskådning har i flera hänseenden utformats efter de två bekanta påvliga rundskrivelse, Leo XIII:s encyklika *Rerum novarum* av år 1891 och Pius XI:s encyklika *Quadragesimo anno*, utfärdad år 1931. I den förstnämnda yrkas bland annat på statliga socialpolitiska åtgärder. *Quadragesimo anno* utvecklar ytterligare dessa tankegångar. Det katolska folkpartiets i mycket radikala samhällsuppfattning har haft stor betydelse vid utformandet av författningens bestämmelser. På många punkter har partiet varit villigt till vittgående kompromisser med företrädarna för de kommunistiska och socialistiska riktningarna. Särskilt är så fallet vid bestämmelser om ekonomiska förhållanden. Vänsterpartierna kunde även förhindra införandet av korporativa element i de parlamentariska representationsprinciperna, vilket katolska folkpartiet gärna hade sett; detta i överensstämmelse med uttalanden i den ovan nämnda encyklikan *Quadragesimo anno*. Det katolska folkpartiet har å andra sidan kunnat genomdriva sina åsikter på många för dem väsentliga punkter, särskilt inom de delar av författningen, som behandla de religiösa, etiska och sociala förhållandena. Partiet förenar, liksom sina motsvarigheter i andra länder, en radikal uppfattning i fråga om samhällets ekonomiska organisation med en utpräglad konservativ inställning till kulturfrågorna.

Arbetet på författningens utformande tog sin början i juni 1946, då den konstituerande nationalförsamlingen utsåg en av 75 medlemmar bestående författningskommission, sammansatt i proportion till partistyrkan i nationalförsamlingen. Diskussionen och voteringarna om kommissionens förslag började den 4 mars 1947 och fortgick till den 22 december, då slutlig omröstning angående hela författningen ägde rum. Närvarande voro 515 medlemmar. 453 röstade för författningens antagande, 62 röstade för avslag. Därmed hade alltså författningsarbetet nått sitt slut; den nya konstitutionen trädde i kraft vid årsskiftet.

Författningen var avsedd att bli »kort, enkel och så klar att hela folket kan förstå den». Resultatet är 139 artiklar, av vilka många äro ganska långa. Konstitutionen börjar med en del »grundläggande bestämmelser». Den består för övrigt av två huvudavdelningar, av vilka den första bär rubriken

¹ Om den författningsspolitiska utvecklingen i Italien efter Mussolini, se Statsv. tidskr. 1947, s. 412 ff.

»medborgarnas rättigheter och skyldigheter». Däri behandlas under särskilda avdelningar allmänt medborgerliga förhållanden, samhällets etiska och sociala struktur och ekonomiska och politiska förhållanden. Den andra huvudavdelningen redogör för republikens organisation; för parlamentet och regeringen samt för domstolsorganisationen och kommunerna, provinserna och regionerna. Författningen avslutas med bestämmelser om de »konstitutionella garantierna».

Författningens första artikel har följande lydelse: »Italien är en demokratisk republik, grundad på arbetet. Suveräniteten tillkommer folket, som utövar densamma i författningens former och inom dennas gränser.» Den republikanska statsformen hade beslutats vid en folkomröstning i samband med valet i juni 1946. Stor betydelse för dess utgång fick det kristna folkpartiets kongress i april samma år, där tre fjärdedels majoritet för republiken uppnåddes. Republikanernas seger blev dock synnerligen knapp. — Konungadömet kan inte återinföras på laglig väg. Enligt artikel 139 i författningen fastslås nämligen att »det republikanska statskicket icke kan bli föremål för ändring». Antagandet av denna artikel föregicks av en häftig diskussion, under vilken svårartade tumult uppstodo. Representanter för liberala riktningar och Giannini, ledaren för Uomo Qualunque-partiet, talade emot förslaget. Vid omröstningen bifölls det dock med 274 röster mot 77.

Författningens första avdelningar innehålla en mängd bestämmelser av delvis mycket generell natur. Deras betydelse beror helt på det sätt, på vilket de komma att tolkas och tillämpas. Enligt författningen skall en konstitutionell domstol upprättas, som det bland annat åligger att vaka över den konstitutionella lagligheten hos utfärdade lagar. Domstolen kan genom sina tolkningar av de paragrafer som ha deklarativ karaktär få ett stort inflytande på lagstiftningen. Möjligt är att utvecklingen härvidlag kommer att gå i samma riktning som skett i Förenta Staterna. — Sålunda sägs, att republiken erkänner och garanterar människans okränkbara rättigheter. Men den kräver även uppfyllelse av de oföränderliga plikterna angående den politiska, ekonomiska och sociala solidariteten. Därpå följa några bestämmelser som eventuellt skulle kunna användas för vittgående statliga ingripanden. »Det är republikens uppgift att undanröja hindren av ekonomisk och social natur, vilka faktiskt inskränka medborgarnas frihet och likställighet, och vilka hämma den fulla utvecklingen av den mänskliga personligheten och det effektiva deltagandet av alla arbetande i landets politiska, ekonomiska och sociala organisation.» Vidare sägs, att varje medborgare har skyldighet att i enlighet med sin förmåga och sitt eget val utöva en verksamhet eller syssla, som bidrager till samhällets materiella eller andliga framåtskridande. Å andra sidan tillerkänner republiken alla medborgare rätten till arbete, och den skall befrämja de betingelser, vilka göra denna rätt effektiv.

Utlänningars rättsliga ställning skall regleras av lagen i enlighet med internationella normer och överenskommelser. De ha blivit tillförsäkrade ett vidsträckt asylrättsligt skydd. »De utlänningar, vilka i sina hemland hindras att effektivt utöva de demokratiska friheter, som garanteras i den italienska författningen, ha asylrätt inom republikens territorium i enlighet

med de i lag fastställda villkoren.» Särskilt framhålles, att utlänningar icke få utlämnas på grund av politiska brott.

Konstituerande nationalförsamlingen har efter synnerligen livliga diskussioner bestämt, att Lateranfödragen skola inryckas i konstitutionen. Beslutet möjliggjordes, sedan kommunisterna, efter att häftigt ha bekämpat förslaget, plötsligt beslöt sig för att stödja detta. För förslaget röstade således katolska folkpartiet, kommunister, medlemmar av Uomo Qualunquepartiet samt en del av liberalerna. Konkordatets bestämmelser innebära bland annat att den italienska äktenskapsrätten i stor utsträckning underkastas kyrkans jurisdiktion. Någon rätt till skilsmässa erkännes ej. Vidare ger konkordatet kyrkan ett stort inflytande på undervisningen i skolorna.

Den huvudavdelning, som bär rubriken medborgarnas rättigheter och skyldigheter, är fylld av en mängd detaljerade regler, avfattade i liberal anda. Det stadgas att »den personliga friheten är okränkbar». Arrestering och andra inskränkningar i den personliga friheten få endast företagas med stöd av fullmakt från de lagliga myndigheterna. Vidare skyddas hemfriden, rätten att fritt färdas inom landets område, mötesrätten och föreringsrätten. Förbjudna äro dock de sammanslutningar som — även indirekt — fullfölja politiska syften medelst organisationer av militär natur.

Tryckfriheten är formellt sett säkerställd. »Alla ha rätt att fritt yttra sina tankar genom tal, skrift och alla andra spridningssätt. Tryckalster kunna icke bliva föremål för indragning eller censur.» Ingrepp kan dock ske genom beslag, som kan företagas i de fall som anges i en särskild lag om tryckfrihet.

Bland straffrättsliga bestämmelser, som fått plats i konstitutionen, märkas reglerna att den åtalade har obetingad rätt att anlita försvarsadvokat, att rättshjälp skall beredas medellösa, att ingen kan straffas, annat än enligt lag som trätt i kraft innan handlingen begåtts. — Dödsstraff är endast tillåtet i de fall krigslagarna föreskriva. I övrigt sägs, att straffet icke får bestå i omänsklig behandling, utan dess syfte är att återuppfostra den dömda.

Den följande avdelningen behandlar de etiska och sociala förhållandena. Här har särskilt det katolska folkpartiets synpunkter fått göra sig gällande. Familjens rättigheter erkännas; de grundas på äktenskapet. Författningsförslagets uttryckssätt »det oupplösta äktenskapet» godtogs icke av nationalförsamlingens majoritet. Därigenom förhindras att den redan i Lateranfödragen fastslagna principen ytterligare befästes.

Statens plikter beträffande undervisningen äro mycket omfattande. Attårlig obligatorisk och kostnadsfri skolundervisning skall införas. Dessutom ha »de som äro dugliga och förtjänta, även om de äro medellösa, rätt till högre studier. Republiken skall göra denna rättighet effektiv genom tilldelande av stipendier, bidrag till familjerna och andra åtgärder». Det stora antalet analfabeter och det ännu större antal, som endast haft några få års skolgång, ha hittills utgjort en svår belastning för det italienska samhället. Kan en ändring här ske, skulle det innebära att de ovan refererade artiklarna ha en mer revolutionerande betydelse än kanske några andra i författningen. Både samfund och enskilda skola ha full frihet att

upprätta skolor och undervisningsanstalter. Detta innebär i praktiken en förmån för de katolska organisationerna, vilka i allmänhet driva skolor.

I den avdelning, som bär rubriken ekonomiska förhållanden, uppdraga de första artiklarna grundlinjerna till en modern arbetsrätt. Avdelningen inledes med den föga upplysande satsen att »republiken skall beskydda arbetet i alla dess former och tillämpningsområden». Författningen ger generella normer för arbetarnas avlöning. »Arbetaren har rätt till en ersättning, som står i förhållande till kvantiteten och kvaliteten av hans arbete och under alla förhållanden tillräcklig för att säkerställa för honom och hans familj en fri och värdig existens.» Den kvinnliga arbetskraften skall ha »samma rättigheter och i förhållande till arbetsprestationen samma lön som tillkommer manliga arbetare. Arbetets villkor skola medge fullgörandet av hennes väsentliga uppgifter i familjen, och tillförsäkra åt mödrar och barn ett särskilt avpassat skydd». — Vidare ges bestämmelser om statens skyldigheter att vidtaga sociala hjälpåtgärder. »Alla medborgare, som äro oförmögna till arbete och i avsaknad av för livsuppehållet nödvändiga medel, ha rätt till underhåll och social hjälp.» De ha rätt att få understöd vid olycksfall, sjukdom, invaliditet, ålderdom och ofrivillig arbetslöshet. För att fullgöra dessa uppgifter skall det skapas organ och institutioner inrättade av staten.

Fackföreningarna äro fria. Dock måste registrering ske, och villkoret härför är att fackföreningarnas stadgar innehålla bestämmelser, att de interna angelägenheterna ordnas enligt demokratiska metoder. Fackföreningarna ha rätt att sluta kollektivavtal, och särskilt anmärkningsvärt är att dessa få obligatorisk giltighet för alla tillhörande de kategorier, till vilka avtalet hänför sig. Författningen erkänner rätten att strejka, men ger den en vag formulering. »Strejkrätten må utövas i den omfattning som de lagar, vilka reglera denna rätt, tillåta.» I konstituerande nationalförsamlingen uppstod livliga debatter mellan dem, som önskade en obegränsad strejkrätt, och dem som önskade begränsa den när det gällde för samhällets viktiga funktioner.

Reglerna om de ekonomiska förhållandena äro så formulerade, att de både tillåta en rent borgerlig organisation av samhället och en i hög grad socialistisk. Mångordigheten och dubbeltydigheten göra sig i detta avsnitt starkt gällande. Först fastslås att det privata initiativet är fritt. Men »det får icke utvecklas i motsättning till samhällets nytta, eller på ett sätt som skadar säkerheten, friheten och människovärdet». Vidare skall lagen »fastställa lämpliga planer och kontrollorgan, på det att den allmänna och privata ekonomiska verksamheten skall kunna inriktas och samordnas till samhällets bästa». — I den följande artikeln heter det att »den privata äganderätten är erkänd och garanterad av lagen, som i fråga om denna bestämmer sätten för köp och nyttjande och begränsningarna i syfte att säkerställa dess sociala funktion och att göra den tillgänglig för alla». Det är dock möjligt för staten att göra än mer vittgående ingripanden. »Med hänsyn till den allmänna nyttan kan lagen genast förbehålla, eller senare genom expropriation och under förutsättning av ersättning överföra till staten, det allmänna eller till någon sammanslutning av arbetare eller

konsumenter, ett bestämt företag eller kategori av företag, om de hänföra sig till väsentliga publika tjänster eller energikällor eller avse monopol, och om de ha karaktär av utpräglat allmänt intresse.»

Industriell demokrati skall införas »i syfte att befrämja arbetets ekonomiska och sociala höjande och i överensstämmelse med produktionens krav».

Den avdelning, som behandlar de politiska förhållandena, inledes med några rösträttsbestämmelser. Valrättens utövande säges vara en medborgerlig plikt. Enligt särskilda lagbestämmelser kunna valskölkare eventuellt förlora möjligheten att få pass och andra officiella dokument under en tid av fem år och berövas rätten att deltaga i examensprov för statsämbeten.

I författningens andra huvudavdelning redogöres för republikens organisation. Parlamentet består av deputeradekammaren och republikens senat. Kommunisterna och socialisterna önskade ursprungligen införa ett enkammarssystem, men efter detta systems bakslag i den franska folkomröstningen ändrade de hållning. Deputeradekammaren och senaten sammanträdde gemensamt endast i undantagsfall. Enligt författningsförslaget skulle kamrarna, när de sammanträdde gemensamt, kallas Assemblea Nazionale och bland annat ha till uppgift att vara avgörande instans vid misstroendevotum mot regeringen från en av kamrarna. Förslaget genomfördes inte, utan gemensamt sammanträde sker enligt författningen endast i sex fall. Sådant sammanträde skall bland annat hållas vid val av republikens president och vissa högre domare, samt vid beslutande om åtal av republikens president, konseljpresidenten och ministrarna.

Deputeradekammaren väljes vid allmänna och direkta val, i proportionen en deputerad per 80.000 innevånare och därefter ytterligare en deputerad för det fall det resterande innevånareantalet överstiger 40.000. Valbarhetsåldern är 25 år, rösträttsåldern 21 år och kammarens mandattid 5 år.

Senaten väljes på regional grundval genom allmänna och direkta val. Varje region väljer en senator per 200.000 innevånare, samt därefter ytterligare en senator för eventuellt överskjutande 100.000-tal. Minimiantalet för varje region är sex senatorer. Valbarhetsåldern är 40 år, rösträttsåldern 25 år och mandattiden 6 år.

Under Statutets tid utsågs senatorerna av monarken bland 21 särskilt angivna kategorier, såsom högre domare, ministrar, deputerade och även bland personer som, utan att tillhöra någon av de ovan uppräknade kategorierna, på ett alldeles särskilt sätt gjort sig förtjänta om staten. — Enligt förslaget skulle senaten till en tredjedel utses av de regionala representationerna och till två tredjedelar genom direkta val. Valbara skulle alla över 35 år vara, som mottagit utmärkelser för tapperhet under kriget, varit partisanledare, medlemmar av regeringen, deputerade, professorer eller ämbetsmän. De slutligen antagna reglerna ha, som ovan nämnts, utformats på annat sätt. Orsaken till detta kan ha varit rädslan att införa ett system, som påminde om fascistiska korporativa principer. En viss anknytning till Statutets bestämmelser har skett. Republikens president kan nämligen »till senatorer på livstid utnämna fem medborgare, som ha skänkt berömmelse åt fäderneslandet genom utomordentliga meriter på de sociala, vetenskapliga, konstnärliga och litterära områdena».

Kamrarna skola sammanträda varje vår och höst. De kunna sammankallas till extra session på initiativ av sina talmän, eller av republikens president eller av en tredjedel av kammarens medlemmar. När en kammare sammanträder till extra session, skall enligt lag även den andra sammankallas. Sammanträdena äro i regel offentliga.

För att ett giltigt beslut av en kammare skall föreligga, fordras dels att flertalet av dess medlemmar äro närvarande, dels att majoriteten av de närvarande antaga beslutet. I vissa fall fordras kvalificerad majoritet.

Regeringsledamöterna ha, även där de icke äro medlemmar av kamrarna, rätt att närvara vid sammanträdena. De ha även skyldighet att närvara, när så begäres.

Den legislativa funktionen utövas gemensamt av bägge kamrarna. — Initiativ till lagstiftning kan tagas av regeringen, varje medlem av kamrarna och varje organ eller samfund, åt vilket detta initiativ är förlänat av konstitutionen. Även folket självt har laginitiativ. Härför fordras att ett i paragrafer utarbetat förslag framläggas, som stödes av minst 50.000 väljare.

Utskottsväsendets organisation regleras ej i författningen, som hänvisar till den av varje kammare antagna arbetsordningen. Dock sägs, att alla lagförslag, som förelagts en kammare, skola, enligt reglerna i dess arbetsordning, behandlas av ett utskott och därefter av kammaren själv, som godkänner den paragraf för paragraf och genom slutlig votering. Arbetsordningen kan emellertid fastställa ett snabbare förfaringssätt vid lagförslag som förklarats vara brådskande.

Problemen med den stora anhopningen av lagförslag har den italienska författningen sökt komma undan genom att upprätta organ med särskilda befogenheter att granska och besluta å kamrarnas vägnar. Dessa utskott skola vara sammansatta så, att de stå i proportion till grupperna i parlamentet. För att undvika missbruk har stadgats, att varje lagförslag kan, ända till ögonblicket för dess slutliga antagande, överlämnas till kammaren själv för diskussion och votering såvida regeringen, eller en tiondel av kammarens medlemmar, eller en femtedel av utskottets medlemmar begär det. Eventuellt kan bestämmas att den i kammaren blott skall underkastas slutlig omröstning.

Ytterligare regler ges för att garantera att kamrarna på denna väg ej skola kunna berövas sitt avgörande inflytande på viktiga frågor. »Det normala förfaringssättet för granskning och godkännande, som företages av kammaren själv, skall alltid användas vid lagförslag som angå konstitutionen, val, legislativ delegation, bemyndigande att ratificera internationella överenskommelser, godkännande av budgeten och statsutgifterna.»

Presidentens inflytande på lagstiftningen är synnerligen ringa. Han kan, innan han promulgerar lagen, genom ett motiverat budskap till kamrarna begära ny överläggning. Om kamrarna på nytt antaga lagen, så måste dock presidenten promulgera den.

Utom genom laginitiativ kan folket direkt inverka på lagstiftningen genom referendum. Folkomröstning anordnas för att besluta om upphävande helt eller delvis av en lag, när det begäres av minst 500.000 väljare eller fem regionala råd. Undantagna från folkomröstning äro:

skatte- och budgetlagar, frågor som beröra amnesti och nåd, och frågan om bemyndigande åt presidenten att ratificera internationella överenskommelser. Ett förslag som underkastas folkomröstning är godkänt, om vid omröstningen deltagit majoriteten av dem som ha rätt därtill (d. v. s. alla medborgare, som ha rösträtt till deputeradekammaren), och om majoritet bland de giltiga rösterna uppnåtts.

Delegation av den legislativa makten till regeringen får ske, endast där grunderna bestämts och de huvudsakliga bestämmelserna angivits, och blott för begränsad tid och bestämt syfte. — Ej heller kan regeringen utfärda dekret, vilka ha samma betydelse som vanlig lag. Dock kan regeringen i utomordentliga fall, vid nöd tvång och brådska, på eget ansvar vidtaga provisoriska lagstiftningsåtgärder; i sådana fall skola lagarna samma dag framläggas för kamrarna, som skola inkallas, om de ej äro samlade. Dekreten måste förvandlas till lag inom 60 dagar från deras offentliggörande; i annat fall förlora de all verkan.

Kamrarna ha som ovan nämnts lika stor makt. Hur förhållandet dem emellan skall gestalta sig ger författningen ingen antydning om.

Presidenten kan upplösa bägge kamrarna eller en av dem, sedan han hört deras talmän. Detta krav på att kamrarnas talmän skola tillfrågas har icke någon konkret betydelse: republikens president kan under alla förhållanden upplösa kamrarna. Republikens president är ansvarig för sina ämbetshandlingar endast vid högförräderi och angrepp på konstitutionen. I sådana fall skall han åtalas av parlamentet; absolut majoritet är tillräcklig i detta fall.

Ingen ämbetshandling av republikens president är giltig, såvida den icke kontrasigneras av de förslagsställande ministrarna, som åtaga sig ansvarighet därför. De handlingar, som ha legislativ betydelse, skola även kontrasigneras av konseljpresidenten.

Konseljpresidenten utnämnes av republikens president, som sedan på hans förslag utnämner ministrarna. Regeringen måste åtnjuta båda kamrarnas förtroende. Man har försökt att hindra att regeringen alltför lättvindigt störtas. Först fastslås, att ett nederlag i en eller bägge kamrarna icke medför skyldighet att avgå. En motion om misstroendevotum måste vara undertecknad av åtminstone en tiondel av kammarens medlemmar och får icke bli föremål för diskussion inom tre dagar från dess framläggande.

Konseljpresidentens uppgift är att leda regeringens allmänna politik och vara ansvarig för den. Han skall upprätthålla enhetligheten vid den politiska och administrativa verksamheten och samordna ministrarnas verksamhet. I fråga om ansvarigheten stadgas att ministrarna äro gemensamt ansvariga för regeringens handlingar. Var och en av dem är dessutom ansvarig för sina ministeriers åtgärder.

Ett visst korporativt inslag i den italienska författningen har skapats genom inrättande av »Nationella rådet för ekonomi och arbete» (Consiglio nazionale dell' economia e del lavoro). Det är sammansatt av experter och representanter från de produktiva grupperna på ett sätt som tar hänsyn till deras storleksordning och betydelse. Det skall tjäna som rådgivande organ åt kamrarna och regeringen i ämnen och uppgifter, som bestämts i

lag. Intressant är vidare att rådet har laginitiativ och att det kan bidra till utarbetandet av ekonomisk och social lagstiftning.

Det s.k. statsrådet (Consiglio di Stato) är ett organ för den juridiskt-administrativa rådgivningen och har vidare till uppgift att övervaka den administrativa rättsskipningen.

En räknekammare (Corte dei conti) har dels att utöva den förebyggande kontrollen över lagenligheten i regeringens åtgärder, dels att fortlöpande kontrollera statsfinanserna.

Inrättandet av regioner är en av de största nyheterna i den italienska författningen. Dessa skola fungera vid sidan av de tidigare inrättade provinserna och kommunerna. De äro avsedda att tillfredsställa de på många håll i Italien synnerligen starka kraven på självstyrelse. De 19 regionerna åtnjuta lagstiftningsmakt i frågor av lokalt intresse. Deras makt begränsas av de regler som statens lagar angiva. Lagarna få icke stå i motsättning till det nationella intresset och andra regioners intresse. Regionen kan uppbära skatter och erhålla bidrag från staten. En kontroll över deras styrelse kommer att utövas av en regeringskommissarie (Commissario del Governo). Lagstiftningsmakten utövas av det regionala rådet (Consiglio regionale), och exekutivt organ är »la Giunta», styrelsen, som ledes av en president.

Sicilien, Sardinien, Alto Adige (Södra Tyrolen), Venetia Giulia och Aostadalen ha dessutom tillförsäkrats särskild autonomi genom regler, som fastställts i konstitutionella lagar.

En konstitutionell domstol skall inrättas, som skall döma i tvister angående författningen ifråga om lagar utfärdade av staten eller regionerna; i konflikter mellan statens myndigheter angående deras åligganden och mellan staten och regionerna samt mellan regionerna inbördes; i väckta åtal mot republikens president och ministrarna enligt konstitutionen. Domstolen är sammansatt av 15 domare, av vilka $\frac{1}{3}$ är utnämnd av parlamentet, $\frac{1}{3}$ av republikens president och $\frac{1}{3}$ av de högsta domstolarna.

Slutligen ges bestämmelser om ändring av konstitutionen. Lagar angående ändring av konstitutionen skola antagas av varje kammare genom två beslut, med en intervall av minst tre månader, och de skola godkännas med absolut majoritet av varje kammares medlemmar vid den andra omröstningen. — I vissa fall skall folkomröstning angående konstitutionella lagar äga rum, nämligen då detta begäres av $\frac{1}{5}$ av medlemmarna i en kammare, eller 500.000 väljare, eller 5 regionala råd. Folkomröstning skall dock icke äga rum när lagen har godkänts vid den andra omröstningen i varje kammare med en majoritet av $\frac{2}{3}$ av dess medlemmar.

Harald Mirski.

Den avgörande faktorn vid riddarhusets bänkmansval 1840. I sin nyligen ventilerade avhandling om »De svenska liberalerna och representationsfrågan på 1840-talet» har Berit Borell bl. a. diskuterat undertecknads uppsats »1840 års bänkmansval», publicerad 1944.¹ Den polemiska karaktären hos författarinnans argumentation motiverar ett särskilt offentligt svaromål.

Såsom huvudorsak till det märkliga resultatet vid riddarhusets bänkmansval den 27 januari 1840 har i litteraturen på grundval av memoaruppgifter vanligen angivits bristfälliga förberedelser av regeringens ledamöter. Nyssnämnda uppsats söker visa, att den avgörande faktorn i stället är att söka i bänkmansfördelningen, som gjorde det möjligt för en regeringsfientlig minoritet att vinna valet och därigenom säkra oppositionens övervalde i utskotten. Genom en analys av personuppsättningen inom de olika bänkmansavdelningarna påvisas, att oppositionen ej var jämnt fördelad över hela riddarhussalen utan i huvudsak koncentrerad till 12 av de 25 avdelningarna. För att vinna seger erfordrades enkel majoritet inom 13 avdelningar eller 130 röster. Oppositionen på riddarhuset samlade vid intet tillfälle högre noterat röstetal än 164 röster, som uppnåddes den 5 februari, då Anckarsvärds beryktade motioner i statsregleringsfrågorna vägrades remiss till utskott. Det stod efter denna undersökning klart, att oppositionens koncentration till vissa bänkmansavdelningar gjorde det möjligt att vinna valet på omkring 160 röster, d. v. s. just den styrka, som vid denna tid kan konstateras. Någon omsvängning av riddarhusmajoriteten behöver således icke förutsättas, såsom i litteraturen flerstädes skett. En koncentration till vissa bänkmansavdelningar skapade möjligheten för en opposition i minoritet att segra i bänkmansvalet.

Berit Borell erinrar inledningsvis om de olika uppfattningar, som gjorts gällande beträffande valet i fråga. Med utnyttjande av tidigare delvis okänt material analyseras vidare särskilt elektorsvalet, före vilket regeringen skulle ha ansett sig äga majoritet bland de utsedda bänkmännen. En moderat fraktion under ledning av Per Lagerhjelm framgick emellertid med en särlista, och endast 22 bänkmän höllo fast vid regeringens lista. Då även Hartmansdorff på en bevarad bänkmanslista angivit 26 bänkmän som konservativa, anser Berit Borell, att oppositionen ej kan sägas ha vunnit bänkmansvalet: »Det synes icke finnas någon anledning att bestrida den karakteristik av bänkmanna valet, som dessa båda väl initierade deltagare givit samtidigt med händelserna. De konservativa segrade i valet. De som röstade i bänkmannaavdelningarna valde i 28 fall, kanske 29, män som gällde för att vara konservativa om också i några fall av moderat färg.»² Med stöd av vissa omröstningar bedömer författarinnan oppositionens styrka till 40 à 45 % av riddarhusets medlemsantal. I förbigående erkännes, att bänkmansinstitutionen »i någon mån» kan ha gynnat oppositionen.

I en huvudpunkt överensstämmer Berit Borells resultat med den uppfattning, som undertecknad framfört i uppsatsen om bänkmansvalet. Någon

¹ Berit Borell, *De svenska liberalerna och representationsfrågan på 1840-talet*, Sthlm 1948, s. 41 ff.; G. Hornwall, *1840 års bänkmansval*, Skrifter utg. av Statsvet. fören. i Uppsala, 20, s. 337—356.

² Berit Borell, a. a., s. 43.

oppositionell majoritet på riddarhuset existerade aldrig, och den konservativa segern den 5 februari, då Anckarswärds motioner vägrades remiss, betydde ingen avgörande vändpunkt. Hartmansdorff har endast behövt sätta sig i spetsen för den konservativa majoritet, som funnits även vid bankmansvalet den 27 januari.

Vid en närmare granskning av detaljerna i Berit Borells argumentation framträder omedelbart en egendomlig brist på precision i formuleringen. Det är uppenbart, att uppgifterna såväl i Lagerhjelm's citerade brev till Nordenfeldt som i de självbiografiska anteckningarna avse de utsedda bankmännens val av elektor, som ägde rum på eftermiddagen den 27 januari. Men sedan tillika Hartmansdorff's sifferberäkning anförts, säges ingen anledning finnas att bestrida »den karakteristik av bankmannavalet, som dessa båda väl initierade deltagare givit samtidigt med händelserna». Och något senare talas om »utgången i bankmannavalet, sådant som Lagerhjelm skildrat det».³ Det är svårt att värja sig mot tanken, att författarinnan här plötsligt — utan att själv märka det — övergått till att tala om riddarhusets val av bankmän, som i varje fall ej beröres i de citerade uttalandena av Lagerhjelm. Veterligen har heller ingen bestritt Ulfsparr's uppgift, att vissa av de på konservativa röster valda bankmännen i själva verket vore att räkna som oppositionsmän.⁴ Men detta liksom Lagerhjelm's skildring gäller elektorvalet, ej bankmansvalet några timmar tidigare. Författarinnans framställning är på denna punkt minst sagt oklar.

Författarinnan nämner inledningsvis, att samtida iakttagare främst velat söka orsaken till bankmansvalets utgång i regeringens bristande förberedelser. Lantadelns roll hade ävenledes betonats, och kronprinsens anhängare förmenades ha stött oppositionen. »På sistone ha andra orsaker framhållits.» I korthet refereras Gunnar Heckschers och undertecknads uppfattningar om händelseförloppet.

Framställningen ger närmast vid handen, att samtiden ej skulle ha fäst sig vid eller diskuterat bankmansinstitutionens inverkan på bankmansvalets utgång. Det är naturligt, att man i den första överraskningen sökte efter de närmast till hands liggande faktorerna, misstag i fråga om de valdas politiska åskådning, splittring genom moderata sårlistor o. d. Flera av de uppställda förklaringarna präglas påtagligt av önskan att finna syndabockar. Men vartefter som de i saken intresserade tänkte igenom händelserna, framstod ännu en faktor som synnerligen betydelsefull, nämligen bankmansinstitutionen. I undertecknads uppsats har citerats yttranden i olika riddarhusdebatter, som klart ge vid handen, att sagesmännen i bankmansinstitutionen sågo den verkliga orsaken till den oppositionella segern 1840.⁵ Dessa yttranden ha ej berörts i författarinnans framställning. Diskussionen om bankmansinstitutionens betydelse synes i själva verket ha börjat mycket snart efter valtillfället. I en depeesch den 7 februari omnämnde Storbritanniens envoyé i Sverige, Sir Thomas Cartwright, utgången av bankmansvalet och diskuterade olika förklaringar: »It is true that it was considered that the peculiar mode of electing the committee men had favoured

³ Berit Borell, a. a., s. 43 ff.

⁴ G. Ulfsparr, Från Karl XIV Johans dagar, Sthlm 1907, s. 247 ff.

⁵ G. Hornwall, a. a., s. 349 f.

the opposition party in the Nobles and that better management had been resorted to by them in conducting the election, but it was nevertheless admitted that their success shewed that their strength must at any rate be nearly equal to that of the Government.»⁶ Cartwright ger därefter en ingående beskrivning av bänkmansinstitutionen och dess funktion vid val av elektorer för utskottsvalen. Även om Cartwright har intresse av att framhålla oppositionen som ett starkt parti, i det närmaste likvärdigt med de konservativa, är det tydligt, att han ansett bänkmansinstitutionen ha haft en avsevärd betydelse för valets utgång.

Oppositionens relativa styrka på riddarhuset beräknas av Berit Borell med ledning av de bekanta omröstningarna den 21 januari och 5 februari till 40 à 45 %. Resultatet av bänkmansvalet, »åtminstone 42 % av antalet bänkmän», förefaller därför författarinnan »tämmligen rättvist». Resonemang har tydlig udd mot undertecknads uppsats, där oppositionen uppskattas till ungefär en tredjedel av ståndets samlade medlemsantal.

Det är emellertid först och främst uppenbart, att voteringen den 21 januari med dess förhållandevis låga röstsiffror ej kan användas för att beräkna vare sig de konservativas eller oppositionens maximala styrka. Röstsiffrorna gälla blott för detta speciella tillfälle och äro ej representativa för ställningen i stort. Författarinnan har själv erinrat om den omständigheten, att de konservativas kandidat till ledamot av talmanskonferensen, Carl De Geer, var en utpräglad samlingskandidat. Att under sådana omständigheter ställa röstsiffrorna i relation till varandra är meningslöst.

Om oppositionen den 21 januari förlorat några röster på grund av De Geers kandidatur, synes författarinnan å andra sidan anse, att dess röstsiffra den 5 februari fått ett eller annat tillskott på grund av att lagligheten av remissvägran bestritts vid tillfället i fråga. Detta är fullkomligt uteslutet. Lagligheten av förfaringssättet att vägra remiss bestreds endast från oppositionellt håll. Det gällde för de konservativa att slå Anckarsvärd, och om en eller annan måhända ansett att oppositionens resonemang i formfrågan kunde äga fog för sig, påverkade detta säkerligen icke omröstningsresultatet. Tvärtom betygades från oppositionen närstående håll, att några av de moderatoppositionella vid tillfället i fråga röstade med regeringen. Deras strävan gick ut på att söka åstadkomma en förändring i rådgivarpersonalen »and not to support the schemes of the violent party».⁷ Vid bänkmansvalet förelåg ingen anledning för de moderata att frondera mot ytterlighetsmännen inom partiet, och oppositionens röstsiffra kan därför då ha varit något högre än vid striden om de Anckarsvärdska motionerna.

De konservativas röstsiffra den 5 februari, 200 röster, var med all sannolikhet väsentligt lägre än den som skulle ha noterats vid bänkmansvalet,

⁶ Cartwright t. Palmerston $\frac{7}{2}$ 1840, Public Record Office. Cartwright var allmänt känd för sina goda förbindelser med oppositionen. I maj 1840 rapporterade sålunda hans franske kollega, att Cartwright stod i nästan oavbruten förbindelse med ledningen för de stora oppositionella tidningarna och att det svenska hovet låtit honom förstå, att man började förvåna sig över hans relationer. Mornay t. Thiers $\frac{22}{5}$ 1840, Helge Almqvists avskriftssaml., R. A.

⁷ Cartwright t. Palmerston $\frac{7}{2}$ 1840, Public Record Office.

om räkning då företagits. Planen att vägra remiss hade ej bestämts förrän den 4 februari, då Hartmansdorff vunnit gehör för tanken hos Stierneld.⁸ Atskilliga av de konservativa kände säkerligen icke till att det drog ihop sig till ett avgörande. Bänkmansvalet tillkännagavs däremot av lantmarskalken vid riddarhusets plenum innan ståndet begav sig till rikssalen för att övervara riksdagens högtidliga öppnande.⁹ Sannolikt är, att bänkmansvalet bevistades av den allra största delen av de antecknade ståndsledamöterna. Det är föga troligt, att oppositionen då kunde mönstra väsentligt talrikare trupper än den 5 februari. De konservativa hade däremot att påräkna ett starkt tillskott av hovdignitärer och ämbetsmän, som voro svåra att locka till de vanliga plena men som säkerligen tämligen mangrant deltog i valet. Beräknar man oppositionens styrka vid tillfället till c:a 175 röster — siffran den 5 februari jämte några moderata —, bör den konservativa siffran ha närmat sig 300, då det sammanlagda antalet enligt bänkmansförteckningen uppgick till 481. Om detta är riktigt, skulle oppositionen endast ha utgjort 36 % av de röstande i bänkmansvalet.

Berit Borell har betonat den moderatkonservativa fraktionens betydelse särskilt vid elektorsvalet. Mera i förbigående antydes, att bänkmansinstitutionen »i någon mån» kan ha gynnat oppositionen. Argumentationen kringgår de väsentligaste realiteterna.

Det förefaller tydligt, att oppositionen vunnit flera röster på grund av misstag vid personvalet och förekomsten av moderatkonservativa särlistor. Men det övervägande flertalet av de oppositionella bänkmännen, säkerligen omkring 20, har utsetts till följd av valsysteemets inneboende möjligheter. Vid samlad omröstning skulle oppositionen med sin styrka på omkring 175 man ej ha haft ringaste utsikt att göra sig gällande. Resultatet blir det samma, om man tänker sig en jämn fördelning på de 25 bänkmansavdelningarna. Inom varje avdelning skulle då endast ha funnits 7 oppositionella, vilket näppeligen skulle ha räckt till att skaffa oppositionen en enda bänkmän. Förutsätter man i stället, att de 175 varit till övervägande del och någorlunda jämnt fördelade på 15 bänkmansavdelningar, skapas helt andra möjligheter. Oppositionen skulle då haft att påräkna i medeltal 11 namn inom dessa avdelningar, vilket varit tillräckligt för en fullständig seger. Och det är just en sådan placering inom ett begränsat antal avdelningar, som påvisas i undertecknads uppsats om bänkmansvalet. Bänkmanssystemet i och för sig har ej fällt utslaget, det har endast skapat den grundläggande förutsättningen. Men det var minoritetens koncentration till ett utomordentligt lämpligt antal bänkmansavdelningar, som var den avgörande faktorn vid riddarhusets bänkmansval 1840.

Gert Hornwall.

⁸ Aug. von Hartmansdorffs almanacksanteckn. $\frac{3}{2}$ 1840, Hartmansdorffs saml. nr 15, R. A.

⁹ Ad. 1840—41, 1, s. 77.

LITTERATURGRANSKNINGAR

ARNE WÅHLSTRAND: *Regeringsskiftena 1900 och 1902*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala genom Axel Brusewitz, XXVIII. Uppsala 1947. 238 sid. Pris kr. 6:—.

Arne Wählstrand har åt sig som sin personliga forskningsdomän inmutat den inrepolitiska historien i Sverige kring sekelskiftet, i första hand regeringsskiftenas historia 1891—1905. Hans senaste bidrag till forskningen på detta område är skriften »Regeringsskiftena 1900 och 1902», som på grundval av ett rikligt källmaterial ger en ytterst detaljerad, väldokumenterad och rikt nyanserad bild av dessa båda kriser, då F. V. von Otter och E. G. Boström avlöste varandra som regeringsledare.

Arbetet ifråga erbjuder dock icke alls samma intresse som Wählstrands tidigare avhandling om 1905 års ministärkriser. Detta sistnämnda ämne är på ett helt annat sätt centralt och betydelsefullt. Härmed är emellertid ingalunda sagt att icke en uttömmande skildring även av 1900 och 1902 års kriser har sitt givna värde, även om man kan tycka, att förf:s minutiösa och uttänjda detaljskildring icke står i alldeles riktig proportion till ämnets vikt — i varje fall om man anlägger en statsvetenskaplig och icke en personhistorisk synpunkt. Förf. riskerar för övrigt, att den personhistoriskt intresserade i högre grad än statsvetaren skall känna glädje och tacksamhet för det nya verket! Men han kanske är fullt nöjd med detta förhållande.

Wählstrands arbete är, som man kunde vänta sig, präglad icke endast av den största noggrannhet, god behärskning av källmaterialet och en verkligt intim förtrogenhet med tidens politiska personligheter och parlamentariska miljö utan också av en underhållande stil, som söker tillvarata alla pittoreska och småtrevliga poänger. Så mycket dramatik har det däremot icke kunnat bli fråga om denna gång.

Det material, som stått till förf:s förfogande, har varit utomordentligt rikt. Såväl Boströms som von Otters efterlämnade papper ha varit tillgängliga och härutöver långt över 20-talet andra samlingar, t. ex. Christian Lundebergs, Gustaf Sparres, Alfred Lagerheims, Louis Palanders (sjöminister 1901—05), Carl von Friesens (ecklesiastikminister 1902—05), Ivar Afzelius', Arvid Lindmans och Wilhelm Walldéns (förstakammarledamot och en av Boströms förtrogna, ägare av Stockholms Dagblad). Det enda fall av någon betydelse, där förf. icke kunnat utnyttja befintligt källmaterial, torde gälla Hjalmar Westrings papper, men den luckan är näppeligen särskilt besvärande.

Som förf. framhåller i sitt förord till skriften, gör detta rika källmaterial det numera möjligt att åstadkomma en säkrare dokumenterad och långt mera nyanserad bild av krisförloppen än vad tidigare kunnat ske, t. ex. då Leif Kihlberg i sin gradualavhandling »Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammersystem» (1922) behandlade ämnet. Det är emellertid påfallande, hur väl Kihlbergs teckning i huvudsak står sig. Man har i stort sett kunnat göra samma iakttagelse även efter andra specialundersökningar på det stora område, som Kihlbergs arbete omspanner. Med varje ny specialundersökning som kommit har man haft anledning att känna ökad respekt för detta i flera avseenden imponerande arbete.

Wählstrand har emellertid en hel del intressanta nyheter att meddela. Särskilt gäller detta tillkomsten av Boströms ministär 1902. Det visar sig sålunda, att den obestriddiga, ehuru tidigare felaktigt överdrivna orientering mot vänster, som utmärkte denna ministärbildning genom liberalerna Carl von Friesens och Ossian Bergers samt även den moderate frihandlaren Ernst Meyers inträde i ministären som ecklesiastik- och justitie-, respektive finansminister, ingalunda från början var avsedd av ministärbildaren. Boström hade på två av dessa poster velat se helt andra personer: som justitieminister Ivar Afzelius eller Carl Hasselrot, den sistnämnde ledamot av förstakammarhögerns förtroenderåd, och som finansminister den unge, frejdige bruksdisponenten på Iggesund Arvid Lindman, som emellertid icke kunde acceptera, därför att hans företag, vars huvudintressent var Hugo Tamm, icke ville släppa till honom. Boström försökte därefter förmå en framträdande bankman, kassadirektören i Industriaktiebolaget Pehr Rabe att överta posten ehuru förgäves, och det var först härefter som budet — sedan även Carl Swartz' namn övervägts — gick till Meyer. Detta Boströms val, som lär ha skett på inrådan av de från den von Otterska ministären kvarstående statsråden, särskilt konsultativa statsrådet K. S. Husberg, visade sig för övrigt vara ett stort misstag. Meyer var ett synnerligen svagt namn. Han var en angenäm sällskapsmänniska, som vunnit många vänner bland kamraterna i andra kammaren, en grosshandlare från Karlshamn, som icke kunde sköta sina egna affärer, långt mindre statens, om man får tro de samtida vittnesbörden. Hans insatser som finansminister jäva icke direkt påståendet om hans bristande kvalifikationer. Fredrik Wachtmeister bestod honom följande karakteristik: »Meyer hörde till den hos oss vanliga typen män, som genom ett lyckligt sätt att forma sitt tal och genom ett angenämt uppträdande vunnit en eljest oförtjänt framgång. Då Boström tog honom till finansminister, vann valet gillande i vida kretsar, ty folk trodde, att han satt en skicklig affärsman till att leda landets finanser. De visste ej, att Meyer visat sig alldeles oduglig att sköta ens sina egna affärer.» I jämförelse med Lindmans och Swartz' var Meyers kapacitet onekligen ganska diminutiv. Men han var »moderat», och utnämningen vann som nämnts allmänt gillande, även om den kom överraskande: »Det namnet hade jag ej gissat, om jag så sökt ett år», skrev statsministerns bror, Filip Boström, till en vän. Icke heller den andra av Boströms överraskningar 1902 — Berger som justitieminister — blev någon framgång. Valet av von Friesen till ecklesiastikminister var däremot icke en överraskning på samma sätt, och förf. hävdar, att von Friesen politiskt sett ersatte den av personliga skäl

avgående, mycket dugande och ansedde civilministern Edvard von Krusenstjerna.¹ Båda voro vänsterbetonade i ungefär lika grad.

Även skriftens första del, som behandlar statsministerskiftet 1900, är av stort intresse. Det är sålunda värdefullt att i detalj få klarlagt de omständigheter, som ledde fram till amiralen Fredrik Vilhelm von Otters statsministerskap, och under vilka förutsättningar han förmåddes att motta denna värdighet. Boströms avgång var ingalunda framtvungad av riksdagspolitiska skäl utan berodde uteslutande på hans egen önskan; han kände sig trött och utarbetad och hade för tillfället ledsnat på förstakammarhögerns nålstingspolitik. En av förutsättningarna vid korandet av hans efterträdare var, att denne icke skulle företråda någon ny politisk kurs. Kung Oscar var angelägen om att den nye statsministern skulle ha någorlunda samma »färg» som den av monarken så högt skattade företrädaren. Urvalet blev därmed begränsat till en mindre grupp centermän, och då den främste bland dem, som kunde komma ifråga, Gustaf Sparre vid detta tillfälle som alltid annars vägrade att ställa sig till förfogande, gick budet till von Otter, som också — ehuru under lamentationer — åtog sig uppdraget, ungefär som en militär kommendering. Genom en vänskapsgåva, som han tidigare mottagit av kung Oscar, kände han sig ytterligare obligerad att tillmötesgå sin monarks önskemål.

I Wählstrands framställning kan man i detalj följa förhandlingarna mellan konungen och von Otter, liksom den senares korrespondens med politiska vänner, såsom Gustaf Sparre och Hugo Tamm, som han tar till råds och som å sin sida äro satta att bearbeta honom. Det är rörande att finna, vilken omtanke t. ex. Sparre utvecklar och hur han efter bästa förmåga söker trösta von Otter, sedan han väl gjort vad han kunnat för att denne skulle försättas i den situation, som nödvändiggjorde dessa tröstens ord. Intressant är att Boström själv förordade von Otter till sin efterträdare. Motivet kan, som förf. antyder, ha varit, att Boström gärna såg, att hans regemente avlöstes av ett provisorium, till dess han ansåg tiden vara inne för sin »come back». Ett provisorium måste det nämligen bli fråga om med von Otter som regeringschef, något som stod klart redan på grund av hans relativt höga ålder (67 år). Dessutom saknade han verkliga ledaregenskaper. Varken Boström eller någon annan kan gärna ha väntat någon långvarig kraftinsats av von Otter. Denne å sin sida fäste givetvis det största avseende vid stödet från Boström. Förhoppningarna att Boström eventuellt skulle ställa sig i spetsen för ett nytt parti bestående av de spridda moderata grupperna är ett återkommande tema vid såväl von Otters egna överväganden som andras försök att encouragera honom. Någon sådan partibildning kom som bekant icke till stånd, men projektet och de realiteter, som kunna ha legat bakom det, borde ha blivit föremål för en närmare analys. Nu glider förf. alltför lättvindigt förbi detta. Överhuvud taget är det en brist hos detta arbete, att partibilden icke fixerats skarpare. Det är visserligen sant, att partiförhållandena vid denna tid ännu voro ganska lösliga. Det

¹ Krusenstjernas kapacitet som fackminister var obestridd och allmänt erkänd. Däremot anklagade de förstakammarkonservativa honom för opålitlighet, opportunism och nepotism, och det är möjligt, att han just på grund av sin opportunism och habilitet hör till dem, som blivit överskattade.

gäller icke minst de centergrupper, som i förevarande sammanhang äro särskilt aktuella. Men då man som förf. dock laborerar med gruppbetäckningar sådana som »de moderata», kan det med fog krävas, att innebörden också närmare preciseras.

von Otter gick till sitt uppdrag som till en militär kommendering. Han hade själv klart för sig, att hans regeringstid icke skulle bli långvarig. Hans ministär blev en interimistisk byråkratisk konselj som Adlercreutz', Carlsons och Thyselius' före honom. I detta avseende förändrar icke Wählstrands undersökning den gängse bilden. Att ministärens ställning icke var stark framgick med all önskvärd tydlighet vid behandlingen av dess rösträttsförslag 1902. Icke en enda röst — fränsett regeringens egna talesmän — höjdes för regeringsförslaget vare sig vid remissen eller i utskottet. von Otters försvar för förslaget vid det slutliga avgörandet var makalöst matt. Han konstaterade endast, att propositionen icke rönt understöd i utskottet och att den »lärer knappast hafva att förvänta det heller inom kammaren», varför han icke ville spilla fler ord på sitt förslag utan i stället uttalade en förhoppning, att det beslut, som kamrarna kunde komma att fatta, skulle visa sig vara en säkrare väg till målet. Det var, som Wählstrand anmärker, en total resignation. Då hade justitieministern Hjalmar Hammarskjölds försvar en helt annan skärpa. I detta sammanhang kan han dock icke sägas ha varit skickligare politiker än von Otter själv. Det var Hammarskjöld som närmast bar ansvaret för propositionens utarbetande och därmed ansvaret för att resultatet i alltför hög grad blev en skrivbordskonstruktion, en omöjlig skrivbordskonstruktion enligt riksdagens mening eller »ett aktstycke av väsentligen arkivaliskt intresse», som liberalen Ernst Carlson uttryckte sig.

Wählstrand framhäver med rätta ministären von Otters bristande sammanhållning. I den viktiga rösträttsfrågan lyckades regeringschefen icke samla kollegerna till ett enigt förslag. Tre av dem, von Krusenstjerna, Odelberg och Husberg — de i riksdagspolitiken mest erfarna bland statsråden — reserverade sig på olika punkter. Det är också belysande, att vid ministärens avgång 1902 till följd av nederlaget i rösträttsfrågan endast två av konseljens medlemmar begärde formligt entledigande; de övriga ställde endast sina platser till förfogande.

Regeringskrisen 1902 fick den icke oväntade lösningen att Boström återkom som statsminister. De viktigaste av Wählstrands resultat beträffande Boströms ministärbildning vid detta tillfälle ha redan antytts. Men också rörande valet av statsminister meddelas flera intressanta nyheter. Det fanns nämligen en konkurrent till Boström som kandidat till regeringschefsposten: Christian Lundeberg. Han hade nämnts bland de initierade som statsministerkandidat även vid 1900 års kris. Vid både dessa tillfällen blev han förd åt sidan. Det var nämligen en konsekvent strävan hos konungen att hålla de förstakammarkonservativa och särskilt deras ledare Lundeberg utanför ministären. Det var centermän, moderata av olika schatteringar, som konung Oscar ville se som sina rådgivare i konseljen. Valet av statsminister skedde 1902 liksom 1900 helt i enlighet med kungahusets önskningsar. Lundeberg fick bida sin tid, till dess han bättre behövdes, till den tid då kraven hade skärpts och konungen icke längre kunde fortsätta att operera enbart

på centerlinjen. Monarken försökte visserligen i det längsta komma förbi Lundeberg även 1905, men den gången visade det sig dock av politiska skäl omöjligt.

Beträffande Wählstrands produktion ha några bedömare gjort gällande, att den i alltför stor utsträckning är enbart skildrande och att det blir för liten plats för analyser och för förf:s egna synpunkter. Det förefaller som om Wählstrand tagit denna kritik ad notam, ty i föreliggande arbete har han mer än eljest vinnlagt sig om att icke endast genomarbete materialet och presentera det i form av en tilltalande skildring utan även göra de systematiserande sammanfattningar och kommentarer, som rimligen kunna anses befogade. Kanske kan man snarast tycka, att han bland dessa kommentarer tagit med åtskilliga alltför självklara iakttagelser och påpekanden, vilket gör, att framställningen stundom kan bli om icke direkt trivial så i varje fall en smula onödigt uttänjd.

Boken skulle vidare blivit en ännu angenämare lektyr, om förf. varit mindre frikostig med fotnoter. En del av notcitaten äro ur vetenskaplig synpunkt alldeles omotiverade. Det verkar som om förf. varit något för bunden av källmaterialet; han vill nästan i otid citera sina kära källor. Denna bundenhet yttrar sig också i själva språket. Wählstrand har en viss benägenhet för ett snirklat skrivsätt, som uppvisar uppenbart släktttycke med sekelskiftespolitikernas brevstil (»ock» och »trenne» höra till hans favoritord). Hans språk har för övrigt skönhetsfläckar även av helt annat slag, i stil med uttrycket »ett skyndsamt förslag», s. 61.

En mycket stor del av det källmaterial, som kommit till användning vid förf:s undersökning, publiceras i form av bilagor. Även i detta avseende kunde förf. med fördel ha varit mera återhållsam. Även aktstycken av endast sekundärt intresse ha medtagits, och bilagorna uppta tillsammans icke mindre än 104 sidor av bokens 238. Förfaringssättet har förmodligen motiverats av en önskan att få med hela sviterna av brev ostympade, men åtskilligt av detta brevmaterial är dock ingalunda av så stort historiskt källvärde, att en dylik synpunkt borde fått vara avgörande.

Även om man skulle velat ha Wählstrands skrift något annorlunda i en eller annan detalj, måste den dock betecknas som ett värdefullt arbete. Den är en guldgruva för den, som vill förvärva kunskap om sekelskiftets parlamentariska miljö i Sverige, och den är — på ett relativt begränsat och icke särskilt centralt avsnitt visserligen — ett välkommet bidrag till den svenska parlamentarismens utforskande. Den är ett verk av en skicklig vetenskapsman, tillkommet under sällsynt gynnsamma betingelser vad materialtillgången beträffar.

Olle Nyman.

ERNST ANDERSEN: *Forfatning og Sædvane*. G. E. C. Gads Forlag. København 1947. 152 s. Pris 8:— d. kr.

Det är för en svensk iakttagare påfallande, i hur hög grad dansk statsvetenskaplig forskning hittills varit inriktad på praktiska syften. Läroboksförfattandet tycks ha tagit en stor del av universitetslärarnas tid i anspråk, men det har som bekant också lämnat högst förtjänstfulla resultat. De unga juristerna och statsvetarna i Köpenhamn och Aarhus ha nu vid studiet av den offentliga rätten till sin disposition en serie förträffliga handböcker, som blir komplett, när den efterlängtrade andra delen av Poul Andersens »Dansk Statsforfatningsret» så småningom utkommer. Då det statsvetenskapliga studiet i Danmark är hänvisat till den juridiska fakulteten och disputationerna inom denna äro minst lika sällsynta som i Sverige, lider man i stället brist på samhällsvetenskapliga specialundersökningar över huvud taget och inte minst på statsrättsliga sådana. Man kan väl därför förvänta, att sedan läroboksförfattarna nu lagt grunden komma de själva och deras elever att göra sina respektive områden inom danskt statsliv till föremål för djupgående specialstudier.

Det är emellertid typiskt och i god överensstämmelse med den förnämliga danska tradition på rätts- och statsfilosofiens område, som förkroppsligas framför allt av Alf Ross, att när Ernst Andersen, den yngste av professorerna i offentlig rätt vid Köpenhamns universitet, nu framträtt med en specialstudie på statsrättens område, så har han inte till objekt valt ett detaljproblem som en grundlagsparagraf eller en ministärkris. Han har i stället tagit upp några problem, som stå så centralt inom statsvetenskapen, att de intimt angå inte bara dansk och utländsk författningskunskap utan även den allmänna statsläran. Som underrubrik på sin bok har han också på goda grunder satt »Studier over nogle af Forfatningsrettens Hovedspørgsmaal», vilket i själva verket bättre täcker bokens innehåll än den egentliga titeln.

Ernst Andersens arbete »Forfatning og Sædvane» består nämligen av fyra kapitel, som visserligen ha ett visst inre sammanhang men som äro sinsemellan fristående studier. I det första kapitlet, betitlat »Forfatningsloves Omfortolkning», tar författaren till ingående behandling upp frågan, huruvida man vid grundlagstolkning skall tillämpa en blott och bart språkligt-logisk metod eller om man kan göra friare överväganden med hänsyn till de resultat olika tolkningar kunna föra till och till syftet med vederbörande grundlagsbestämmelse. Detta spörsmål har naturligt nog väckt intresse främst i de länder, där grundlagsändringar äro svåra och tillkrånglade procedurer och det ofta blir aktuellt att omtolka grundlagen efter det moderna livets krav, såsom t. ex. i U. S. A. och i icke ringa grad i Danmark.

Med utgångspunkt från en dansk höjesteretsdom av år 1921 framhåller författaren, att prövningen av huruvida en lag står i överensstämmelse med grundlagen eller ej ofta nog ger vid handen, att det mellan de klart författningsstridiga och de klart författningsmässiga fallen finns en rad mellanlägen, där avgörandet måste bli beroende av hur man tolkar grundlagen. Denna tankegång förekommer också tidigt i amerikansk doktrin (den s. k. clear case-läran); och den hade även ivriga före-

språkare i den danska grundlagsstiftande riksförsamlingen 1848—49. I polemik mot nyare dansk teori, främst Berlin, som förklarar flera danska lagbud för stridande mot författningen, trots att de ingalunda äro »clear cases», påvisar Ernst Andersen, att den fram till 1937 härskande praxis i U. S. A. beträffande domstolarnas författningstolkningsrätt utvecklats sig från en ståndpunkt, starkt påminnande om Berlins. Redan de första kongresslagar, som U. S. A:s högsta domstol förkastade, voro nämligen heller icke »clear cases», och i realiteten har kärnpunkten i den amerikanska teorien också blivit, att högsta domstolen avgör inte bara »clear cases» utan även mera diskutabla tolkningsfrågor, något som inte minst visas av, att det i domstolen blivit påfallande vanligt med avvikande domarvota i dessa mål.

Andersen ger så en översikt över utvecklingen på detta område i amerikansk teori och praxis, vilken format sig till en kamp mellan en statisk och en dynamisk tolkning av några få elastiska bestämmelser i den amerikanska förbunds författningen. I denna framställning, som bygger på ett studium både av högsta domstolens avgöranden och av modern, i Norden tämligen okänd amerikansk litteratur, visar författaren, hur utvecklingen sönderfaller i tre perioder, av vilka den första, 1801—1837, omfattar den tid, då John Marshall var president i högsta domstolen och där utövade ett starkt inflytande till förmån för en liberal, dynamisk tolkningsmetod. Hans huvudprincip var, att om lagstiftningens ändamål låg inom författningens ram, så voro också de medel, som voro i författningens anda och inte voro förbjudna, författningens. Under Marshalls egid underkändes endast en kongresslag, och förbunds lagstiftningen kunde tränga in på områden, som enligt en konservativare tolkning bort förbehållas delstatslegislaturerna. Redan på detta tidiga stadium hade alltså politiken ett finger med i spelet.

Under perioden 1835—1937 trängas dessa synpunkter gradvis tillbaka av vad Ernst Andersen kallar »cooleyismen», d. v. s. en efter domaren Thomas Cooley uppkallad, av mera dogmatiska synpunkter präglad tolkningsmetod. Hans huvudståndpunkt var i korthet den att till en skriven författnings fördelar borde bl. a. höra, att den inte kunde betyda ett i dag och ett annat i morgon och att den stod fri från svängningarna i den allmänna opinionen. Till denna ståndpunkt knöt sig hos Cooley ett slags juridisk laissez-faire-filosofi, som haft ett så djupgående inflytande, att den så sent som år 1937 återopades av en minoritet inom U. S. A:s högsta domstol, som med begagnande av due process-klausulen i författningens fjortonde amendment ville förkasta en delstatslag om minimilön åt kvinnor och barn. Den tredje perioden i U. S. A:s författningsutveckling på detta område, som börjar med Roosevelts betvingande av högsta domstolen efter New Deal-krisen, har i Ernst Andersens framställning fått en behandling, som bort vara fylligare. Den yngsta generationen kan ju knappast förutsättas ha några förkunskaper om händelseförloppet vid detta för U. S. A:s moderna historia så utomordentligt betydelsefulla tillfälle. I varje fall har domstolspresidenten Hughes' yttrande i det ärende, som kom att beteckna högsta domstolens kovändning, nämligen det s. k. West Coast Hotel-målet (det ovannämnda lönespörmålet), blivit redovisat, och det är naturligtvis det principiellt värdefullaste i detta sammanhang. Enligt Hughes kunde due process-klau-

sulen inte tagas till intäkt för en okontrollerad kontraktsfrihet. Denna frihet måste i stället vara betingad, modifierad med hänsyn till samhällsorganisationens krav. Denna tankegång, som alltså ganska nära anknöt till Marshalls, är nu allena rådande i amerikansk teori och praxis.

Efter denna utförliga och givande redogörelse tar författaren till detaljgranskning upp några fall av omtolkning av den danska grundlagen. Han hävdar här bl. a., att en realistisk syn på statslivet måste medföra, att man anser ett långvarigt praktiserande av en lagstiftning kompensera, att den strider mot en viss tolkning av en grundlagsparagraf. Trots att författarens ton i detta avsnitt är nästan irriterande polemisk, kan man inte undgå att finna hans synpunkter bestickande, särskilt när det gäller frågan om konungens ställning i statslivet förr och nu och i fråga om den mest elastiska av den danska grundlagens bestämmelser, § 80 om skydd för äganderätten, i vilka fall han alltså hävdar, att en omtolkning av grundlagen ägt rum.

I bokens andra kapitel, som betitlats »Domstolenes Forhold til Forfatningen», granskar författaren grundlagstolkningsproblemets personella sida. I detta avseende ha Matzen och Berlin för Danmarks vidkommande hävdad en materiell lagprövningsrätt för domstolarna. Ernst Andersen visar, att denna ståndpunkt inte kan anses välgrundad ens om man använder de nämnda statsrättslärares egen grundlagstolkningsmetod. Redan på den grundlagsstiftande riksförsamlingen fastslogs nämligen, att den lagstiftande makten skulle vara grundlagstolkaren par préférence — utom i det fall, då en lag eklatant strider mot grundlagen. Författaren uppställer också frågan, om det finnes möjligheter att omtolka den danska grundlagen — närmast dess § 94 — på ett sådant sätt, att den amerikanska doktrinen på detta område kan vinna insteg i danskt statsliv. Efter en grundlig och skarpsinnig granskning av den amerikanska doktrinen filosofiska, statsrättsliga och politiska förutsättningar och av argumentationen för och emot densamma finner Ernst Andersen, att den uppställda frågan måste besvaras nekande. Hans redogörelse för den amerikanska doktrinen uppkomst och utveckling ger ett slående exempel på hurusom till synes betydelselösa faktorer — om än i växelverkan med de genomgripande politiska förändringarna — kunna komma att spela en roll i utformningen av en statsrättslig doktrin och av ett lands författningsutveckling. Indirekt utgör framställningen en vidräkning med dem, som medelst en domstolarnas lagprövningsrätt önska sätta en spärr för de beslut, som fattas av folkrepresentationens flertal.

Bokens tredje och fjärde kapitel skilja sig från de föregående genom att deras stoff i högre grad är av allmänt rättsfilosofisk än av statsvetenskaplig natur. I tredje kapitlet, »Sædvaner mod Loven», gör sig författaren till tolk för den uppfattningen, att tidigare dansk doktrin på sedvanerättens område varit alltför starkt påverkad av den traditionsrika men påfallande mekaniska romerskt-kanoniska doktrinen. Enligt författarens mening böra betingelserna för sedvanerättsbildning göras mera elastiska. Ett realistiskt betraktelsesätt måste medföra, att man inte längre »vil forsøge at bygge op et Retsystem, der tager sig fastere ud end de, der forekommer i Virkeligheden», såsom författaren träffande uttrycker saken.

Denna tankegång föres vidare i sista kapitlet, »Forfatningens Sædvaner», där Ernst Andersen bl. a. tar ståndpunkt till frågan, huruvida vissa till författningsbestämmelserna intimt knutna sedvanor kunna upphöjas till sedvanerätt med juridiskt bindande kraft eller om de endast böra betraktas som konstitutionella sedvanor, som kunna ändras, om de politiska förhållandena så kräva. För danskt vidkommande är det här naturligtvis främst folketingsparlamentarismen och finanslagförslagets behandling, som äro av intresse. Ernst Andersen gör en värdering av de resultat, som en upphøjelse till sedvanerättsregler skulle medföra; och finner, att eftersom det ingalunda är säkert, att det alltid kommer att finnas ett regeringsdugligt flertal i representationen, kan det bli nödvändigt att gå över till en annan form för demokrati, exempelvis den schweiziska. Detta kan ske smidigare, om man uppfattar parlamentarismen blott och bart som en konstitutionell sedvana. Liknande synpunkter kunna anföras beträffande formerna för finanslagförslagets behandling. I fråga om parlamentarismen är Ernst Andersen alltså av annan mening än Alf Ross, som han eljest synes stå ganska nära i sin rättsfilosofiska uppfattning.

Dessa rader ha endast kunnat ge några antydningar om det rika stoff och de intressanta frågeställningar, man finner i Ernst Andersens nya skrift. Den kan inte anses tillhöra de mest lättillgängliga framställningarna ur svensk synpunkt, bl. a. därför att den förutsätter åtskillig kunskap om både dansk och amerikansk rätt, men den ger i stället rik behållning, i första hand genom sina fina analyser av författningsutvecklingen i U. S. A. Den kommer uppenbarligen också att ge anledning till diskussion och fortsatt forskning genom sitt intensiva hävdande av att den statsrättsliga vetenskapen behöver bli mera realistisk och få mera kontakt med praktiskt rättsliv.

Bengt E. Grimlund.

GENMÅLE TILL FIL. LIC. GÖSTA HASSELBERG.

Förhållanden, som här ej är platsen att relatera, ha vållat, att jag icke i rätt tid, d. v. s. till häfte 2 av denna tidskrift, blev färdig med den replik, som jag strax ansåg en i häfte 1 (s. 104 ff.) införd anmälan av min bok »Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning» motivera. Med redaktörens benägna tillstånd kommer jag nu i häfte 4 med mina erinringar.

Anm:s huvudanmärkning mot min bok är den att komparationen fått breda sig på bekostnad av den genetiska framställningen. Att utreda författnings inhemska ursprung borde dock varit huvuduppgiften. Säkerligen är jag ej ensam om att bli förvånad över en sådan förebråelse. Det har dock annars ansetts vara en min svaghet att i alla väder urgera vår författnings inhemska ursprung. Skulle jag nu ha gått till motsatt överdrift? Jag vågar tro, att så ej är förhållandet utan att jag hållit de rätta proportionerna. Att framställningen av den utländska utvecklingen tagit så stor plats beror ju på att så många länder tagits med. Än större hade den blivit,

om jag fullföljt tanken att även medtaga Polen, Ungern och Aragonien. Om jag ej haft mer att säga om den inhemska utvecklingen, beror det på att litteraturen i ämnet ej givit mig mer att anföra så som jag nu en gång tagit min uppgift. Anm. förbiser nämligen helt, att denna ej varit att ge vad han kallar »en finslipad analys» av det historiska materialet, vad förvisso alltid tar stort utrymme. Därtill har jag ej filologisk skolning nog. Sådana undersökningar göras undan för undan av det exklusiva forskarsläkte, som kallas medeltidshistoriker. Det är deras forskningsresultat, sådana de förelägo år 1946, som jag velat ge en sammanfattning av ur min vetenskaps synpunkter, som alltid äro mer eller mindre främmande för medeltidshistorikerna som sådana. Varje vetenskap har sina uppgifter, och dess idkare böra bedömas med hänsyn till huru de mäktat dem. Detta har anm. ej tillräckligt beaktat.

Man kan icke heller säga, att de anmärkningar, som anm. såsom medeltidshistoriker riktar mot mig, äro av större betydelse, trots det han själv tycks anse dem som väsentliga. Man kunde väntat, att han när han i början av sin anmälan reserverar sig mot min uppfattning av adelns konstitutionella ledarroll sedan sökt punkt för punkt gendriva den. Så är dock ej förhållandet. Alla hans specialanmärkningar äro isolerade detaljanmärkningar och avse ej att underminera någon min huvudtes. Flera av dem äro berättigade, men jag skulle, om de framställts redan mot mitt arbete i manuskript, kunnat tillgodogöra mig dem utan att något annat i min framställning ramlat samman. Om lagmännen redan enligt Upplandslagen dömt den nytagne konungen vid Mora eller gjort det först hemma på sina egna ting blir tämligen likgiltigt för min totaluppfattning. Jag finner dock mina skäl, som anm. ej alla upptagit till diskussion, fortfarande väga tyngst för det senare alternativet, och säkrare är ej anm. på sin sak än att han i detta sammanhang använder »kan». Jag kan också utan men för min totaluppfattning acceptera anm:s otvivelaktigt fyndiga resonemang beträffande gisslan vid Eriksgatan, helst jag ej kan bedöma värdet av Wennströms etymologier. Dock synes mig, att en gisslan, som instuckits i det kungliga följet, skulle haft ganska lätt att avvika, när detta inkommit i gisslomännens eget land. Mest besvärande för mig äro de fel anm. beslår mig med, när det gäller perifera landskaps edsavläggelse under Eriksgatan. Jag har förbisett vad som står i texter, som jag själv avtryckt. Det är dock ej märkvärdigare än att jag kan springa och leta efter vad jag bär på mig. En förmildrande omständighet är att Eriksgatan i landslagen enligt min av anm. ej kategoriskt bestridda åsikt var en tom form. Däremot förstår jag ej ens efter upprepade genomläsningar av lagtexterna, att min framställning av landskapens representation vid själva kungavalet vare sig enligt Södermannalagens B-kodex eller landslagen skulle vara felaktig. Mitt fel i kapitlet om den tämligen ointressanta kröningen inskränker sig till att jag förbisett, att Södermannalagens A-kodex ej angivit någon plats för densamma. Om jag avbryter citatet av Södermannalagens B-kodex där det sker, är det för att framhålla, att den i motsats till landslagen gör kröningen till en obligatorisk akt, som tydligen snart bör äga rum, medan landslagen låter konungen uppskjuta den ad calendae græcas. Mot följande anmärkningar s. 108 f. har jag just ej mer att invända än att de äro för små i förhållande till det utrymme som utmätts åt dem. Ödmans och Karlssons arbeten har jag ej förbisett

tillvaron av, men jag har räknat med att Lehmann, som skriver senare, tillgodogjort sig deras resultat. Ifrågavarande partier höra ju också mera processrätten än statsrätten till. Överhuvud synes mig hela recensionen vittna om bristande intresse för konstitutionella principfrågor.

Lund i juni 1948.

Fredrik Lagerroth.

REPLIK.

Ovanstående *Gemäle* talar bäst för sig självt. Efter en så klar bekännelse från författaren om bristande förmåga att på eget ansvar handskas med det valda studieobjektet kan recensenten icke ha något att tillägga. Vilket prefix som än sättes framför adjektivet, kan en på dylik grund byggd undersökning aldrig göra anspråk på att kallas vetenskaplig.

Uppsala i augusti 1948.

Gösta Hasselberg.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Industria, tidskrift för industriellt näringsliv. **Årg. 44. Nr 6. 1948.** *Rydenfelt, S.*, Den svenska kommunismens geografi, s. 9—14. **Nr 7—8.** *Rydenfelt, S.*, Kommunismen II, s. 19—22.

Landskommunernas tidskrift. Organ för svenska landskommunernas förbund. **Årg. 29: 1948. H. 8—9.** *Olsson, J.*, Nya principer för kommunernas befogenheter. Den kvalificerade majoriteten slopad, s. 292—303.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. **1948. Nr 6—7.** *Lindegren, K.*, Vår utrikespolitiska kurs, s. 161—166. — *Jon-Ång, B.-O.*, Framtidens svenska ekonomiska samhälle, s. 167—174. **Nr 8.** *Lindegren, K.*, Införvalet, s. 193—198. Den nya tryckfrihetsförordningen, s. 199—202.

Scandia. Tidskrift för historisk forskning. **Band 18: 1947. H. 2.** *Brusewitz, A.*, Arvid Lindmans första ministär 1906—1909. Interiörer och synpunkter, s. 161—183. — *Hornwall, G.*, Gustaf Löwenhielms efterlämnade papper, s. 240—251. — *Koht, H.*, Norsk hjälp til svensk demokrati, s. 252—264.

Svensk tidskrift. **Årg. 35: 1948. H. 3.** Svensk utrikespolitik i det nya världsläget, s. 173—178. — *Josephy, B.*, Guldmyntfoten i farozonen, s. 179—185. — *Swedenborg, B.*, Det franska sammanbrottet, juni 1940, s. 210—217. **H. 4.** *Laurell, H.*, Läkaren och samhället, s. 270—277. **H. 5.** Kring valets stridsfrågor, s. 313—318. — Finland och Sverige, s. 319—323. — *Sjövall, B.*, Motsägelsen i planushållarnas statsbegrepp. Ett försök till begreppsanalys, s. 353—356.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. **1948. H. 4.** *Kaijser, F.*, Det kommunala besvärsinstitutet, s. 148

—153. **H. 6.** *Kaijser, F.*, Gammalt och nytt om den kommunala kompetensen, s. 224—228. — *Sjövall, S.*, Riksdagen 1948 ur stadskommunal synpunkt, II, s. 233—235.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. **1948. H. 5.** *Eckerberg, P.*, Fortsatt socialpolitik, s. 257—263. — *Möller, G.*, Folkpartiet och socialreformerna, s. 264—267. — *Undén, Ö.*, Pressdebatt om utrikespolitiken, s. 268—271. — *Fredriksson, K.*, Repetition av utrikesdebatt, s. 272—280. — *Aspling, S.*, Blick på valet, s. 291—297. — *Höjer, J. A.*, Engelsk hälsovårdsreform och svensk, s. 298—305. **H. 6—7.** *Asbrink, P.*, Skall klockan vridas tillbaka? s. 321—328. — *Erlander, T.*, Socialdemokratin inför 1948 års val, s. 329—335. — *Wigforss, E.*, Friheten i morgondagens samhälle, s. 336—338. — *Björk, K.*, Vart leder folkdemokratin? s. 339—342. — *Möller, Y.*, Röt månadsdebatt i regeringsfrågan, s. 343—348.

Utrikespolitik. Utg. av utrikespolitiska institutet. **Årg. 3: 1948. Nr 2.** *Möller, P.*, Atomkontrollens problem, s. 65—80. — *Holm, T.*, Vetorätten i Förenta Nationerna, s. 81—90. — *Edeen, A.*, Östeuropas politiska och ekonomiska konsolidering, s. 91—101. — *Fischer, A. J.*, Den tyska pressen, s. 102—106. — Ur dagskrönikan: Det delade Tyskland. — Italien efter valet. — Val i Sydafrika. — Palestinafrågan inför avgörandet, s. 107—112.

Nordisk Administrativt Tidsskrift. Aarg. 28: 1947. H. 2. *Anderson, J.*, Machinery of Government in Great Britain, s. 37—53. — *Castberg, F.*, Politikk og Statsforfatning, s. 54—62.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. **Khvn. Aarg. 22: 1948. Nr 1—2.** *Winding, P.*, Krigsskadeserstatningsleverancerne fra de vesttyske zoner, s. 1—8. — *Henningsen, S.*, Indonesien, s. 9—19. — *Reske-Nielsen,* De Forenede Nationer i 1947, s. 31—44.

The political quarterly. Vol. 19: 3. July/Oct. 1948. *Stevenson, J. A.*, The political Situation in Canada, s. 234—243. — *Hookham, M.*, A Plea for Local Government, s. 244—253. — *Robson, W. A.*, The Reform of Local Government, s. 254—263.

The Round Table, A quarterly review of politics of the British commonwealth. **No. 151: June. 1948.** British Commonwealth and Western Union, s. 633—642. — United Kingdom: Suitors for the Middle Class, s. 682—689. Ireland: The new Government, s. 700—705. South Africa: The General Election, s. 719—722.

The American Political Science Review. Publ. by the American political science association. **Vol. XLII. 1948. No. 2. Apr.** *Beard, C. A.*, Neglected Aspects of Political Science, s. 211—22. — *Whittemore Boggs, S.*, Geographic and other Scientific Techniques for Political Science, s. 223—238. **No. 3. June.** *Neumann, R. G.*, New Constitutions in Germany, s. 448—468. — *Cushman, R. E.*, Constitutional law in 1946—1947, s. 469—485. — *Abbott, R. S.*, The Federal Loyalty Program: Background and Problems, s. 486—499. — *Wecks, O. D.*, The White Primary

1944—1948, s. 500—509. — *Strong, D. S.*, The Rise of Negro Voting in Texas, s. 510—522. — *Silva, R. C.*, State Law on the Nomination, Election and Instruction of Presidential Electors, s. 523—528. — *Brown, E. S.*, The Tenure of Cabinet Officers, s. 529—532. — *Rossiter, C. S.*, Political Science and Political Indoctrination, s. 542—549.

The Journal of Modern History. Vol. XX. 1948: No. 2. June. *Winkler, H. R.*, The Development of the League of Nations Idea in Great Britain, s. 95—112. — *Gottschalk, L.*, Philippe Sagnac and the Causes of the French Revolution, s. 137—148.

Political Science Quarterly. Vol. LXIII: 2. 1948. June. *Livingston Schuyler, K.*, Macaulay and His History — A Hundred Years After, s. 161—163. — *Craig, G. A.*, Reichswehr and National Socialism: The Policy of Wilhelm Groener, 1928—1932, s. 194—229.

H. M.

pekar (s. 16 och 25) Rousseaus, Montesquieus och Constants inflytande på den schweiziska författningsutvecklingen utan att närmare angiva, *vilken* betydelse dessa ideologer ha haft. Förbundsförfattningens artiklar angående förbundsrådet (främst art. 95—104) bliva icke heller föremål för en genomförd juridisk analys. Till sitt försvar kan förf. emellertid anföra, att Schweiz visserligen givit världen betydelsefulla ideologer och berömda statsrättsliga institut, men att de moderna schweizarna i sin praktiska politik icke nämnvärt besvärats vare sig av ideologier eller juridiska analyser. Anmärkningarna till trots är emellertid Håstads gradualavhandling ett vetenskapligt betydande arbete.

Om Håstads schweiziska intressen vittna dessutom en rad mindre studier; främst bland dessa märkas den intresseväckande uppsatsen »Den schweiziske generalen» (Statsv. tidskr. 1935), »Statsekonomi och referendum» (Sunt Förnuft 1937) och hans utredning för försvarsdepartementet om Schweiz' familjebidragssystem (1943, i manuskript).

Håstads utländska orientering riktar sig emellertid även mot Balticum och Osteuropa. För sina studier på dessa områden saknar han en väsentlig förutsättning: han kan intet av de språk, som äro härskande inom de berörda kulturområdena och blir därigenom hänvisad till en relativt begränsad litteratur. Icke desto mindre torde Håstad äga en betydande förtrogenhet med de problem han behandlar, dels på grund av översättningar, som stått till hans förfogande, dels genom personlig bekantskap med vissa politiska kretsar (icke minst baltiska flyktingar).

I en rad mindre studier har Håstad sålunda behandlat baltiska problem, än med det vetenskapliga syftet att lämna en objektiv redogörelse för aktuella författningsproblem, än med det klart fattade politiska syftet att försvara de baltiska folkens rätt till självstyrelse. En fördjupad problemställning möter i utkastet till studien om »Sovjetryska inflytelser på den östeuropeiska författningsutvecklingen» (25 s. i manuskript) — ett djärvt och givande uppslag, som emellertid knappast kan slutföras på ett tillfredsställande sätt utan stöd av de berörda ländernas svårtillgängliga inhemska källmaterial. Förf. har emellertid nöjt sig med att söka angiva huvudtendenserna i den senare tidens författningsutveckling i de stater, som stå under ryskt inflytande — redan detta en svår uppgift. De »nyordnade» osteuropeiska ländernas författningssliv torde f. ö. ännu icke ha fått en sådan stadga, att en fast överblick kan vinnas över utvecklingstendenserna.

Mera bestående intresse har Håstads nyligen publicerade utredning angående parlamentariska arbetsformerna i Sovjetunionen (S. O. U. 1947: 80, s. 184—209). Framställningen ger en klar och redig översikt över Rysslands parlamentariska system, även om utrymmet icke tillåtit en djupare ideologisk kommentar eller statsrättslig analys av de gällande procedurreglerna. I detta sammanhang bör nämnas, att Håstad, enligt intyg av landshövding Thorwald Bergquist, nedlagt ett betydande arbete vid redigeringen av den »Redogörelse för arbetsformen i främmande länders parlament», vari nämnda ryska undersökning ingår. På många sidor i dessa utredningar märker man spåren av Håstads mångsidiga kunnande. Inledningen (s. 9—18) till denna utredning är författad av Håstad och ger en god komparativ

överblick över de väsentliga olikheterna mellan svensk och utländsk parlamentarisk procedur.

Endast i förbigående skall nämnas, att Håstad i mindre artiklar (framför allt i Svensk tidskrift) berört även tjeckoslovakiska, polska, engelska, irländska och norska frågor. Internationella problem av betydande intresse har Håstad behandlat i artiklarna om »Nationalitetens rätt och segermakt» (1938) och om »Folkvandringar och folkhat» (1947) samt i den lilla skriften om »Krigets folkförflyttningar» (43 s., 1943).

Håstads förnämsta specimen inom den svenska statskunskapens domäner är hans undersökning om »Kabinettsfrågan i svensk politik» (manuskript, 233 s.). Ursprungligen framlagd som licentiatavhandling (alltså senast 1931) har undersökningen i sin historiska del icke förts längre fram än till den sista Lindmanska ministärens avgång 1930. På åtskilliga punkter har emellertid redogörelsen kompletterats med ledning av nyutkommen litteratur. Även om arbetet ännu är ofullständigt och på åtskilliga punkter måste justeras och överarbetas, är det emellertid ett betydelsefullt bidrag till vårt lands senare konstitutionella historia. Några detaljer kunna visserligen diskuteras; redan i sitt nu befintliga skick ger arbetet emellertid en rikt nyanserad bild av de politiska kriser, som lett till framställande av »kabinettsfrågor» i en eller annan form. Näst gradualavhandlingen är detta arbete Håstads mest betydande verk.

Av Håstads övriga bidrag till det svenska statskicket belysning märkes framför allt hans undersökning angående »Tullstridens val och folkmeningen» (Festskrift till ... Axel Brusewitz, s. 105—153, 1941), som på grundval av omfattande studier i den svenska valstatistiken söker klarlägga frihandlarnas och protektionisternas ställning inom valmanskåren vid valen till andra kammaren 1887 (A och B) och 1890. I artikeln »Interpellationer och enkla frågor» (Statsv. Studier, 1944, s. 357—396) ger Håstad en god översikt över de konstitutionella problem, som äro förknippade med de nämnda instituten, och en fyllig redogörelse för praxis under åren 1938—44. Håstads stora förtrogenhet med vårt statskickets faktiska verksamhetsformer kommer till uttryck i de nyttiga småskrifterna om »Det moderna partiväsändets organisation» (75 s., 1938), och »Partierna i regering och riksdag» (68 s., 1938). I detta sammanhang förtjänar också den lilla skriften om »Vad Sverige har gjort för sina inkallade» (64 s., 1942) att nämnas. Håstads stora personhistoriska och sociologiska intressen flyta samman i hans studier om »Tvåkammarriksdagens professorer» (1938), »Riksdagens ålderspresidenter» (1940) och »Näringslivet och riksdagen» (1944). Mera renodlat sociologiska äro den lilla artikeln om »Tjänstemannaklassens betydelse för det svenska samhället» (1946) samt vissa valstatistiska betraktelser.

Håstads mångsidiga kunnighet rörande Sveriges senare historia kommer också till synes i hans recensioner i Statsv. tidskr. 1938, 1939 och 1947 av några nyare statsvetenskapliga arbeten.

Håstads livliga politiska intresse har lett honom till ett mångsidigt politiskt skriftställarskap och några av hans till ansökningen fogade specimina röra sig otvivelaktigt på gränsområdena mellan vetenskap och politik. Det

torde vara förhastat att härav draga den slutsatsen, att han icke vet, var den gränsen går. Till dessa specimina höra de artiklar, vari han ur olika aspekter behandlar samlingsregeringens och »partiregeringens» problem m. m.

Av vad som anförts torde det framgå, att Håstad väl styrkt sin kompetens till en professur i statskunskap.

Det återstår att gradera kompetensen mellan de två sökandena till professuren. Enligt Stockholms högskolas grundstadgar skall högskolans styrelse »i första rummet fästa avseende vid den vetenskapliga skickligheten». Detta krav torde icke äga mindre giltighet för dem, vilka som sakkunniga skola yttra sig över sökandenas »inbördes företräde».

Rent kvantitativt har Thermænius' författarskap en klar överlägsenhet, och denna överlägsenhet kunde ha haft en betydelse, om den ådagalagt författarens vetenskapliga skicklighet på ett flertal statsvetenskapliga forskningsområden. Med mycken energi — men också med en påfallande ensidighet — har Thermænius emellertid ägnat flera av sina utgivna arbeten till en historisk deskriptiv behandling av det svenska partiväsendet. Det torde icke heller vara möjligt att för Thermænius' vidkommande hävda en större vetenskaplig mångsidighet.

På det svenska forskningsområdet har Thermænius otvivelaktigt en viss överlägsenhet genom sina grundliga och grundläggande studier över det svenska partiväsendet. Man torde icke heller kunna förneka, att partierna spela en betydande roll i det moderna statslivet och att Thermænius därför behandlat centrala statsvetenskapliga problem i sina arbeten om våra partier. För egen del vill jag emellertid gärna bortse från denna synpunkt, då vetenskaplig skicklighet lika väl kan manifesteras i ett ämnes ofta försummade och ofta fruktbara gränsområden som i de s. k. centrala delarna av en vetenskaplig disciplin.

I fråga om främmande länders statsskick har Håstad en klar överlägsenhet över Thermænius. Arbetet om det schweiziska förbundsrådet är både kvantitativt och kvalitativt en förnämligare prestation än Thermænius' arbete om den engelska adressdebatten; Håstad kan dessutom hänvisa till andra skrifter rörande främmande statsskick, låt vara att dessa arbeten icke nå upp till gradualavhandlingens höga nivå. Då den vetenskapliga skickligheten lika väl kan visas på en främmande forskningsuppgift som på en svensk, kan jag för min del icke utan vidare tillerkänna någon prioritet åt den, som har överlägsenhet inom svensk statskunskap. Det hör för övrigt till den svenska statskunnskapens kanske värdefullaste traditioner, att den icke haft synfältet begränsat av nationella skrankor. Denna kontakt med utländska forskningsuppgifter och utländsk statsvetenskap har ofta visat sig fruktbarande även för behandlingen av rent svenska problem.

Ingen av de båda sökandena har på allvar ägnat sina krafter åt de uppgifter, som statsrättsliga och idéhistoriska problem ställa. Detta är onekligen en brist.

Ur den vetenskapliga metodikens synpunkter förete de båda forskarna vissa olikheter. Thermænius visar i sitt övervägande deskriptiva författar-

skap ofta en tydlig benägenhet att bygga upp framställningen på exakta men ofta något elementära data, för att sedan belysa dessa ur några få, stundom relativt elementära synpunkter. Resultatet blir en i hög grad objektiv och exakt redovisning. Håstad möter verkligheten med en spelande, ibland något fantasifull nyfikenhet och han är icke lika sträng som Thermænius vid sovringen av de data, varpå han bygger sin framställning. Synpunkterna äro ofta flera, och därigenom vinnes en rikare och mera nyanserad belysning. Men det händer också någon gång, att han utsuddar gränserna mellan objektivt och subjektivt och tillåter sig värderingar, både av personer och institutioner, som knappast höra hemma i en strängt vetenskaplig framställning. Det händer honom också vid enstaka tillfällen, att det teoretiska och statsvetenskapliga betraktelsesättet glider över i ett praktiskt och politiskt.

Provföreläsningarna företedde icke en sådan karaktärsskillnad, att man med ledning av dem kan göra en klar differentiering av sökandenas meriter som föreläsare. Jag har vid olika tillfällen hört både Håstad och Thermænius föreläsa och många gånger både sakligt och formellt mera tillfredsställande än vid provföreläsningarna. Thermænius kom i en av föreläsningarna med en oriktig uppgift.

Som torde framgå av denna jämförande karaktäristik är det svårt att göra en klar åtskillnad mellan Håstads och Thermænius' vetenskapliga skicklighet. Det förefaller mig emellertid, att Håstads begåvning, sådan den framträder i hans bästa vetenskapliga skrifter, är rikare fasetterad än Thermænius' och att han därför kan göra anspråk på att ha visat en större vetenskaplig skicklighet. Efter mycken tvekan tillerkänner jag därför för min del Håstad ett visst företräde till den sökta professuren.

Lerum den 30 april 1948.

Georg Andrén.

II. PROFESSOR FREDRIK LAGERROTHS UTLÅTANDE.

Till Rektor för Stockholms högskola.

Till fullgörande av mig lämnat sakkunniguppdrag får jag härmed vördsamst anföra följande rörande de två kvarstående sökandena till Lars Hiertas professur i statskunskap och deras kompetens till det av dem sökta ämbetet. Jag nämner dem i bokstavsordning.

Docent *Elis Håstad*, som är född 1900, har avlagt sina akademiska prov vid Uppsala universitet och där blivit docent i statskunskap 1936. Utom i statskunskap har han endast i statistik att uppvisa något överbetyg. Professur i sitt ämne har han uppehållit vid Stockholms högskola en månads tid 1939 och i oavbruten följd sedan den 1 januari 1946. Fyra gånger om har han fungerat som fakultetsopponent å doktorsavhandlingar, alla senare anmälda av honom i Statsvetenskaplig tidskrift. Hans mest omfattande studieresa har avsett det land, åt vars statsskick han ägnat sin gradualavhandling, Schweiz. Hans resor till Sveriges grannländer ha delvis avsett uppgifter, som ha med statsskicket att göra. Utanför universitet och högskola har han bedrivit pedagogisk verksamhet vid skilda militära läroanstalter i stats- och författningskunskap. I stor utsträckning har han också ägnat sig åt journalistiken och därvid fått uppgifter sig anförtrödda, som avse både kommunal- och riksrepresentation. Från ungdomsåren har han varit verksam i det allmännas tjänst. De kommittéer, utredningar och nämnder, vari han deltagit, har jag ej sökt räkna. Last but not least är han ledamot av riksdagens andra kammare och en högt betrodd funktionär inom högerpartiet. Tydligen har han förvärvat en rik praktisk erfarenhet av de företeelser, han som vetenskapsman och lärare har att ägna ett teoretiskt studium.

I samband med sin journalistiska verksamhet bl. a. som redaktör för Svensk tidskrift har Håstad till trycket befordrat alster i tusental, som han dock ansett sakna vetenskaplig karaktär och därför ej bifogat. Ändock belöpa sig de bifogade skrifterna till 84 nummer, varav några äro maskinskrifter. Större delen av hans specimina äro dock ytterst små, och om ett par av de större kan man sätta i fråga, om de ha någon betydelse för detta ärende. Rimligen kan jag icke uppräknat alla skrifterna, än mindre yttra mig därom. Ett urval blir nödvändigt.

Nummer ett bland Håstads specimina är hans doktorsavhandling av 1936 »Regeringssättet i den schweiziska demokratien». Den är också hans största

skrift. Ensam bland alla hans tryckta skrifter är den stor nog att kallas en bok. Det är försvarligt att jag särskilt länge uppehåller mig vid den.

Först som sist må det sägas, att den är en mycket värdefull prestation. Alla delar därav ha dock ej lika stor betydelse som meriter för denna professur.

Inledningen, kallad Förbundsrådsinstitutionens historiska bakgrund, hör otvivelaktigt statskunskapen, närmare bestämt författningshistorien, till. Med hänsyn till kompositionen företer den vissa brister. Jag har ej blivit riktigt klok på huru de båda kapitel, på vilka den är fördelad, hänga samman. Rubrikerna vittna ej om något klart begreppsmässigt sammanhang, och kronologiskt tar det senare ej vid, där det förra slutar. Exekutivmakten är i alla fall medelpunkten, vad den titel förf. satt å avhandlingen som helhet ej ger vid handen. Med regeringssättet kan man avse statsskicket överhuvud. Förf. söker visa, huru förbundsrådet framväxer under växelverkan mellan historisk erfarenhet och lärd doktrin. Jag behöver ej säga, att ett sådant problem intresserar mig, och jag finner, att förf. förebragt vägande skäl för att den förra haft störst betydelse. Mycket intressant är också i och för sig vad förf. meddelar om Ludwig Snells författningsprojekt och hans försök till en kompromiss mellan Rousseau, Montesquieu och Constant. Den senare tappas dock helt bort i framställningen, och vad beträffar Montesquieu, som ju spelat så stor roll för Förenta Staternas författning och för författningsdiskussionen i Sverige, skulle man gärna velat se framhållet, vilken helt annan roll han spelat för den schweiziska författningens tillkomst. Någon sorts veto får ju förbundsrådet, när det 1848 kommer till, icke. Mest synes det vara legislaturen, som profiterat av maktseparationen. Atskilligt hade att döma av vad Burckhardt anför i sin grundlagskommentar under §§ 71 och 95 i 1874 års författning varit att säga om problemet. Själv säger förf. s. 415, att regeringen ej blivit mer än ett expeditionsorgan. Tydligt är att i det långa loppet Montesquieus inflytande blivit ringa i ett land, vars författning lika väl före som efter 1848 präglats av maktfusion.

Utom denna anges från början den kommunala karaktären, kollegialiteten och den demokratiska urgrunden ha präglat schweiziskt författningsliv. Förf. borde dock ha angivit, vad han i första fallet menar. Menar han och Pontus Fahlbeck, till vilken han hänvisar, blott att de stater, genom vilkas förening den schweiziska förbundsstaten kommit till, hade den ringa yta en kommun brukar ha? Begreppet kommun förutsätter dock begreppet stat (se Halvar Sundberg, Kommunalrätt I, s. 26 ff.). Större betydelse för förf:s problemställning har kollegialiteten, som i Schweiz haft en rival i en vad jag vill kalla om ej en monarkisk så en monokratisk princip, representerad av Landamannen. Det kunde varit intressant att se denna motsats inställd i ett större typologiskt sammanhang. Förf. kan knappast värja sig genom att säga, att hans uppgift är genetisk, ej komparativ. Han gör dock en jämförelse med England, som är föga givande. Bättre hade varit en hänvisning till hurusom kollegialprincipen av puritanerna lanserades som ett värn mot maktmissbruk (se Hatschek, Englische Verfassungsgeschichte, s. 433 ff.). Jämte den regelbundna växlingen i maktens innehav utgör den ju det särmärke, som alltsedan republiken avlöste monarkien i Aten och Rom har karakteriserat den förra. Jag har också svårt att förstå,

att icke helvetiken genom den kollegiala form, den gav regeringen, haft något att betyda, när det gällt att stärka kollegialitetsprincipens ställning i Schweiz.

Efter den författningshistoriska inledningen hade man väntat, att förf. omedelbart övergått till en systematisk. Man får emellertid vänta därpå både länge och väl. I stället följer en närmare 300 sidor lång »historisk exposé» med förbundsrådet som medelpunkt. Det är svårt att förstå dess *raison d'être*. I varje fall är dess bredd icke försvarlig. Det är föga givande att, som underrubrikerna »val», »personligheter» ställa i utsikt, i detalj följa förbundsrådsvalen genom årtiondena och överhoppas med segrarnas *curricula vitae*. Den tredje utfästelsen, given i underrubriken »stridsfrågor», gör det hela icke bättre. Förf. glider därigenom helt in på det politiska planet. Vad har för att taga en av framställningens specialrubriker »Adors inval och Ador-Calonders utrikespolitik» för hemortsrätt i en statsvetenskaplig framställning av det schweiziska förbundsrådet? Eller vad intressera oss i sådant sammanhang järnvägs- och tunnelbyggnader? De stora författningsrättsliga nyheter, som avsätts som resultat av utvecklingen, referendum, fullmaktssystem, proportionalval, och även inverka modifierande på förbundsrådets ställning, träda alltför mycket i bakgrunden.

Och dock vill jag ej bestrida, att särskilda prolegomena utöver framställningen av förbundsrådets tillkomst ha en plats att fylla i en avhandling sådan som Håstads, helst med hänsyn till att den publik, för vilken han skriver, icke är schweizisk utan närmast svensk. Mina önskningar preciserar jag bäst genom att hänvisa till den avhandling, som Carl-Henrik Höjer skrivit om författningsförhållanden i ett annat litet land, som genom om också icke religiös så dock språklig splittring påminner om Schweiz. Alla de rubriker, som i Höjers avhandling *Le régime Parlementaire Belge de 1918 à 1940* föregå *Analyse Systematique*, näml. *La question linguistique*, *Les parties politiques* och *Les gouvernements (de 1918 à 1940)*, skulle jag velat finna också hos Håstad. Vi hade redan på detta stadium behövt en framställning av de religiösa och språkliga motsättningarna och huru de förhålla sig till den kantonala uppdelningen och partimotsättningarna, gärna åskådliggjord genom kartor. Av de för Schweiz säregna partiförhållandena få vi icke någon egentlig presentation. Sist skulle följt en redogörelse för regeringsväxlingarna och en presentation av förbundsråden men så kort att den blott omfattat en bråkdel av det utrymme Höjer, för vilken dessa växlingar måste vara en huvudsak, utmäter däråt. Alla dessa prolegomena skulle kunnat klareras på mindre än hälften av de sidor Håstad själv ägnar åt sin historiska exposé. Uppdelningen därav på flera avdelningar skulle befordrat klarhet och reda. Som det nu är, har förf. för många olikartade ting att omtala på en gång.

Vad jag sagt om »förbundsrådet i historisk exposé» må ej så uppfattas, som om detta stora parti icke alls vore positivt meriterande. Otvivelaktigt rymmer avdelningen mycket, som är statsvetenskapligt relevant. Ingen må heller tro, att den är ett alster av enkel deskription. Bakom densamma ligger otvivelaktigt ett intensivt icke blott forsknings- utan också tankearbete. Framställningen präglas trots sitt heterogena innehåll av tanke-reda, men medryckande är den icke.

Sällan har jag vid läsningen av en bok konstaterat en sådan skillnad i fråga om det intresse, som jag kunnat avvinna dess skilda partier som i föreliggande fall. Studiet av sidorna 33—318 hade jag svårt att med obruten uppmärksamhet fullfölja till slutet. Sedan har jag varit idel öga. De inemot 400 sidor av boken, som ha en systematisk uppläggning, fann jag i stort sett utmärkta och väl motivera det höga betyg avhandlingen erhållit, Med utmärkt beröm godkänd. De vittna om djup penetration av ämnet och förmåga att på ett klart sätt framställa stundom rätt invecklade sammanhang. Mot kompositionen har jag intet att anmärka. Såsom förf. själv säger i förordet, har han ej kunnat rubba den totalbild, som tidigare auktorer givit av det schweiziska förbundsrådet, men någon så fint nyanserad teckning därav har tydligen ej förut framlagts. Själv har jag ej haft tillgång till annat än översiktsarbeten över det schweiziska statskicket som helhet, men jag tryggar mig till fakultetsopponentens yttrande att något med Håstads avhandling fullt jämförligt specialarbete ej av honom påträffats. De centrala partierna av boken äro så mycket mera meriterande som det är rätt artskilda frågor, som behandlas, kompetens- och organisations- lika väl som rekryteringsproblem. Förf. får tillfälle anlägga både konstitutionella och sociala synpunkter på förbundsrådet. Högst sätter jag framställningen av förbundsrådets kompetens med hänsyn till den fina nyanseringsförmåga, varom den vittnar. Statsrättsliga analyser har förf. dock avstått från icke blott med hänsyn till att andra redan nog inlåtit sig därpå utan tydligen också därför att de äro så föga tacksamma, när det gäller maktägare, som hylla principen att »man ej bryter mot författning eller lag, om man räddar sitt land». Jag skulle i alla fall önskat, att förf. genomgående citerat de grundlagsparagrafer, vilkas tillämpning är ifråga, och beklagar, att när så i ett par fall skett han angivit oriktigt paragrafnummer (90 i stället för 85 å sid. 321 och 88 å sid. 503 stadgar intet om den där omnämnda inkompatibiliteten). Då förf. själv ej är främmande för betydelsen av en handlings överensstämmelse med författningens bokstav (s. 354), kunde man också tycka, att när han sid. 351 citerar »Aufstellung» i § 85 p. 10 som stöd för förbunds församlingens rätt att både höja och sänka anslagsäskanden, han bort citera »Entwerfung» i § 102 p. 14 till stöd för förbundsrådets ensamrätt att föreslå nya skatter. Den statsteoretiska belysning förf. sporadiskt ger sitt ämne (s. 385, s. 388), fann jag givande. Detsamma gäller jämförelserna med Sverige liksom med andra länder. Att förf. ej fann anledning till ett observandum, när motsvarigheter till frihetstida institut och problemställningar föreligga, må vara honom förlåtet. Överhuvud har jag frapperats av huru tacksamma jämförelser äro med Sverige, men kan ej klandra förf., för det han ej gjort mer därav. Kompositionen skulle därigenom ha sprängts. Hans huvuduppgift har varit att teckna det schweiziska förbundsrådet som sådant, och han har därvid funnit något, som återkommer på alla punkter: en starkare maktställning än författningstexten låter förmoda.

Kapitlet om förbundsrådets organisation och arbetsätt avhandlar problem, som i och för sig äro mindre intrikata än kompetensproblemet, men det är konstitutionellt fullviktigt. Här får förf. användning för kasuistiken i det historiska kapitlet men lyckas därför ej häva läsarens misstanke att

disproportion råder mellan mål och medel. Beundransvärd är den säkerhet, varmed han följer förbundsrådets rundvandringar genom departementen. I kapitlet »val och valda» spela de regionala synpunkterna en huvudroll. Säkerligen skulle de fått en bättre relief, om den systematiska framställningen av det schweiziska språk- och religionsproblemet kommit med bland vad jag ovan kallat prolegomena.

Den sista avdelningen, Förbundsrådets politiska ställning och funktioner, är ur vissa synpunkter den intressantaste så till vida som den har de vidaste perspektiven. Författningstypen, sådan den ytterligare utgestaltats genom årtiondens »Verfassungswandlung», bestämmas där i jämförelse med andra länders författningar. Så centrala problem som parlamentarism och koalitionsregering ventileras med skicklighet. Men framställningen är också av betydelse därigenom att den ger förf. en fullt legitim rätt till utvidgning på den andra statsmaktens område. Det är ju nämligen karaktären av regeringens samarbete med parlamentet, som är bestämmande för om parlamentarism skall anses föreligga eller ej. Även referenduminstitutet får sitt kapitel. Det centralaste kapitlet i denna avdelning, om ej i hela boken, är det, som kallas Den schweiziska parlamentarismens uppkomst och särdrag, men det är också det mest utmanande. Förf. stannar efter mycket resonerande så reservationslöst inför uppfattningen, att parlamentarism existerar i Schweiz, att han kan tillkännage den i en rubrik utan frågetecken. Jag kan härvid icke följa honom, då jag menar, att genom hans etikettering väsentliga olikheter mellan det schweiziska statsskicket å ena sidan och det engelska och det franska å den andra bortskymmas. Och dock utgår förf. ej från någon unik definition av parlamentarismen utan menar sig i förhållandet mellan förbundsråd och förbunds församling återfinna just vad Brusewitz i sin bekanta undersökning av parlamentarismens väsen anser väsentligt för densamma, näml. samstämmighet mellan regering och representation och det senare organets förtroende för det förra. Från denna karaktéristik avvika dock ej så mycket vad de auktorer, som Håstad i detta sammanhang bekämpar, ha att säga om det schweiziska regeringsättet. »There is», säger Lowell, när han i Governments and parties in continental Europe jämför det schweiziska förbundsrådet och det engelska kabinettet, »the same mutual confidence and intimate cooperation between the executive and the legislature». Och dock låter han strax efteråt England och Schweiz representera var sin metod »of treating public officers, one of which consists in holding them politically responsible for all their acts, the other in making them independent and trusting to their own conscience for a faithful performance of duty». Avgörande i fråga om förbundsrådet är den de administrativa synpunkternas dominans över de politiska, som Håstad själv vitsordar, då han s. 550 förklarar, att man i ett nödtvunget val mellan politiker utan förvaltningsduglighet och förvaltningsmän utan politisk ställning föredrar det senare alternativet. Senare kallar han förbundsråden för kuggar i ett maskineri, vad väl stämmer överens med Lowells term »business body» och Fleiners »Geschäftsregierung». Håstad kan visserligen anföra exempel på kabinetsfrågor och försök till misstroendevota, men de tillhöra det förgångna (s. 611 ff.). Ansvaret är icke politiskt. »The mutual confidence» tar sig uttryck däri att förbundsråden underordna sig sin uppdrags-

givares beslut även när de gå stick i stäv med deras egna meningar — avgång skulle vittna om bristande lojalitet — och att — orden äro närmast en översättning av Lowells — uppdragsgivaren litat på att förbundsråden göra sin ämbetsplikt. Demission av politiska orsaker är lika sällsynt som uteblivna återval av dem, som alltjämt äro kapabla att mottaga dem. Håstad kan själv endast anföra ett exempel på försök att utnyttja det schweiziska dechargebetänkandet för en storpolitisk aktion genom att gilla gjord anmärkning, och han karakteriserar hela institutet såsom en aktiebolagsliknande redovisning, endast betydelsefull för utgestaltandet av administrativ praxis (s. 398). Man har stannat inför samma prosaiska ämbetsmannansvar, som jag anser även den svenska grundlagsstiftaren har avsett genom R. F. § 107.

Kring den stora och ovanligt förtjänstfulla doktorsavhandlingen har Håstad i sin på vissa bestämda intressesfärer uppdelade skriftförteckning grupperat en rad smärre skrifter, somliga äldre, somliga yngre än huvudarbetet. Karaktär av vetenskapligt specimen har blott »Den schweiziske generalen» (1935). Ämnet ligger dock alltför nära doktorsavhandlingens för att i väsentlig grad komplettera Håstads redan genom denna så rikt dokumenterade kompetens vad beträffar Schweiz' statsskick. Den är ej heller så väl skriven och rymmer icke så fina analyser. I andra skrifter kommer Håstad in på fullmaktslagstiftning och referendum, men de äro ej av större betydelse och ej alltid väl formulerade (se »Ny fullmaktslagstiftning i Schweiz», s. 62 f.).

Den andra intressesfären har Håstad betecknat »Balticum». Den rymmer en rad i skilda tidskrifter publicerade småskrifter, som visa förf:s stora kunskaper om de tre staternas författningsutveckling. Ingen har dock karaktär av verkligt akademiskt specimen. En del höra politiken eller folk-rätten till. Redogörelserna för Estlands och Litauens författningar äro för packade för att bli rätt njutbara. Bäst skriven är den lilla helt populära »Den författningspolitiska utvecklingen i Balticum» (1944).

Bland skrifter, som Håstad sammanfört under rubriken »Utländskt i övrigt», är det blott de, som behandla Irland och Sovjet och av det senare påverkade länder, som ha betydelse som specimina. Också om den förra, kallad »Irlands författningsutveckling och nya konstitution» (1938), gäller, att den är för koncentrerad. De genetiska och komparativa synpunkterna komma dock mer till sin rätt än i redogörelsen för Litauens författning. Riktigheten av förf:s referat sätter jag i fråga, för så vitt angår formerna för presidentens avsättning. »Arbetsformerna i Sovjetunionen», som jag trots det de först utkommit efter specimenstidens slut tillåtit mig läsa i Statens offentliga utredningar 1947:80 och ej i det ansökningshandlingarna bilagda korrektivet, innehåller vida mer än den utlovar. Av en stor del av Sovjets författning ges där en skildring, som är både njutbar och instruktiv. Med större pretentioner framträder den maskinskrivna »Sovjetryska inflytelser på den östeuropeiska författningsutvecklingen». Ämnet är ju synnerligen betydelsefullt men resultaten också ganska lätt vunna, när förf. om också ej helt lyckats i sina bemödanden att spåra upp de ej så lätt tillgängliga författningarna i Ungern, Bulgarien, Jugoslavien och ryska zonen av Tyskland. Beträffande den senare är han redan distanserad av

Simson i Statsvetenskaplig tidskrift 1948 h. 1. Om framställningen gäller igen, att den är för hårt packad. Man skulle velat ha en utförligare redogörelse både för Sovjets ideologi och principerna för dess positiva författning, innan man går att ta ställning till frågan i vad mån någon rysk rättsreception ägt rum i de angränsande staterna. Man skulle också velat ha en framställning av vad dessa själva hade för inhemska erfarenhet att ställa däremot. Den välskrivna sammanfattningen rådde blott till en del bot på bristen. Intressant var få uppvisat, huru stor självständighet som i alla fall visats mot främmande rättspåverkan. Det hela uppfattar jag såsom allenast ett utkast till en stor undersökning.

Inom avdelningen Nationalitetsproblem tilldrog sig »Nationalitetens rätt och segermakt» (1938) min uppmärksamhet genom den förmåga av självständigt tänkande över sagda problem, som den röjer. Förf. tillät sig däri ett visst avståndstagande från själva Harald Hjärne.

Vad Håstad i övrigt har skrivit avser Sverige. Jag har icke ansett skäligt att vid granskningen därav respektera den gruppering han själv gjort utan föredrager att taga skrifterna i följande ordning: 1) sådana, som anlägga konstitutionella synpunkter eller överhuvud avse maktförhållandena mellan statsorganen, de rättsliga så väl som de faktiska, 2) sådana, som anlägga sociala eller personliga synpunkter på de politiska företeelserna, 3) sådana, som avse valstatistik och valteknik. Att indelningen ej tillkommit utifrån en fullt enhetlig indelningsgrund tycker jag betyder mindre. Huvudsaken är att den är praktisk. Att eventuella utvecklingslinjer bortskymmas torde förf. förlåta mig. Han har själv genom den systematik han gjort sagt ifrån, att han icke anser ett genetiskt betraktelsesätt fruktbart. Och jag tror icke heller, att han i större utsträckning förändrats under det decennium och mera han varit vetenskapligt produktiv.

Inom den första gruppen nämner jag först ett par för utländsk publik avsedda korta framställningar av Sveriges författning. »The Swedish Constitution» (1942) synes mig accentuera just vad en engelsk läsekrets kan ha intresse av att få veta. Jag betvivlar dock, att den, då förf. kallar utskott överlag för committeer och utrikesnämnd och utrikesutskott utan åtskillnad för Foreign Affairs committee, får en rätt föreställning om de två sistnämnda instituten. Ej heller mot »Verfassung und Verwaltung» (1941) och »Constitucion y gobierno» (1945), som tyckas innehålla precis detsamma — en verklig jämförelse har jag ej kunnat göra, då jag ej kan spanska —, har jag något väsentligt att anmärka. Jag tycker dock, att det är besynnerligt, att förf. ändock han säger, att ministerstyrelse i Sverige ej existerar, kallar departementen för ministerier. Ett klart fel gör förf. sig skyldig till, då han låter det bekanta uttrycket »styra med råds råde» återgå redan på Magnus Erikssons landslag. Det förefinnes ju först i Kristoffers landslag.

Till översiktsverken räknar jag också den i Från departement och nämnder publicerade »Kristidsförvaltningen» (1939). Den är vad den ger sig ut för att vara, en redogörelse. Den är nyttig men föga läsbar.

Större betydelse ha en rad smärre skrifter, som avhandla i grundlag eller konstitutionella stadgar fastställda institut. Störst av dem är »Interpellationer och enkla frågor» (1939), som i viss utsträckning arbetar med statistiska metoder. Värdet av förf:s statistik förringas dock av vad han

s. 394 meddelar om andra vägar än spörsmålens, på vilka riksdagsmännen komma i kontakt med statsråden. Mest betydelse för mig har skriften genom den kontakt, vari förf. där kommer med statsrättsliga problem, låt vara föga subtila. På frågan varför svarsplikt för statsråd måste fastställas i grundlag inlåter han sig ej. Då det av förf. i nämnda skrift närmare avhandlade statsrättsliga problemet avser spörsmål på urtima riksdag, kan det vara skäl att i samband därmed nämna den endast ett par sidor långa »Urtima och lagtima höstriksdag» (1941), liksom många av i det följande nämnda småskrifterna publicerad i förf:s eget organ Svensk tidskrift. Den uppvisar en rad konsekvenser, som man säkerligen ej tänkt på, när man förvandlade riksdagens höstsessioner från urtima riksmöten till fortsättningar av en förpuppade lagtima riksdag. Att han icke inlåter sig på det opraktiska problemet om ändock ej högsta domstolen även under riksdag har rätt avge lagförklaringar må varda honom förlåtet. »Riksdagens nyckfulla voteringsordning» (1937) visar förf:s förmåga av klart tänkande över ett intrikat författningsproblem av teknisk natur. »Den konstitutionella kontrollen» (1942) anlägger de lege ferenda synpunkter, i det förf. däri föreslår, att genom ändring av R. F. § 107 legitimera förfarandet med anmälningar utan anmärkning. Fördenskull borde han icke varit förhindrad diskutera, vilken misstyndning av §:ns syfte, som föranlett det grundlagsstridiga förfarandet. I »Överbefälhavaren och grundlagen» (1936) utgår förf. liksom Malmgren och väl flera därtill från den föreställningen, att R. F. § 14 avser ett av konungen personligen utövat befäl, skilt från det, som avhandlas i § 15. Som jag sökt visa i min bok om 1809 års regeringsform, var det grundlagsstiftarens ursprungliga mening att i § 14 ange, hur den i § 13 omtalade befälsrätten skulle utövas. Om man sedan under konungen i kommandokonseljen vill ha ytterligare en befälsmyndighet gemensam för alla rikets försvarskrafter, så blir det en förvaltningsorganisatorisk och terminologisk fråga.

Ett statsrättsligt problem möter också i »Statstjänstemännens trygghet och rättsliga särställning» (1946). Något särskilt skarpsinne vid uttolkningen av R. F. § 36 röjer förf. icke, och i de få rader, varmed uppsatsen inledes, får han tillfälle röja, att han ej är förtrogen med svensk författningshistoria. Men det faktiska läget nu till dags känner han synbarligen väl till.

En särställning intar den maskinskrivna lilla uppsatsen »En eller två läsningar i riksdagen?» genom de statistiska tabellernas dominans. Vad förf. genom dem vill belysa är i vilken utsträckning riksdagsmän ändra ståndpunkt eller, som förf. med en antikverad term uttrycker sig, »byta sedel», när det kommer till gemensam votering. Någon särskilt stor betydelse har frågan icke, då som förf. själv framhåller gemensam votering så sällan förekommer och ändring därvid blott äger rum i icke politiskt betonade frågor. Jag har företett uppsatsen med bilagor för professor Quensel, som fann den vara en god liten sak. Han ville dock gärna sett belyst, om icke de, som ändrade sig, gjorde det för att komma på den segrande sidan. Själv skulle jag gärna velat se det reformförslag närmare utvecklat, som avser att göra slut på ändringarna.

I ett par uppsatser har Håstad belyst, huru maktfördelningen mellan k. m. t och riksdag de facto ställt sig i skilda situationer. Ett icke ringa

värde ha »Riksdagen och krisen» (1941) och »Samlingsregeringen» (1944) genom den förmåga att avvinna politiska företeelser statsvetenskapligt relevanta synpunkter, som deras förf. visar sig vara i besittning av. I den senare kan man säga, att en hel liten avhandling om samlingsregeringen, tillhörande statskunskapen och ej den politiska historien, blivit skisserad.

Ät de faktiska statsorgan, partierna äro, har Håstad ägnat de båda Verdandiskrifterna »Det moderna partiväsendets organisation» (1945) och »Partierna i regering och riksdag» (1944) samt den korta festskriftsuppsatsen om det egna partiets arbetssätt, kallad »Hur ett riksdagsparti arbetar internt» (1942). Den förstnämnda har haft en föregångare i en här senare presenterad skrift av Thermænius men lyckas undvika dess longörer genom att ta de likartade partiorganisationerna under ett. Egendomligt är att förf. låter sin konkurrents parti, lantmannapartiet, komma till världen den sista ståndsriksdagen i stället för den första kammarriksdagen. Den senare Verdandiskriften är avgjort den bästa, rik på fina iakttagelser och fina omdömen, baserade väl även på förf:s personliga erfarenheter från riksdagslivet. I den daterar han lantmannapartiets födelse till 1886.

Att också de s. k. organisationerna intaga en ställning som faktiska statsorgan har Håstad tillfälle visa i »Den svenska 'korporatismen'» (1940), som i förhållande till sitt ringa omfång är ett tungt vägande specimen.

Håstads största arbete inom svensk statskunskap utgöres av en maskinskriven avhandling, kallad »Kabinettsfrågan i svensk politik», belyst med hänsyn till förhållandet mellan regering och riksdag. Sista sidan har nummer 383, men sidorna 161—249 och 286—349 äro oskrivna. Jag antar talen valts för att markera det kvantitativa förhållandet mellan vad som är färdigt och vad som ytterligare är att göra. Ätminstone språkligt sett kräver dock också vad som företetts nya krafftåg. Lejonparten av vad som nu föreligger utgöres av kasuistik, men ej heller den är slutförd. Vad som återstår menar förf. dock vara det minst krävande partiet. Alla »fall» i sviten har förf. avsett att få med. Det är svårt att säga, om något överhoppats, men en borgen för att så icke skett ligger däri, att de, som presenterats, gå intill gränsen av vad som kan kallas kabinettsfråga. Många gånger hela den överspända epoken igenom tycker man, att gränsen överskridits. Så redan inför det första fall, som skulle direkt höra till ämnet, nämligen »polska frågan 1863». Huru förf. kunnat taga med »dechargedebatten 1872» förstår jag ej alls. Statsrådet Bergströms förklaring, att han tänkte avgå, om andra kammaren beslöt en skrivelse till konungen om avlägsnandet av hans rådgivare enligt R. F. § 107 kunde ju av ingen uppfattas som ett medel att förbjuda kammaren att avstå från skrivelse. Vad Bergström »hotade» med ingick ju bland det som opponenterna inom kammaren ville uppnå. Fallen, som alla rubricerats vart och ett för sig, utgöra ett slags fristående uppsatser. Ofta ställa de stora anspråk på läsaren. Redan de ständiga scenväxlingarna äro tröttande, och detsamma äro också ibland de riksdagshistoriska skildringarna som sådana. Vid »Bergsprängningen 1875» har jag satt mina frågetecken. Jag undrade, varför statsutskottets skrivelseförslag, som bejakats av andra kammaren, skulle anses »bragt ur världen», därför att första kammaren bifallit propositionen. Borde det ej haft sina chanser i den gemensamma votering, som kom till stånd? Att statsutskottets voterings-

proposition så avfattats, att den, som röstade ja, biföll propositionen, medan om nej segrade samma proposition avslogs utan att därför skrivelseförslaget antogs, därom få vi intet veta, ej heller huru härmed hängde samman (jfr Carl Ifvarssons anförande i andra kammaren den 3 maj, s. 16). Också den i mycket förtjänstfulla »Arbetslöshetsdirektiven 1923» rymmer onöjaktigheter. Först och främst blir man desorienterad, när förf. hänvisar till andra kammarens protokoll n:r 23 i stället för n:r 21. Och man sätter ett stort frågetecken, när han påstår, att »några högermän och bondeförbundare ... i den första voteringen tvärt emot planen röstade för sitt partis reservation». Förmodligen menar han den andra voteringen eller den som gällde kontrapositionen i huvudvoteringen — den första gällde kontraposition i votering om kontraposition i huvudvoteringen — men i denna fanns som i alla voteringar blott två alternativ, i detta fall utskottets liberala hemställan och högerreservationen. Huru kunde högermän och bondeförbundare rösta var och en för sitt partis reservation, såsom det citerade uttrycket väl får tolkas? Höger och bondeförbund utgjorde väl rimligen icke ett parti? Många fall äro dock återgivna på ett klart, ja ibland medryckande sätt och överhuvud vittnar kasuistiken om en djup förtrogenhet med svensk riksdagshistoria efter 1865.

Vid studiet av kasuistiken har jag ibland satt i fråga, om det icke varit bättre, om förf. i stället för en rapsodisk framställning givit oss en fortlöpare med vissa bestämda ledmotiv. Ett sådant skulle varit den sättnings mellan »förtroendepolitik» och »sakpolitik», som förf. talar om å s. 37 och sedan ofta återkommer till. Vi skulle bättre än nu sker sett, huru den förra får övertaget allt efterhand som partier och ministärer konsolideras. I samband med den senare konsolideringsprocessen skulle vi också fått göra bekantskap med den till konungen ställda kabinetsfrågan, som förf. nu behandlar inledningsvis och — med hänsyn till den rubrik han givit sin undersökning — ganska summariskt. Det är naturligt nog att lantmannapartiet länge företrädde sakprincipen, ty det kunde ju rymma rätt stora meningsskiljaktigheter även i vitala frågor. Det är också naturligt att Staaff, såsom framgår av ett viktigt och förut känt uttalande, s. 379, drar en lans för förtroendepincipen, ty han är väl den förste, som riktigt förstått att sammansvetsa ett parti till en enhet (se mitt utlåtande om Thernænius, s. 270). Alltid skulle vi haft den milieu levande för oss som betingat kabinetsfrågans olika arter. Atskilliga skrymmande detaljer skulle kunnat elimineras.

Dessa reflexioner må gälla vad de kunna. Några anmärkningar äro de knappast. Jag förstår till fullo, varför förf. gjort som han gjort. Materialet lägges fram till läsarens eget bedömande och utan ett uttömmande angivande av fallen skulle icke de indelningar som förf. företar i den systematiska avdelningen blivit möjliga. Alla äro dock ej fruktbara, och förf. framhåller själv visligen de svårigheter de små talen och de flytande gränserna vålla, när det gäller nå bestämda resultat. I ett fall tyckte jag mig kunna konstatera en lucka. Han särskiljer s. 253 sådana kabinetsfrågor, som haft regeringens ordinarie riksdagsstöd till adress, och sådana, som riktat sig till regeringens ordinarie motståndare. De senare exemplifieras dock ej, och jag har från kasuistiken bevarat minnet av att förf. gång på

gång framhållit det orimliga i att med avgång hota dem, som intet hellre önska än se regeringen draga sin färde.

Störst intresse har jag avunnit de resonerande partierna i slutet av avhandlingen. Med en viss saknad konstaterade jag, att förf., då han diskuterar vad han kallar kabinettsfrågans substitut: riksdagsupplösning och veto underlät att diskutera om anslag- och bevillningsveto existera, men kanske hade en sådan diskussion utgjort en avvikelse från ämnet. Synnerligen värdefull fann jag konfrontationen av kabinettsfråga och dagordning och hans framhållande av att det är den förra som ger den svenska parlamentarismen dess särart. Att Oskar II genom att uppmuntra kabinettsfrågan mot sin vilja arbetat parlamentarismen i händerna får väl betecknas som en Håstads upptäckt.

Till den sociala gruppen höra bl. a. »Tvåkammarriksdagens professorer» (1938) och »Näringslivet och riksdagen» (1944), som på ett värdefullt sätt komplettera de undersökningar av den svenska riksdagens sociala sammansättning, som verkstälts av det statsvetenskapliga seminariet i Uppsala. De utgöra desslikes ett nytt vittnesbörd om det levande personintresse, som framträdde i doktorsavhandlingen. Där om vittna ännu mer »Riksdagens ålderspresidenter». Man tycker nästan, att ett så intensivt forskningsarbete kunde inrikta sig på ett värdigare föremål. Till gruppen må också hänföras de båda statsmannabiografierna över resp. »Arvid Lindman» (1936) och »Per Albin Hansson» (1946). Särskilt den sista har synt mig vara utmärkt.

Inom den tredje gruppen äro de mest betydande skrifterna »Några sifferreflexioner kring valet» (1936) och »Tullstridens val och folkmeningen» (1941). Jag har vid studiet därav imponerats av förf:s förmåga att bearbeta och draga slutsatser av ett besvärligt siffermaterial, men då min respekt huvudsakligen kunde ha sin grund i att jag själv är främmande för statistiska metoder — e longinquo major reverentia — har jag igen vänt mig till professor Quensel för att få höra hans omdöme. Detta har varit positivt om också ej i lika grad på alla punkter. I en del fall har han styrkt mig i mina erkännande omdömen, i andra har han delat mina tvivel om full klarhet vunnits, i andra igen framhållit vad jag ej själv skulle observerat. Högst sätter han den förstnämnda skriften. Den är enligt honom ett specimen av en intelligent och i sina stycken väl insatt forskare. Genomgående har ämnet upplagts på riktig bog. Den har emellertid — och den reflexionen gör ju envar strax — tillkommit av en slags otålighet, i det publicerandet av de officiella valsiffrorna ej avvaktats. Dessa ha ej visat så stor utjämning av röstfrekvensen mellan stad och land som Håstad förmodat, och hans siffror i fråga om övergången från parti till parti måste sägas vara osäkra. I de intressanta reflexionerna i uppsatsens början om den ofrivilliga röstskolkningen, som fånglat mitt intresse, kunde prof. Quensel helt instämma. Om uppsatsen i dess helhet ville han dock ha uttalat att de däri diskuterade problemen borde blivit föremål för en mer på djupet gående behandling. Den andra uppsatsen, som vill bestämma i vad mån tullstridens mandatsiffror ge ett korrekt uttryck för folkmeningen bland de röstberättigade, värdesatte prof. Quensel icke lika högt, men han fann den dock vara en god merit. Problemet vore principiellt riktigt upp-

fattat. Mina tvivel huruvida full klarhet vunnits i fråga om de indirekta valen delades av min kollega.

Av övriga uppsatser i denna grupp nämner jag »Tjänstemannaklassens betydelse för det svenska samhället» (1946), som för statskunskapen är betydelsefull genom att klargöra relationen mellan partier och socialklasser och tänder med hänsyn till den mellanställning, som tjänstemannaklassen visas intaga, vissa framtidsförhoppningar hos den, som i parlamentarismen ser ett den labila jämviktens system, och »Några sifferkommentarer till röststrejken» (1940).

Utanför raden av Håstads egna skrifter nämner jag de partier av ovan nämnda »Redogörelse för arbetsformerna i främmande länders parlament» (1947), som under hans ledning författats av deltagare i hans seminarium och föreläso i korrektur före specimenetidens utgång, låt vara något sådant ej översänts till mig. Vad jag haft att hålla mig till har varit den tryckta efter specimenetidens utgång till mig översända utredningen. Otivelaktigt utgöra de skilda av Håstad själv enligt intyg av arbetsutredningens ordförande ofta synnerligen grundligt överarbetade uppsatserna vackra vittnesbörd om seminarieledarens förmåga att organisera ett vittfamnande forskningsarbete. Att samlingen i den mån de förhållanden, för vilka redogörelser lämnas, bli bestående blir till ovärderligt gagn även för den akademiska undervisningen är också ställt utom tvivel. Ifrågasättas kan dock, om uppgifter av sådant slag som de ifrågavarande äro så tacknämliga vid seminarieövningar. En skarp problemställning saknas. Det kan ju emellertid mycket väl hända, att materialet med hänsyn till önskvärheten av diskussion grupperats annorlunda vid övningarna än som skett i den tryckta utredningen.

Håstads provföreläsning över förelagt ämne »Statschefens ställning i länder med parlamentariskt styrelsesätt. Kasuistik och principdiskussion» gav icke direkt vad jag väntat, nämligen samlade redogörelser för några celebra fall inom svenskt, danskt, engelskt, franskt och belgiskt författningssliv med ingående principbelysning därav. Vad man fick, var snarast en redogörelse för statschefens olika funktioner världen utöver med tydliga anspråk på allsidig behandling. Prestationen imponerade emellertid på mig genom den kringssyn, varom den vittnade. Den, som så väl följer alla politiska skiftningar, har tydligen också mycket att berätta om därvid aktualiserade konstitutionella problem. Principbelysningen låt dock vänta alltför länge på sig och följde med hänsyn till att tiden redan var överskriden i alltför forcerat tempo för att bli riktigt givande.

I föreläsningen över det självvalda ämnet »Proportionalismen i de nordiska länderna och personlighetsmomentet» behandlade Håstad ett ämne, som han redan snuddat vid i sina »sifferreflexioner» från 1936. Så vitt jag kunde förstå, vittnade den så väl om intim förtrogenhet med lagtexter och siffermaterial som om förmåga av självständigt tänkande över de problem som voro i fråga.

Vid en återblick på Håstads produktion stannar jag igen inför det faktum, att han endast har en enda bok att uppvisa. En annan är i görningen, men det finns en del att göra, innan den blir färdig. Han har tydligen haft svårt att samla sig, varpå svårigheten nu kan bero. I stället har han

splittrat sig på en mängd uppgifter av till stor del icke akademisk art, som dock avsatt som resultat värdefulla smärre bidrag till statskunskapen. Sällan torde småskrifter ha spelat en så stor roll för styrkande av en professorskompetens som i föreliggande fall. Ingenstädes finnes dock föreskrivet, att de tunga pjäserna skola bli avgörande i en akademisk strid. Vad Håstad utöver doktorsavhandlingen författat inom utländsk statskunskap är rätt deskriptivt. Det vittnar i alla fall både om lärdom och vaksamhet. Vida tyngre väger vad han skrivit i svensk statskunskap. Så väl genom flera av sina tryckta småskrifter som genom den stora maskinskriften har han visat sig vara en god kännare av den svenska riksdagen. Särskilt betydelsefull är hans förtrogenhet med valtekniska problem. Statsrättsliga problem har han i någon mån kommit in på, författningshistoriska däremot icke, om man bortser från den korta inledningen till doktorsavhandlingen. Den allmänna statsläran har han endast lätt vidrört. Icke förty kan man för hans räkning tala om mångsidighet. Och intet av vad han skrivit är demeriterande. Jag förklarar honom kompetent till det av honom sökta ämbetet.

Docenten *Edvard Thermænius*, som är född 1896, har avlagt sina lärdomsprov till större delen vid Uppsala, till en mindre del vid Lunds universitet och har utom i statskunskap höga betyg i så väl historia som geografi. Hans akademiska lärareverksamhet företer den egendomligheten att den varit knuten till alla de fyra universitet och högskolor, som rimligen kunnat komma i fråga. Först blev han docent i Uppsala, senare i Lund, där han fungerat den längsta tiden, därefter i Göteborg och nu är han docent i Stockholm. Med skäl skulle han kunna säga, att ingen fyllt en akademisk bana liknande hans. Han har också fungerat som professorsvikarie så väl i Uppsala som i Lund. Som fakultetsopponent, resp. lärarerådets opponent, har han tjänstgjort både där och i Göteborg. Hans examina ha också varit inriktade på vinnande av lektorskompetens. Han har varit lektor i Kalmar och Göteborg och är det nu i Stockholm. Därjämte har han fungerat som rektor och föreståndare för provårskurs. I stor utsträckning har hans krafter tagits i anspråk i folkbildningsarbetets tjänst. Hela Sverige känner honom som radioföreläsare. Han har engagerats i en kommittéutredning, som hade den gemenskapen med förevarande ärende att den avsåg det akademiska befordringsväsendet. Han har biträtt Informationsstyrelsen i en rad angelägenheter, som bl. a. avse pressens verksamhet, och har sedan haft först dess och senare Utrikesdepartementets uppdrag att utarbeta en framställning över Sveriges utrikespolitik under det andra världskriget. Slutligen må nämnas, att han i forskningssyfte företagit en mängd resor inom både Sverige och andra europeiska länder. Att de ej utsträckts till den nya världen beror på kriget. Först efter dess slut men också specimen-tidens har han haft tillfälle besöka U. S. A.

De skrifter, som äro bilagda Thermænius' ansökan belöpa sig till ett tiotal fler än Håstads eller exakt 96. Blott en, en i viss mån självbiografisk om doktorsavhandlingens tillkomst, var icke med i den konkurrens om den Skytteanska professuren, vari Thermænius nyligen deltagit. Däremot

saknas flera, som voro med där. Då jag icke funnit skäligen att ändra mina omdömen om Thermænius' produktion, återger jag ord för ord vad förut nedskrivits och avtryckts i Statsvetenskaplig tidskrift 1947 h. 3 med undantag av sådant, som avser återtagna skrifter.¹ Mitt eget förut avgivna sakkunnigutlåtande måste dock liksom mina medsakkunniges räknas till dokument, på vilka jag har lov stödja mina omdömen om Thermænius' kompetens. Jag har särskilt tagit i övervägande, om till vinnande av likformighet med den presentation, som jag givit av Håstads skrifter, flera skrifter av Thermænius skulle omnämnas än de, som förekomma i mitt tidigare utlåtande, men har icke funnit skäl till utökning föreligga.

Thermænius' föreläsning över det förelagda ämnet »Statsrådsprotokoll och kontrasignation i de nordiska ländernas författningar» var såvitt jag kunde iakttaga ej behäftad med några faktiska fel. Den røjde hans nitälskan att taga reda på hur det faktiskt går till och också en viss kännedom om litteraturen. Men föreläsaren visade icke något större intresse för de stora principiella motsättningarna mellan den svenska och den norska grundlagen å den ena sidan, den danska å den andra. En verklig jämförelse uteblev. Det hade varit intressant att få belyst, huru primitiva de förra äro vad beträffar det konstitutionella ansvaret, huru avancerad den senare. Man hade väntat, att en kännare av Louis De Geer sådan som Thermænius skulle uppvisat, hurusom det är under intryck av de danska bestämmelserna om kontrasignation som denne statsman gör definitivt slut på Karl Johanstidens personliga kungadöme: den kontrasignerande övertar ansvaret för beslutet som sådant och bestämmer därmed också dess innehåll enligt principen att makt följer ansvar. Föreläsaren uppehöll sig icke heller vid den norska vänsterns i strid med grundlagen drivna tes att statsministern genom vägran av kontrasignation kunde bringa ett konungens beslut om intet. Ej heller visade han någon kännedom om vad danska statsrättslärda som Matzen och Poul Andersen ha att säga om de danska statsrådsprotokollens konstitutionella betydelse.

Föreläsningen över det självvalda ämnet »Amerikansk demokrati. Aktuella problem och tendenser» vilade på autopsi. Det var värdefulla lärdomar föreläsaren inhämtat under sin nyss avslutade resa till och i det land, som nu är demokratiens fastaste värn. Några sakliga anmärkningar har jag ej att göra. Det förekommer mig dock egendomligt, att han valt ett så stort ämne. Ett mindre hade givit tillfälle till skarpare problemställning.

Ur formell synpunkt har jag den anmärkningen att göra, att den bestämda tiden överskreds väsentligt. Sådant røjter brist i planläggningen. Men ledigheten i framställningen och säkerheten i framträdandet var densamma som jag känner sedan gammalt.

Trots gjorda anmärkningar få båda föreläsningarna anses tillfredsställande.

Det samlade intryck, studiet av Thermænius' skrifter och åhörandet av hans provföreläsningar efterlämnat hos mig, ter sig på följande sätt. Han

¹ Se denna tidskr. 1947, s. 265 ff.

är en utåtvänd natur med starkt sinne för huru statsskicket faktiskt gestaltar sig. För detta ämnes subtilaste gebit, den allmänna statsläran, har han knappast visat något intresse alls. Också statsrätten är honom främmande. Man märker detta bl. a. därpå att han i sina skrifter överlag drar sig för att komma in på rättsfrågor. Men inom sin speciella och ganska omfattande intressesfär har han utträttat märkliga ting. Hans böcker om partiväsendet äro — det kan gärna sägas en gång till — banbrytande. Först via detta har han kommit in på författningslivet i vanlig mening. Betecknande är att det enda arbete han skrivit därom rör England, där gränsen är så svår att draga mellan konventionella och rättsliga normer.

Så väl från studiet av Thermænius' skrifter som från mitt samarbete med honom vid Lunds universitet har jag mottagit intrycket av att han har stora pedagogiska talanger. Han har förmått väcka sina lärjungars intresse för de delar av sitt ämne, som han själv intresserar sig för, och också hålla det vid liv. Han lockar ett auditorium och han fångar det också.

Jag förklarar honom kompetent till det av honom sökta ämbetet.

Att ange ordningsföljden mellan tvenne sökande, så karakteriserade som här skett, möter vanskligheter. Det är först efter många och långa överväganden, som jag nått fram till ett definitivt resultat.

Utan minsta tvivel har Thermænius vissa påtagliga företräden framför sin medtävlare. Medan Håstad endast kan hänvisa till ett enda tryckt arbete av större omfattning, doktorsavhandlingen, har Thermænius utöver sin doktorsavhandling åtminstone två böcker av större betydelse för denna professur. Hans doktorsavhandling är fastare i kompositionen än Håstads, och den torde bjuda flera egentliga nyheter. Det ofullbordade arbete, som Håstad inlämnat i maskinskrift, Kabinettsfrågan i svensk politik, kan icke uppväga den bok av Thermænius, varmed det med hänsyn till ämnet är närmast jämförligt, Adressdebatten i underhuset.

Men det finns också många synpunkter, ur vilka Håstad är överlägsen sin medtävlare. Först och främst är han mångsidigare. Det är många artskilda problem han sysslat med. Nästan allt vad Thermænius skrivit kan sägas kretsa kring partierna och deras framträdande. Därtill kommer att mycket inom en av de böcker, som jag nyss lagt i vågskålen, ligger på ämnets periferi eller helt utanför. Jämför man igen doktorsavhandlingarna får man säga, att proportionsvis mer av Thermænius' än av Håstads bok tillhör den politiska historien. För så centrala partier inom statskunskapen som allmän statslära och statsrätt är han helt eller så gott som helt främmande. De tillfällen då Håstad kommer in på dessa områden äro visserligen få, men vad han i sådant sammanhang givit utgör dock något, varpå jag kan basera en förväntan, att han skall kunna meddela en god undervisning om sådan statsteori, som fått betydelse för den positiva författningen, och utlägga en grundlagstext. Att Thermænius är främmande för svensk författningshistoria betyder mindre, ty det tycks Håstad också vara. Båda ha använt statistiska metoder, men Håstads äro mer komplicerade än Thermænius'. Överhuvud har den förre finare instrument till sitt för-

fogande än den senare. Thermænius tar ibland väl ytligt på problemen, och till en så fin nyansering som Håstad i de centralaste partierna av hans doktorsavhandling når han icke fram, även när han är som bäst. Att Håstads förmåga av förståelse av författninglivet i dess olika skiftningar icke avtagit med åren därom vittna flera av hans mindre skrifter. Många av hans smärre alster äro helt deskriptiva, men sammantagna ge de jämte skrifter av hans lärjungar, som han inspirerat och korrigerat, intryck av en kringsynthet, som alltid är en värdefull tillgång för en akademisk lärare. Vida större betydelse för breddandet av Håstads kompetens har rimligen hans stora arbete om kabinettsfrågan i Sverige. Genom detta i förening med flera smärre skrifter rycker han upp vid Thermænius' sida såsom en av våra främste kännare av den svenska riksdagen efter representationsreformen.

När jag efter denna mönstring av vad som kan tala för, resp. mot så väl Thermænius som Håstad söker mig fram till facit, blir det följande. Vore en professorsutnämning att betrakta som en belöning för en utförd forskargärning, skulle jag nog anbefalla Thermænius, ty denne kan med hänsyn till att han först av alla upptagit svenskt partiväsen till vetenskaplig behandling mer än Håstad sägas ha gjort en insats av banbrytande art. Från brister kunde jag då ha lov att bortse under hänvisning till tesen att »ingenting göres för sina fels skull utan för sitt värdes skull». Jag behövde då icke heller fästa så stort avseende vid om prestationen till en del fölle utanför ämnets gränser. Så ligger dock ej saken till. Vad jag har att göra är att rekommendera Stockholms högskola den av de båda sökandena, som jag efter studium av deras skrifter anser bäst skickad att fullgöra alla eller åtminstone de viktigaste av de uppgifter, som äro förenade med en professur i statskunskap. Och det blir docenten Håstad.

Ordningsföljden mellan de två blir således

- 1) docent Håstad
- 2) docent Thermænius.

Lund i april 1948.

Fredrik Lagerroth.

III. PROFESSOR HERBERT TINGSTENS UTLÅTANDE.

Till Lärarrådet vid Stockholms högskola.

Docenten *Håstads* ojämförligt viktigaste arbete är doktorsavhandlingen av år 1936, »Regeringssättet i den schweiziska demokratin». Författaren skildrar här ur företrädesvis författningpolitisk, icke statsrättslig synpunkt det schweiziska förbundsrådets historia, organisation, verksamhet och makt-position. Avhandlingen omfattar inte mindre än 700 sidor, varav bortåt hälften ägnas en historisk redogörelse.

Vissa svagheter i detta arbete är uppenbara. En historik är visserligen nödvändig som bakgrund till de mera analyserande partierna, men den har fått onödigt bredd och detaljrikedom; den ofta ingående karakteriseringen av regeringsmedlemmarna under nära ett århundrade präglas, såsom fakultetsopponenten docent Heckscher framhållit, av ett överdrivet begär att »sätta betyg» och den förefaller icke sällan alltför bestämd och onyanserad. I övriga avdelningar saknar man stundom pregnans i uttryckssättet och skärpa i analysen. Särskilt synes det mig som om det schweiziska partiväsendets egenartade karaktär och dess betydelse för förbundsrådets ställning icke tillräckligt grundligt diskuterats.

Dessa och andra erinringar är dock av begränsad räckvidd. Framställningen uppbäres i det stora hela av utomordentligt grundliga insikter och den får friskhet och liv genom den energi och det intresse, varmed så gott som varje specialproblem angripes och utredes. Med konkretion, klarhet och överskådlighet undersökes alla sidor av det behandlade ämnet; man lägger ifrån sig boken med känslan att ha sett en egenartad författningsinstitution inifrån. På punkt efter punkt går författarens undersökning djupare än andra forskares. Stilen är ibland ryckig och slarvig men den bidrar i det hela till det fängslande intrycket genom att bära vittne om författarens iver och inlevelse i ämnet.

Min slutsats blir därför att docent *Håstads* avhandling är en märklig vetenskaplig prestation. Hur högt jag sätter den skall jag åskådliggöra med ett par jämförande omdömen. Den är såvitt jag kan se den bästa författningpolitiskt orienterade framställningen av det schweiziska regeringsättet som över huvud finnes; det är i hög grad beklagligt att arbetet icke blivit översatt till något av de stora kulturspråken och en översättning skulle utan tvivel ge *Håstad* internationell berömmelse. Arbetet är vidare enligt min mening i fråga om vetenskapligt värde jämförligt med de bästa avhandlingar i statskunskap, som utkommit i vårt land, och endast i några enstaka fall har en svensk forskare företett bevis på så ingående och levande

kunskap om ett främmande lands statsskick. Jag vill särskilt betona att avhandlingen visserligen kunde gjorts något, men ej mycket kortare; i huvudsak beror längden inte på omständlighet utan på att författaren har mycket att säga i ett stort och viktigt ämne.

Sina insikter i utländsk statskunskap och över huvud i samtida politik har Håstad dokumenterat genom ett stort antal mindre skrifter och uppsatser. Några av dessa gäller Schweiz, andra de baltiska staterna och Ryssland, men författaren har därjämte varit inne på författningsproblem i en rad andra länder, såsom Irland och Norge. Särskilt vill jag nämna den otryckta redogörelsen för »Sovjetryska inflytelser på den östeuropeiska författningsutvecklingen» samt uppsatsen om parlamentets arbetsformer i Ryssland i det av författaren redigerade arbetet om arbetsformerna i främmande länders parlament (S. O. U. 1947:80). I det hela visar Håstad i dessa skrifter samma goda egenskaper som i sin doktorsavhandling. Livfullheten och iveren slår någon gång över i pratsam utförlighet men ger i stort sett ett högst positivt intryck av vitalitet, vetgirighet, forskar- och lärarglädje.

Författarens andra huvudområde är den svenska statskunskapen, inom vilken han dock icke producerat något av samma värde som avhandlingen om Schweiz. Främst märkes den ofullbordade undersökningen av »Kabinetsfrågan i svensk politik», av vilken till bedömande föreligger ett antal kapitel om sammanlagt omkring 230 maskinskrivna foliosidor. Trots att luckor finns både i historiken och den systematiska avdelningen kan redan nu fastslås, att det här är fråga om ett arbete av stort vetenskapligt värde. För den historiska avdelningen, som sträcker sig från Louis de Geers första till Per Albin Hanssons första ministär, har författaren kunnat tillgodogöra sig åtskilliga förut ej utnyttjade källor, särskilt brevsamlingar och memoarer, och han har härigenom, liksom i vissa fall genom ett mera intensivt utnyttjande av tidigare tillgängligt material, blivit i stånd att i viktiga hänseenden komplettera äldre undersökningar, såsom främst Kihlbergs avhandling. Speciellt vill jag emellertid framhålla värdet av de systematiska kapitlen, där författaren ger åtskilliga nya distinktioner och analyser. Det må tillåtas mig att göra en reservation mot den terminologiska nyskapelse, enligt vilken »reformkonservatism» skulle användas om tendenser till en stark regeringsledning och ställas i motsats till parlamentarism; det ologiska och därför vilseledande i denna uppdelning faller i ögonen.

En mängd mindre skrifter stärker Håstads kompetens i svensk statskunskap. Några av dessa arbeten är utmärkta bevis på forskarenergi och förmåga av klar och utredande framställning. I förstnämnda hänseende vill jag nämna den briljanta skriften »Tullstridens val och folkmeningen», som ställer striderna i tullfrågan 1887—1890 i ny belysning, samt uppsatserna om »Interpellationer och enkla frågor» och »En eller två läsningar i riksdagen?». Berömvärd är icke minst den energi som kommer till uttryck i insamlandet och den tabellariska redogörelsen för ett omfattande material; uppsatser som de nu nämnda ger härigenom vida mer än deras begränsade omfång antyder. I fråga om Håstads förmåga att populärt och översiktligt men samtidigt självständigt och klagörande behandla ett stort ämne nämner jag hans båda Verdandiskrifter om det svenska partiväsendet på samman-

lagt omkring 140 sidor. De är i sitt slag mönstergilla. Beklagligt är blott att författaren icke alls ingått på partiernas ideologier och idéhistoria. För denna del av statskunskapen — liksom för den statsrättsliga analysen — har han yppat ringa intresse.

Docent Håstads båda provföreläsningar var tillfredsställande, om än icke framstående. Vid behandlingen av det förelagda ämnet »Statschefens ställning i länder med parlamentariskt styrelsesätt. Kasuistik och principdiskussion» föll Håstad i viss mån för frestelsen att förete breda kunskaper i stället för att genomföra en principiell analys. Föreläsningen över det självvalda ämnet »Proportionalismen i de nordiska länderna och personlighetsmomentet» bjöd på flera nya och intressanta synpunkter men själva ämnet lämpade sig knappast för ett muntligt föredrag; det var icke alltid lätt att följa framställningen.

Jag finner docent Håstad kompetent till professur i statskunskap.

Docenten *Thermænius'* doktorsavhandling av år 1928 behandlar »Lantmannapartiet, dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling». Det värdefulla arbetet bygger på ett omfattande material, däribland av författaren själv hopsamlade brev och dagboksanteckningar. Härigenom blir det möjligt att ge en förvånande åskådlig och fullständig bild av lantmannapartiet och av den svenska riksdagens verksamhet över huvud under tvåkammerssystemets första tid. Särskilt förtjänstfulla är de mera systematiska och diskuterande kapitlen om förutsättningarna för partiets uppkomst och om dess organisation. Stilen är vårdad och lugnt berättande, personkarakteristikerna väl avvägda. Vissa svagheter i undersökningen bör emellertid noteras. Bevisningen för lantmannapartiets ursprung i gruppbildningar i bondeståndet synes mig ansträngd. I synnerhet i det långa kapitlet om partiets utveckling 1868—1880 framträder, liksom någon gång i andra avsnitt, en benägenhet för ett notisartat framställningssätt. Det sista, till avhandlingen löst fogade kapitlet om partiets förbindelser med vänsterpartierna i Danmark och Norge förlänges onödigt genom utförligt återgivande av detaljuppgifter.

Docent Thermænius har ytterligare ägnat en rad skrifter, därav ett par större, åt det svenska partiväsendet. Boken »Sveriges politiska partier» (1933) är en nyttig, populärt uppställd och skriven handbok. Då författaren i förordet förklarar sig inför väntad kritik ha sökt tröst i »den lärde Jellineks ord, att partilivet egentligen trotsar varje försök till vetenskaplig behandling», får man intrycket av en långt mera ambitiös prestation än den som verkligen föreligger; boken består övervägande av notiser utan vetenskaplig bearbetning — partiernas åsikter kommer exempelvis fram blott i ett referat av deras som oftast intetsägande program — och endast slutkapitlen om partiernas verksamhet innehåller forskningsresultat av någon betydelse.

Av vida större värde är den i verket »Sveriges riksdag» ingående framställningen av riksdagspartierna 1867—1934 (1935). Här ges en klar och grundlig redogörelse för dessa partier, med huvudvikten lagd på organisationen och verksamheten i mera begränsad teknisk mening. På flera

punkter får man här säkrare, redigare och fullständigare besked än på något annat håll och författarens kartläggning av det svenska partiväsendet under den berörda tidsperioden torde i huvudsak vara definitiv. Försök till sociologisk analys saknas, och sannolikt har Thermænius ansett, att en sådan skulle ligga utanför ämnet, då det här är fråga om riksdags- icke om rikspartierna. Den idéhistoriska synpunkten lyser med sin frånvaro.

Till Thermænius' arbeten om partiväsendet kan också räknas memoar- och brevsamlingen »Svensk bondepolitik» samt åtskilliga uppsatser. Utan att förneka förtjänsterna i denna produktion i dess helhet vill jag betona, att författaren endast i ringa mån ingått på sociala och ekonomiska frågor och icke alls på de politiska idéerna i stort. Jag finner det vara en svaghet att en forskare, som under många år sysslar med partier i och utom Sverige, så totalt stannar vid organisation och teknik och icke vid något tillfälle känner sig manad att anlägga större perspektiv och ingå på djupare problem.

Inom svensk statskunskap har Thermænius även i övrigt varit livligt verksam. Hans arbete om »Remissdebatten» är en uttömmande monografi, laddad med referat men även innehållande iakttagelser av intresse. På de många historiska framställningarna, ofta av populär natur, finner jag ej anledning att ingå. De är gjorda med kunskap och skicklighet, men innehåller utöver de större skrifterna sällan något av betydelse för bedömning av Thermænius' vetenskapliga kompetens.

I utländsk statskunskap märkes Thermænius' arbete om »Adressdebatten i underhuset» (1942). Detta är enligt min mening författarens bäst genomförda undersökning; den har en prägel av stramhet, fasthet och koncentration. Det behandlade institutet har tidigare icke varit föremål för en sammanfattande monografisk behandling, och Thermænius' utmärkta skrift, som framför allt bygger på ingående studier av parlamentsdebatterna, vore därför väl förtjänt att översättas till engelska. En svaghet är att författarens allmänorientering i engelsk historia icke synes vara djupgående. På sid. 124 f. fälles flera oriktiga eller tvivelaktiga omdömen, t. ex. att röst-rättsreformerna under 1800-talet efter 1832 skulle ha genomförts »utan att några mera spontana, högljudda krav framställts från de folkskikt, demokratiseringen ville tillgodose». För beskrivningen av adressdebattens utveckling är dock denna brist av ringa betydelse.

En särställning har Thermænius' skrift »Geopolitik och politisk geografi». Den bygger på omfattande studier av det behandlade ämnet och ger en god introduktion till dess problem; särskilt beaktas Kjelléns statslära. Författaren synes med alltför stor aktning närma sig den blandning av självklarheter och lösa fantasier som utmärker de diskuterade lärorna. Med glädje fastställer man att han kritiserar den s. k. organiska statsteorin, även om kritiken är elementär.

Docent Thermænius' båda provföreläsningar var svaga. Föreläsningen över det förelagda ämnet — »Statsrådsprotokoll och kontrasignation i de nordiska ländernas författningar» — bestod i en propedeutisk redogörelse för gällande bestämmelser, i vilken anekdoter och reflexioner av enkel beskaffenhet insprängdes. Föreläsningen över det självvalda ämnet — »Amerikansk demokrati. Aktuella problem och tendenser» — var lika obetydlig,

vilket måste förvåna med tanke på att författaren nyligen gjort en längre studieresa i Förenta staterna. I båda föreläsningarna förmärktes, liksom stundom i Thermænius' skrifter, en tendens att stanna vid det oväsentliga och gå förbi problemen genom truismen. Jag vill emellertid framhålla att jag vid andra tillfällen åhört goda, om också något populärt hållna föredrag av Thermænius.

Jag finner docent Thermænius kompetent till professur i statskunskap.

De båda sökande är varandra i flera hänseenden lika. Deras styrka är den sakliga grundligheten, de omfattande kunskaperna inom statskunskapen i mera begränsad mening, förmågan av konkret och redig framställning. De har båda stilistiska förtjänster — Håstad har den livligare, Thermænius den säkrare stilen — men de höjer sig sällan till den fulländade precisionen. Man saknar i viss mån pregnans och skarpsinne; man oroas stundom av en tendens till konventionalism, av en överdriven respekt för både vetenskapsmän och politiker. Slående är det ringa intresset för idéhistoria, statslära och grundlagstolkningar.

Dessa reflexioner innebär inte att jag hyser någon tvekan om den ordning, i vilken de sökande bör ifrågakomma till professur. Då produktionens kvantitet och mångsidighet möjliggör kompetensförklaring — i ett ämne som statskunskap kan aldrig ett par än så lysande uppsatser vara tillräckliga — bör enligt min mening kvaliteten ensam vara utslagsgivande. Och i detta hänseende anser jag docent Håstad äga ett bestämt företräde. Vid förnyad genomgång av de sökandes skrifter har det för mig stått klart att Håstads tankeenergi, självständighet och problemintresse är större, att han som vetenskapsman över huvud är överlägsen; deskriptionen dominerar icke hans produktion på samma sätt som Thermænius'. Håstads arbete om Schweiz är den ojämförligt mest vägande av de större avhandlingar som föreligger till bedömande; bland de mindre skrifterna intar hans uppsats om tullfrågan 1887—1890 samma plats. Att i övrigt väga skrift mot skrift finner jag icke behövt utan meningslöst, då mitt slutomdöme måste bestämmas av min totaluppfattning av de sökandes förmåga.

Jag uppför alltså de sökande i ordningen: Håstad, Thermænius.

Stockholm den 17 april 1948.

Herbert Tingsten.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- ANDENES, JOHS, Statsforfatningen i Norge. 2. uppl. Oslo 1948.
- BEVERIDGE, Soziale Sicherheit und Vollbeschäftigung. (Kieler Veröffentlichungen. Heft 1.) 16 sid. Hamburg 1946.
- BRATT, EYVIND, Förenta Nationerna och atomvapnet. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1948. Kooperativa förbundets bokförlag.
- BRIX, KNUD; og HANSEN, ERIK, Dansk Nazisme under Besættelsen. (Nordiske Studier i Sociologi. 1.) 71 sid. Kbhvn 1948. Schultz Forlag.
- Bulletin de la Commission royale d'Histoire. Tome CXII. Nos 1-3. Bruxelles 1947.
- EBERSTEIN, GÖSTA, Kvarlätenskapsskatten i kritisk belysning. Sthlm 1948. Norstedts.
- EHRNROOTH, N. G., Trafikväsen och världsekonomi. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 31 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1948. Kooperativa förbundets bokförlag.
- GIVERHOLT, HELGE, Storpolitik i Polarträktarna (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1948. Kooperativa förbundets bokförlag.
- HAAARLÖV, TYGE, Administrativ frihedsberøvelse. Kbhvn 1948.
- HAMRIN, AGNE, Grekland mellan öst och väst. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1948. Kooperativa förbundets bokförlag.
- HERLITZ, NIS, Föreläsningar i förvaltningsrätt. II. Den offentliga förvaltningens organisation. Andra utvidgade upplagan. 330 sid. Pris kr. 10:— Sthlm 1948. P. A. Norstedt & Söner.
- LANGE, BERNDT, Christoffer Isak Heurlin som politiker. Akad. avhandl. Lund 1948.
- LEVENHAUPT, STEN, Traktatöversikt. Främmande makters ställning till för Sverige bindande internationella avtal. XVII + 188 sid. Sthlm 1948. P. A. Norstedt & Söner.
- Lönestatistik årsbok för Sverige. 1946. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1948.
- MALMGREN, ROBERT, Sveriges Förfatning. En Lärobok i Svensk Statsrätt. I. Andra häftet. Andra upplagan. XI + 432 sid. Pris kr. 8:50. Malmö 1948.
- Measurement of National Income and the Construction of Social Accounts. Report of the Sub-Committee on National Income Statistics of the League of Nations Committee of Statistical Experts. 116 sid. Geneva 1947.
- Meddelanden från Skattbetalarnas Förening. Nr 105. Den statliga utgiftsstegringen och skattetrycket under de senaste decennierna. Sthlm 1948.
- MORTENSEN, ERIK, FAO. Bergen 1948.
- MUZIOI, ROMAN, Europäische Aussenhandelsverflechtung und Marshall-Plan. (Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel.) 72 sid. 1948. Tr. Darmstadt.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad. Hfors 1948.
- Statistisk årsbok för Sverige. Av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1948.
- STOLTZ, GERHARD, Tollunioner. Chr. Michelsens Institutt. Bergen 1948.
- SUNDBERG, HALVÅR, G. E., Falskveller äkta mynt? Tal och uppsatser 1947-1948. 115 sid. Pris kr. 6:50. Sthlm (tr. Hfors) 1948. Medéns Förlags A.-B.
- , Kyrkorätt. Sthlm 1948.
- Sveriges officiella statistik. Byggnadsverksamheten i Sverige år 1946. Av Socialstyrelsen. Sthlm 1948. — Sjöfart år 1946. Av Kommerskollegium. Sthlm 1948.
- Sveriges Riksbank 1947. Sthlm 1948.
- Årsbibliografi över Sveriges off. publikationer. 1947. Utg. av Riksdagsbiblioteket. Sthlm 1948.
- Årsbok för Sveriges kommuner. 1948. Av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1948.
- Översikt över obligationsmarknaden i Sverige 1947. Utg. av A.-B. Göteborgs Bank. Sthlm 1948.

Fortlöpare nummer av följande tidskrifter:

- Allsvensk Samling, Ekonomisk Revy (Sthlm); Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors); Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review (Montreal), Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret. (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift, (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidskrift för Rettsvitenskap, Tidskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn); Utrikespolitik; Vi, Økonomi og Politik.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN

HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELÄNDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretärsutskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges häradar, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7: 50.